

Aleksanteri II

Kirjoittanut
Viljo Hytönen

Kansanvalistusseuran Elämäkertoja 29

ALEKSANTERI II

ALEKSANTERI II

Aleksanteri II

Kirjoittanut
Viljo Hytönen

Kansanvalistusseuran Elämäkertoja 29

Painettu 1918
Raittiuskansan
Kirjapainossa
Helsingissä

Lukijalle.

Kun puolisoista vuotta sitten Kansanvalistusseuran kanssa tekemäni sopimuksen mukaan ryhdyin laatimaan tässä ilmestyvää elämäkerrallista kuvausta, jonka oli määrä valmistua Aleksanteri II:sen satavuotiseksi syntymäpäiväksi 29 p:nä huhtik. 1918, tuntui silloisissa oloissa tämänlaatuisen julkaisun aikaansaaminen hyvin suotavalta. Palauttamalla muistoon mainitun hallitsijan suhdetta maahamme näytti olevan sopiva tilaisuus kosketella tapahtumia, joilla taistelussa kansallisien oikeuksiemme puolesta on ollut tärkeä merkitys. Nykyään mielenkiinto mainittuja tapahtumia kohtaan ei ole enää sama kuin silloisissa oloissa. Suomen kansan ei tarvitse enää rakentaa tulevaisuuttansa niitten vakuutusten ja lupausten varaan, joita sille ovat antaneet sen venäläiset hallitsijat. Mutta tutustuminen heihin ja heidän hallitustekoihinsa ei ole nykyisissäkään oloissa merkitystensä vailla. Mitä erikoisesti tulee Aleksanteri II:seen, liittyy hänen nimensä yhteen kansamme elämän mielenkiintoisimmista ajanjaksoista. Silloin saatiin aikaan paljon semmoista, jolla kansalliselle itsenäisyydellemme on ollut kieltämätön merkitys. Mutta toiselta puolen saatiin tänäkin aikana yllin kyllin kokea, miten arkaluontoinen kansamme asema Venäjän vallan yhteydessä oli silloin-

kin, kun korkeimman vallan pitäjänä oli yksi Venäjän hallitsijain parhaimmista. Monella nykyhetken ilmiöllä ja tapahtumalla on aivan suoranaisesti alkuperänsä ja juurensa mainitussa ajassa. Senvuoksi kysymyksessä olevan hallitsijan hallitusajalla ja hallitusteolla nykyisissäkin oloissa on oma mielenkiintonsa, jonka vuoksi niihin hyvin kannattaa tutustua.

Helsinki 2 p:nä huhtik. 1918.

Tekijä.

Sisällys:

	Siv.
Lukijalle	5
Lapsuuden- ja nuoruudenaika. Suomen yliopiston kanslerina	7
Aleksanterin varhaisin hallitusaika Venäjällä	21
Aleksanterin varhaisempi hallitusaika Suomessa	34
Aleksanterin hallitusaika Venäjällä Puolan kapinasta Turkin sotaan	60
Aleksanterin myöhempi hallitusaika Suomessa	77
Turkin sota ja Aleksanterin viimeiset hallitusvuodet	95
Jälkimuisto	117

Lapsuuden- ja nuoruudenaika. Suomen yliopiston kanslerina.

Keisari Aleksanteri II syntyi Moskovassa 29 p:nä huhtik. 1818. Hänen isänsä oli keisari Nikolai I ja äitinsä keisarinna Anna Feodorovna, Preussin kuninkaan Fredrik Wilhelm III:n tytär. Keisari Nikolaille oli paitsi Aleksanteria kolme nuorempaa poikaa, Konstantin, Nikolai ja Mikael, sekä kolme tyttäätä Maria, Olga ja Aleksandra.

Aleksanterin syntyessä hallitsi vielä meidän maassamme kiitollisessa muistossa elävä Aleksanteri I, ja perintöruhtinaana oli hänen lähinnä nuorempi veljensä Konstantin Paulovitsh. Kolmas veli, Nikolai, Aleksanteri II:n isä, eli huomaamaton sotilaan velvollisuuksiaan hoitaen, kun joulukuun alussa 1825 saapui sanoma keisarin kuolemasta Taganrogissa. Konstantin huudettiin keisariksi, mutta hän luopui kruunustaan veljensä Nikolain hyväksi, joka tarttui hallitusohjiin, ensi töikseen nopeasti kukistaen Pietarissa syntyneen sotilaskapinan. Kun isä oli noussut valtaistuimelle, kohosi poika samalla sesarevitshin eli perintöruhtinaan arvoon.

Keisari Nikolai, jonka aikaisempi elämänura ei suinkaan viitannut valtaistuimelle, oli saanut pelkän sotilaallisen kasvatuksen, mikä oli vaillinaisesti valmistanut

hänet tulevaan tehtäväänsä. Sen lienee hän itsekin oivaltanut ja senvuoksi päättänyt antaa pojallensa kasvatuksen, joka tekisi tämän osalliseksi aikakauden korkeimmasta sivistyksestä. Perintöruhtinaan ensimmäiseksi opettajaksi valittiin laajoista tiedoistaan ja palavasta isänmaanrakkaudesta tunnettu runoilija Vasili Shukovski, joka hehkuvilla lauluillaan oli lietsonut rohkeutta kansalaisiinsa sodassa Napoleonin vastaan 1812 ja joka oli sepittänyt sanat kansanlauluun «Jumala tsaaria suojelkoon» (Boshe tsarja hrani), josta sittemmin on tullut Venäjän keisarihymni. Tehtäväänsä varten oli hän erikoisesti saanut ohjausta ajan suurelta kasvatustieteen tutkijalta Henrik Pestalozzilta. Perintöruhtinaan opettajaksi oikeustieteessä tuli Suomen historiassa niin muistettava Mikael Speranski, mutta muut opettajat valitsi Shukovski, joka keisarin hyväksyttäväksi esitti laajaperäisen opetusohjelmansa. Siihen oli otettu uskonto, uudet kielet, latina, kreikka, matematiikka, historia, maantiede, luonnontieteet ja sotatiede, varsinkin se puoli siitä, mikä koskee tykistöä ja linnoituksia. Opetusta annettiin 6 tuntia päivässä, paitse rintamapalvelusta 12 ikävuodesta alkaen ynnä muita harjoituksia, ja tätä kesti lakkaamatta oppilaan 9:stä ikävuodesta hänen 20:een ikävuoteensa. Harva nuorukainen on käynyt niin kovaa koulua kuin nuori perintöruhtinas. Oppikurssiin kuului myöskin tutkistelua keisarin läsnäollessa. Historiantunnilla kerrotaan keisarin kerran kysyneen pojaltaan, kenen hallitsijan kaltaiseksi hän eniten halusi tulla. Aleksanteri vastasi: Tituksen. Kun opettaja mainitsi Neron, kysyi keisari: Onko Venäjän historiassa ollut

Neroa? On, vastasi Aleksanteri avonaisesti: Iivana Julma (1553—1584).

Millaisia periaatteita Shukovski istutti oppilaaseensa, käy paraiten esille hänen sanoistaan: «Hallitsijan todellisen vallan mittana eivät ole hänen voittonsa, vaan hänen kansansa onni». Shukovskin runoilijaluonne oli lempeä ja ihmisrakas, välistä haaveilevakin. Se sointui hyvin oppilaan omaan synnynnäiseen lempeyteen, jonka hänen otaksutaan perineen isoäidiltään, kauneudesta, hyväsydämisyydestään ja jaloudestaan kuuluisalta Preussin kuningatar Loviisalta. Kuvaavana tarinana kerrotaan, että Aleksanterin 9 vuotta nuorempi veli, Konstantin, oli kerran leikkiä laskien sanonut perintöruhtinaalle — muistellen ehkä setänsä Konstantinin luopumista kruunusta: «Sinä olet liika hyvä, Aleksanteri, sinä et kelpaa keisariksi; anna minä rupean keisariksi sinun sijastasi.»

V. 1837 suoritti Aleksanteri hänen opetussuunnitelmaansa määrätyn loppututkinnon hänen yleissivistystään tarkoittavissa aineissa.

Outo ilmiö on, että nuoren perintöruhtinaan sedän, Aleksanteri I:sen opettajana oli tasavaltalainen, sveitsiläinen Løharpe, vaikka kasvatti, kuten hänen edeltäjänsä ja jälkeläisensä, oli määrätty itsevaltiaana hallitsijana nousemaan valtaistuimelle. Aleksanteri II:sen kasvatus ei poikennut niin paljoa venäläisistä hallitusperiaatteista. Mutta sivistys, minkä hänkin sai, oli tykkänään toista laatua, kuin mihin hänen edeltäjänsä yleensä oli kasvatettu. Sille tunnusmerkillistä olivat ihmisrakas katsantotapa ja ylevä käsitys hallitsijan velvollisuuksista alamaistensa onnen valvojana. Jo täs-

tä saattoi päättää, että hän hallitsijana edukseen tulisi eroamaan useimmista edeltäjistään.

Tutkintonsa suoritettuaan Aleksanteri läksi laajoille opintomatkoille. Ensimmäinen kierteli hän ympäri Venäjän valtakuntaa. Kansa otti hänet mielihyvällä vastaan, minne hän tuli. Jo silloin tiedettiin hänestä sanoa, kertoo hänen venäläinen elämäkertansa kirjoittaja S. S. Tatishtshev: «Keisari lähettää meille poikansa; hän kunnioittaa kansaansa kaikessa, hänen sydämensä on täysi kiitollisuudesta.» Hän suuntasi retkensä kaukaisille Siberian perukoillekin, missä ei kukaan keisarillisen huoneen jäsenistä ennen ollut käynyt. Siellä oppi hän omin silmin tuntemaan onnettomien vankien kauheita kärsimyksiä ja sai aikaan sen, että toisille annettiin armo ja toisten rangaistuksia lievennettiin. Siitä alkaen tuli hänen nimensä tunnetuksi laajoissa osissa valtakuntaa. Vähän myöhemmin lähti Aleksanteri laajalle ulkomaan matkalle kulkiessaan Ruotsin kautta Englantiin, sieltä Ranskaan j. n. e.

Jotta nuorella perintöruhtinaalla olisi mahdollisimman vapaa ja häiritsemätön tilaisuus opintojensa harjoittamiseen, ei häntä pitkään aikaan pantu mihinkään julkisiin hallitustoimiin. Ensimmäinen tämänlaatuinen tehtävä, joka hänelle uskottiin, oli Suomen yliopiston kanslerin virka. Siihen oli hänet kyllä nimitetty kohta jo hänen isänsä noustua valtaistuimelle, mutta yli puolentoista vuosikymmenen ajan oli tämä nimitys ainoastaan muodollinen. Suomen silloinen ministerivaltiosihteeri Rehbinder hoiti todellisuudessa yliopistomme korkeinta hallitusmiehen tehtävää. Vasta tammikuulla 1841, jolloin

Rehbinder lepäsi sairaana kuolinvuoteellaan, ryhtyi Aleksanteri itse hoitamaan kanslerintehtäviä. Hänen sitä koskeva kirjeensä yliopiston konsistorille Helsingissä on ensimmäinen hänen monista lämpimistä myötätunnon ilmauksistaan Suomea kohtaan. Siinä hän sanoo mieluisaksi velvollisuudekseen ilmoittaa konsistorille, «että minä Hänen Majesteettinsa korkean esimerkin ja lämpimän tieteenrakkauteni johtamana alituisesti olen koettava edistää sellaisen oppilaitoksen menestymistä, joka rauhallisella edistymisellään tutkimuksen ja tosivalistuksen tiellä on hankkinut kuuluisan nimen ja samalla on tuottanut menestymistä ja onnea isänmaalle.»

Ystävällisempiä sanoja yliopisto ei voinut odottaa kansleriltaan. Hänen neljätoistavuotinen hallituksensa tuli olemaan yhtämittäisena todistuksena hänen sanojensa todenperäisyydestä. Kansleri ei tyytynyt pelkäänsä siihen, että hän olisi ainoastaan allekirjoittanut yliopiston asioita koskevat asiakirjat, jotka hänelle esitti ministerivaltiosihteeri Armfelt. Hän seurasi suurimmalla tarkkuudella yliopiston kehitystä, ja tutustui tarkoin yliopistoelämässä vallitsevaan järjestykseen. Myöskin opetteli hän tarkoin tuntemaan yliopiston henkilökunnan. Tämä hänen pitkäaikainen yliopiston asiain johtamisensa tuli tärkeäksi ei ainoastaan korkeakoulullemme, vaan koko Suomelle ja sen kansalle. Kanslerina oppi hän tuntemaan lakiemme hengen, luottamaan suomalaiseen yhteiskuntajärjestykseen ja kansamme lojaaliseen käsitykseen kansalaisvelvollisuuksista.

 Kun yliopisto v. 1840 vietti 200-vuotisjuhlaansa, toivottiin Helsingissä, että kansleri kunnioittaisi sitä läsnä-

olollaan. Aleksanteri itsekin halusi tutustua johtamaansa laitokseen. Mutta syystä tai toisesta lykkääntyi hänen tulonsa toukokuulle 1842. Aleksanterin ihmisystävällinen luonteenlaatu oli jo silloin täällä tunnettu ja nähtävästi herättänyt toiveita vastaisuudessa koittavista vapaamista valtiollisista ajoista. Kun hän v. 1841 meni kihloihin, sisälsi Suomen silloinen ruotsinkielinen virallinen lehti sen johdosta kauniin onnitte-lurunon.

Toukok. 27 p:nä 1842 puolenpäivän aikana ilmaisivat Viaporin kanuunat, että perintöruhtinas oli saapunut Suomeen. Sen aikuiset sanomalehdet kertovat, että hän ensin tarkasti Viaporin, ja sen jälkeen nousi maihin kaupunkiin Kaivopuiston rannalla Ullanlinnan siihen aikaan uuden kylpyhuoneen luona. Sieltä tuli hän hänelle varattuun asuntoon kenraalikuvernöörin taloosa, missä hän suoritti asiaan kuuluvat tavanmukaiset siviili- ja sotilas-henkilöitten vastaanotot. Seuraavana päivänä kävi hän senaatissa ja meni sen jälkeen yliopistoon, mihin sen opettajat ja ylioppilaat olivat kokoontuneet häntä odot-tamaan. Tavanmukaisen vastaanoton jälkeen pidettiin yliopiston konsistorion kokous, joka sai erikoisen leimansa senvuoksi, että kansleri itse istui siinä puheenjohtajana, nähtävästi tahtoen sillä osoittaa, ettei hän ollut kansleri ainoastaan nimeltä, vaan tahtoi hoitaa siihen virkaan kuuluvia tehtäviä tosi teossa. Ensimmäisenä asiana esi-tettiin ilmoitus, että hallitsija oli määrännyt 1,285 hopea-ruplan suuruisen rahasumman vuosittain käytettäväksi nuorien tiedemiesten tutkimusten edistämiseksi nimellä Aleksanterin-stipendi, joka sittemmin on tuottanut pal-jon hyötyä tieteelliselle työlle maassamme. Konsistorin

Aleksanteri II yliopiston kanslerina.

lausuttua siitä kiitollisuutensa esitti yliopiston rehtori useita uusia yliopiston rakennusten lisäys- ja laajennussuunnitelmia, jotka heti kohta saivat konsistorin ja kanslerin hyväksymisen. Kun vielä joukko asioita oli käsitelty, lausui kansleri tyytyväisyytensä yliopistoon.

Kokouksen jälkeen siirtyi Aleksanteri konsistorin huoneustosta yliopiston juhlasaliin, missä ylioppilaat olivat häntä odottamassa osakunnittain järjestyneenä. Kansleri lausui heihin tyytyväisyytensä, toivoen, että he edel-

leen osoittaisivat hyvää käytöstä. Voimakkaitten eläköön-huutojen kaikuessa poistui hän juhlasalista tarkastamaan yliopiston muita rakennuksia.

Suomen yliopistolla on näiltä ajoilta muistona kansle-
rinsa vartalokuva luonnollisessa suuruudessa. Hän on
siinä solakka nuorukainen, hänen ryhtinsä on sotilaa-
linen ja samalla luonteva, ja hän on puettu henkivartio-
väen Suomen kaartin pataljoonan univormuun. Sakari
Topelius sanoo siitä sattuvasti: «Hänen lempeä, totinen,
melkein haaveileva katseensa näyttää kysyvän vasta-
päättä häntä salin ovelle sijoitetulta Aleksanteri I:n ku-
valta: mitä on minun tehtävä Suomen hyväksi?»

Vaikka yliopisto olikin Aleksanterin päähuomion esi-
neenä hänen ensimmäistä kertaa vieraillessaan meidän
maassamme, niin kiinnitti hänen mieltään ser ohella kui-
tenkin kaikki muukin, mitä nuoressa pääkaupungissamme
siihen aikaan oli tarkastelun ja tutustumisen arvoista.
Helsingin yleisö osoitti iloista mielihyväänsä hänen vie-
railunsa johdosta. Kaupungin porvaristo kunnioitti
häntä seurahuoneelle järjestämillään tanssikemuilla, mi-
hin oli kutsuttu suuri joukko henkilöitä eri yhteiskunta-
luokista, myöskin talonpoikia. Aleksanteri viipyi siellä
puoleen yöhön ottaen osaa tanssiin. Kaduilla liikuskeli
paljon kansaa, joka halusi jokaisessa tilaisuudessa nähdä
tulevan hallitsijan. Iltaisin pantiin toimeen mahtavia
ilotulituksia.

Erittäin sydämellisenä kerrotaan molemminpuolisen
mielihyvän tulleen ilmoille, kun nuori perintöruhtinas
2 päivää täällä viivytyään 29 p:nä toukok. illalla läksi
palausmatkalleen. Rannalla, mistä hän nousi laivaan,

oli mahtavat ihmisjoukot; ylioppilaat kajahuttivat jäähyväisiksi hänelle laulun toisensa jälkeen. Sakari Topelius, joka nähtävästi oli joukossa mukana, kertoo nuoren perintöruhtinaan täällä olosta ja lähdöstä: «Ollen itse vaan 24-vuotias, korkeasti sivistynyt, tiedonhaluinen, ja mieli avoinna kaikkia nuorukaisen vaikutuksia vastaanottamaan, sai hän täällä osakseen niin vapaan ja niin teeskentelemättömän kunnioituksen, jota ainoastaan nuoriso voi osoittaa yhdenikäiselleen, jolta se toivoo kaikkien tulevaisuutensa ihanteiden toteuttamista. Kun kansleri ihanana kevät-iltana, seisoessaan höyrylaivansa Ishoran kannella Helsingin kylpylaitoksen rannassa heitti jäähyväisensä ylioppilasten taajoille joukoille ja kun näiden lauluja seurasivat hurraahuudot, jotka eivät koskaan tahtoneet vaieta, täyttyi nuoren ruhtinaan silmä kyynelillä. Suomen nuoriso oli valloittanut hänen sydämensä, ja tätä vaikutusta ei hän luultavasti koskaan unohtanut.»

Ylioppilaat esittivät mainituissa lähtötilaisuudessa m. m. perintöruhtinaan kunniaksi alkuaan suomenkielillä sepitetyn runon, joka käännettiin myöskin ruotsiksi ja venäjäksi. Se kuului:

Ruhtinas nuoril rinnoissa nuorten
Toivon tuottaja riemuisen!
Suo toki Suomen poi'ilta
Ylistystä *Sinullen* annettaa.

Vilpitöin varsin on nuoruuden mieli —
Tarkast tunnet sen omastas —
Tässä ilolla ilmoitamme
Että *Sinussa* on onnemme.

Sinua nähden syttyy halumme
 Avuja, totuutta tarkoittamaan,
 Töitämme vihdoin täyttämään
 Maamme menestystä etsimään.

Paluumatkallaan Pietariin Aleksanteri poikkesi Hami-
 nassa tarkastamassa sikäläistä kadettikoulua.

Suomesta lähtiessään kerrotaan perintöruhtinaan lu-
 vanneen yliopiston opettajille, että hän pian tulisi täällä
 käymään uudelleen. Kului kumminkin 9 vuotta, ennen-
 kuin se tapahtui. Erikoinen syy kutsui häntä silloin
 tänne.

1848 v:n vallankumousliikkeissä oli kansojen valtiollis-
 sen vapauden kaipuu saanut voimakkaan ilmauksensa.
 Meidänkin kaukaisessa maassamme tuntui siitä hiljaisia
 maininkeja hyvin viattomassa muodossa. Mutta ne oli-
 vat kylliksi sen aikaiselle hallitusvallalle kehittääkseen
 täällä jo entuudestaankin ankaran virkavaltaisen järjes-
 telmän äärimäiseen huippuunsa. Sikermällä asetuksia
 vuosilta 1849 ja 1850 supistettiin kokoontumis- ja yhdis-
 tysvapaus mahdollisimman kireälle, evättiin yksityisten
 perustamasta kouluja ilman hallituksen lupaa ja loppujen
 lopuksi kiellettiin suomenkielellä kirjoittamasta muusta
 kuin uskonnollisesta härtäudesta ja maanviljelyksestä.
 Kuten muualla vainottiin meilläkin yliopistoa sinä tur-
 miollisena pesäpaikkana, josta vapausliike oli kotoisin.
 Yliopiston tšekäläisenä korkeimpana hallintomiehenä
 (sijaiskanslerina) oli tähän aikaan kenraali I. M. Norden-
 stam, joka aikaisemman miehuusikänsä oli viettänyt
 Venäjällä eikä senvuoksi ymmärtänyt meidän olojamme

ja tuskin lienee aina tahtonutkaan niitä parhain päin ymmärtää. Hän ryhtyi yliopiston oloihin sovittamaan järjestelmää, joka herätti ankaraa suuttumusta ylioppilaissa. Ylioppilaitten yksityis- ja yhdistyselämää ruvettiin ankarasti vartioimaan. Jotta heidän esiintymistään paremmin voitaisiin pitää silmällä, määrättiin, etteivät he saaneet lähteä liikkeelle asunnostaan muutoin kuin heille hyväksytyssä vormupuvussa. «Sikaari ylioppilaan suussa (kadulla) oli vaarallinen paloaine; pieni parta huulilla tai leuassa oli yhteiskuntaa aivan mullistavaa», kertoo «Nordenstamin hirmuvallasta» August Schauman tunnetussa muistelmateoksessaan «Kuuden vuosikymmenen ajoilta».

Tammik. II p:nä 1851, vietti yliopisto riemujuhlaa sen johdosta, että silloinen perintöruhtinas oli ollut 25 vuotta korkeakoulumme kanslerina. Mainitun päivän illaksi järjesti varakansleri Nordenstam luoksensa tanssiaiset, joihin oli kutsuttu loistava seurue, m. m. 40 ylioppilasta. Tätä viimemainitut eivät noudattaneet, koska he eivät tahtoneet nauttia sen miehen vierasvaraisuutta, joka yliopistoon oli tuonut aivan sietämättömän poliisihallinnon. Etteivät ylioppilaat tahtoneet osoittaa mieltään itse yliopiston kansleria, perintöruhtinasta kohtaan, sen osoittivat he sillä, että he samana päivänä suurilukuisina kokoontuivat Kaisaniemeen päivällisille, jossa kanslerinperintöruhtinaan malja iloisella mielellä tyhjennettiin ja laulettiin tilaisuutta varten sepitettyjä runoja.

Keisari Nikolain kerrotaan, kuultuaan ylioppilaitten mielenosoituksesta, selittäneen sen kapinalliseksi ja vihansa ensi puuskassa päättäneen sulkea yliopiston. Mutta

sittemmin monien selitysten rauhoittamana hän lähetti perintöruhtinaan, yliopiston oman kanslerin, sovintoa tekemään, ja siinä sattui vaali oikeaan henkilöön. Aleksanteri lähti matkustamaan Helsinkiin maaliskuun alussa 1851. Jo Viipurissa, Haminassa ja Porvoossa otti väestö hänet suurella innostuksella vastaan. Helsinkiin saapui odotettu vieras maalisk. 14 p:n aamulla k'lo 2, mukanaan pieni seurueensa; hevoset pysähtyivät keisarin palatsin edustalle, jossa kenraalikuvernöörin apulainen ja ylemmät sotilashenkilöt olivat vastaanottamassa.

«Sen voi arvata», kertoo tapahtumasta August Schaudman, «kuinka ilma tästä keventyi. Koko kaupunki oli liikkeellä, juhlallinen mieliala vallitsi. Aikaisesta aamusta seisoi torilla keisarin palatsin edustallatiheä ihmisjoukko, toivoen saavansa edes vilahdukselta nähdä tuon suosittua vieraan. Sittenkuin perintöruhtinas palatsissa oli vastaanottanut senaatin jäsenet ja muita viranomaisia, läksi hän jo k'lo 11 yliopistoon. Konsistorin salissa esitettiin hänelle yliopiston opettajat. Juhlasalissa . . . olivat ylioppilaat koolla.

Kansleri nousi puhujalavalle ja piti ylioppilaille venäjäksi puheen . . . Hän lausui, että yliopisto aina oli ollut ja aina oli oleva hänelle rakas ja että hän liikutettuna oli kuullut siitä juhlasta, joka äsken hänen 25-vuotisen kanslerina olonsa kunniaksi oli vietetty ja jossa oli osoitettu hänelle uskollisuutta ja rakkautta. Mutta samalla täytyi hänen ilmoittaa, että hän suureksi ikäväkseen oli kuullut, millä tavalla useat ylioppilaat samassa tilaisuudessa olivat rohjenneet käyttäytyä varakansleria kohtaan, josta käytöksestään nuo 40 lain mukaisesti olisivat

erotettavat yliopistosta. Mutta hänelle myönnetyn val-
lan ja varakanslerin esirukousten nojalla hän saattoi
tämän kerran antaa tapahtuman anteeksi.« — Ylioppi-
laat lauloivat kiitokseksi Venäjän kansallislaulun. Vii-
meksi kerrottu kanslerin käynti yliopistossa jätti kauniin
muiston paitsi senvuoksi, että oli saatu sovinto aikaan
ylioppilaitten ja yliopistonhallinnon välillä, myöskin siitä
syystä, että samassa tilaisuudessa annettiin Mathias
Aleksanteri Castrénille hallitsijan vahvistama valtakirja
vastaperustettuun suomenkielen ja kirjallisuuden pro-
fessorin virkaan. Täten laskettiin perusta kielemme tie-
teelliselle tutkimiselle, joka teki sitäkin ilahduttavamman
vaikutuksen, kun virkavalta samaan aikaan mitä anka-
rimmalla tavalla vainosi suomenkielisen kirjallisuuden
edistymistä.

Yliopistoa uhannut vaara oli nyt kokonaan haihtunut.
Sitä keventynyttä mielialaa, joka vallitsi koko maassa,
kuvasi Sakari Topelius innostuneella runolla, kuten seu-
raavat siitä otetut säkeet osoittavat:

Kirkkaana talviaamu nyt meren pintaa sous,
Ja kaikki mustat pilvet ne haipuu,
Ja kaikki varjot yön, jotka uhaten nous,
Ne valtikkoineen nöyrtyen taipuu.

— — —
Ja kuule. Riemu soi yli maan ja manteren
Hänt' uskollisna seuraten tiellä.
Ei ääntä imarruksen, ei tekopyhyiden,
Mi ruhtinaalle raikuvi siellä.

Ennen hallitsijaksi tuloaan kävi Aleksanteri vielä kahdesti Suomessa. V. 1853 kävi hän tarkastamassa kadettikoulua Haminassa ja seuraavana vuonna oli hän isänsä mukana tämän käydessä Helsingissä tarkastamassa Suomen puolustuslaitoksia — itämaisen sodan mainingit alkoivat silloin nimittäin koskettaa maataamme. Itse hallitsijan läsnäolo vaikutti silloin, että perintöruhtinas tavallaan joutui varjoon.

Aleksanterin varhaisin hallitusaika Venäjällä.

Aleksanteri julistettiin täysi-ikäiseksi jo v. 1834. Mutta hallitustoimiin hän ei vielä pitkään aikaan tullut osalliseksi. V. 1841 hänet nimitettiin jäseneksi valtakunnan-neuvostoon ja seuraavan kahden vuoden kuluessa useim-pain korkeimpain virastojen jäseneksi. Tärkeimpiin valtiollisiin tehtäviin hän joutui vasta isänsä hallitusajan lopulla, kypsyneen miehen ikään kehittyneenä. Täten oli hänellä tilaisuus seurata hallituksen ja julkisen elämän kulkua puolueettomana syrjästäkatsojana. Se vaikutti hänen kehitykseensä todennäköisesti hyvin edullisesti. Hän näki paljon, mitä isä ei nähnyt, ja ennätti ajatella ja suunnitella niitä parannuksia, joita hän sitte hallitsijana pani toimeen. Siksipä hän, kun hän 3 p:nä maalisk. 1855 isänsä kuoltua, vakaantuneen miehen ikään ehtineenä (vähän vaille 37 v:n vanhana) nousi valtaistuimelle, saattoi ensimmäisestä hetkestä saakka esiintyä omalla ja selvällä hallitusohjelmallaan.

Aika oli silloin vakava. Suomellekin turmiollisessa itämaisessä sodassa (1853—1855) Venäjä oli joutunut taistelemaan ilman liittolaisia Turkkia, Englantia, Ranskaa ja Sardiniaa vastaan, samalla kuin muutkin vallat uhkaavina varustautuivat. Keisari Nikolailla oli sitä ennen ratkaiseva sananvalta Europan valtojen neuvot-

teluissa; nyt hän oli yksin niitä vastaan. Näytti siltä, niinkuin Venäjän valta, joka oli puolisentoistasataa vuotta kasvamistaan kasvanut, olisi alkanut luhistua. Sodan aikana oli paljastunut arveluttavia epäkohtia valtakunnan hallinnossa, yhteiskunnallisissa laitoksissa ja sotaväessä. Tällöisissä oloissa oli uuden hallitsijan kiireellisin tehtävä saada rauha aikaan, päästäkseen sisäiseen uudistustyöhön valtakunnassaan. Pitkien neuvottelujen jälkeen solmittiin rauha Parisissa 30 p:nä maalisk. 1856. Venäjä menetti siinä kansainvälisen käskijä-asemansa, mutta maan luonnolliset rikkaudet ja kansan elinvoima olivat jääneet jäljelle.

Manifestissa, jossa Aleksanteri kansalleen ilmoitti, että rauha oli saatu aikaan, lausui hän vakaumuksenaan, että «hallituksen ja kansan yhteisten ponnistusten avulla» maan sisäisissä oloissa oli saatava parannuksia aikaan. Hän oivalsi, että kärsittyihin tappioihin oli suurena syynä maan entinen hallitusjärjestelmä, jonka vikoja oli peitetty yleisen mielipiteen ja sananvapauden ankaralla sorrolla. Mutta jyrkkää muutosta hän ei siihen tehnyt. Niin erilaisia luonteeltaan kuin isä ja poika olivatkin, pysyivät heidän välinsä aina hyvinä, mihin lienee vaikuttanut Aleksanterin luonteen lauhkeus. Sen hartaan isänmuiston kunnioittamisen, jota uusi hallitsija tunnustusti osoitti, sanotaan olleen syynä siihen, että hän vältteli päätöksiä, jotka olisivat tuntuneet edeltäjän kannan ja periaatteitten moitteelta.

Sanomalehtien sensuuri oli edelleenkin ankara. Mutta se, mitä ei saatu sanoa julkisesti, esitettiin kaikenlaatuisessa kielletyssä kirjallisuudessa, ulkomaalta tuoduissa

sanomalehdissä j. n. e. Kuuluisa venäläinen kirjailija Aleksanteri Hertzen, joka 1848 v:n vallankumousliikkeitten aikana oli pakotettu siirtymään ulkomaille, alkoi v. 1857 Lontoossa julaista Kolokol- (Kello-) nimistä sanomalehteä, joka pian saavutti suuren kuuluisuuden ja tuli epärehellisen venäläisen virkamieskunnan suureksi kauhuksi. Sitä oli ankarasti kielletty tuomasta Venäjälle, mutta sitä levisi sinne kumminkin tuhansia kappaleita, löytäen tiensä keisarinkin pöydälle paljastamaan kaikkein salatuimpia petoksia.

Henkinen ilmapiiiri Venäjällä alkoi muuttua. Mitä ennen oli hiljaa kuiskattu, siitä puhuttiin nyt julkisesti. Oppinut luokka, jota edellinen hallitus oli epäillyt ja tyystin pitänyt silmällä, johti nyt yleistä mielipidettä. Kirjallisuus sai hyökkäävän ja käytännöllistä hyötyä tarkoittavan sävyn. «Ei ketään ihmetyttänyt, jos kirjoitettiin näytelmä vapaakaupan puolustamiseksi». Nikolain aikuinen röyhkeä virkamiesluokka alkoi arastella yleisen mielipiteen arvostelua; äsken pelätty tsinovnikan nimi muuttui häväisysanaksi. «Tuntui kuin Nikolain aikuinen vanhoillinen Venäjä olisi vajonnut maan alle; kaikki kutsuivat itseään edistysmielisiksi.»

Onneton sota oli antanut yhden ennen muita tärkeän opetuksen: sen, että kansa, jonka maaseutuväestöstä enemmistö oli maaorjina, ei voinut kilpailla länsi-Euroopan kansain kanssa ei henkisessä eikä aineellisessa kestävyysdessä ja voimassa. Uudenaikaisessa sodassa tulevat nimittäin kysymykseen maan kaikki siveelliset ja taloudelliset avut.

Maaorjuuden lakkauttaminen muodostui senvuoksi

kysymykseksi, johon kaikkien ajattelevain ihmisten huomio kiintyi. Jo edelliset hallitsijat^{at} olivat miettineet sen poistamista, mutta siitä koituvat vaikeudet olivat silloin näyttäneet voittamattomilta.

1848 v:n vallankumousliike oli saanut ilmeistä vasta-kaikua venäläisten talonpoikain mielissä. Siitä alkaen maaorjain keskuudessa puhjenneet levottomuudet alkaivat saada vakavan luonteen. Kun itämainen sota syttyi ja sotaväenottoja toimitettiin ympäri maata, laajenivat nämä levottomuudet ennen aavistamattomalla raivolla. Useita tilanomistajia surmasivat heidän omat orjansa; paikoitellen talonpoikaiskapinat saivat niin uhkaavan luonteen, että niitä tynnyttämään täytyi lähettää kokonaisia tykistörykmenttejä, sen sijaan, että ennen muutamia pienet sotaväenosastot saattoivat palauttaa järjestyksen.

Nämä levottomuudet toiselta puolen ja toiselta puolen se syvä kammo maaorjuutta kohtaan, joka oli juurtunut siihen polveen, joka Aleksanteri II:sen valtaistuimelle nousun jälkeen astui tapahtumain näyttämölle, teki talonpoikain vapautuksen yhä enemmän välttämättömyyden vaatimaksi. Keisari itse persoonallisesti oli tämän parannushankkeen kannattaja. Tälle vakaumukselle hän sai lämmintä kannatusta omalta perheeltään: puolisoltaan, veljeltään Konstantinilta y. m.

Kysymys oli äärettömän arkaluontoinen. Aleksanterin noustessa valtaistuimelle oli Venäjän valtakunnassa noin 80 milj. asukasta, joista yli 47 milj., siis enemmän kuin puolet, oli persoonallista vapautta vailla. Puolet viime mainituista oli kuitenkin n. k. kruununtalonpoikia, kai-

vos- ja tehdastyömiehiä, joita ei voi lukea varsinaisten maaorjien joukkoon. Heidän oli maksettava vuotuista vuokraa tai muuta tarkoin määrättyä maksua, ja he olivat riippuvaisia ainoastaan valtiosta ja sen edustajista. Heillä oli eräänlaatuista itsehallintoa; he hallitsivat kyläkuntiaan vanhimpainsa ja valitsemansa neuvoston johdolla. Ei tarvittu muuta kuin julistaa heidät persoonallisesti vapaiksi ja poistaa ne rajoitukset, jotka estivät heidän muuttamasta siltä maakamaralta, jolla he olivat syntyneet, hankkimasta omistusoikeutta uusiin tiluksiin j. n. e. Nämä talonpojat vapautettiin sarjalla ukaaseja, joista ensimmäinen ilmestyi v. 1858.

Varsinaisia maaorjia oli noin $22\frac{1}{2}$ milj. henkeä. He olivat yksityisten tilanomistajain «talonpoikia». Maaorja ei ollut orja siinä merkityksessä, jossa on aikoinaan totuttu Afrikan ja Amerikan orjia ajattelemaan. Maaorjaa ei voitu myydä, kuten karjaa markkinoilla, jollaisessa asemassa neekeriorjat olivat; mutta hänet voitiin kyllä myydä sen tilan mukana, jolla hän asui. Siihen hän oli kytketty iäksi päiväksi vaimoineen ja lapsineen, eikä hän voinut siitä minnekään muuttaa. Hän oli tilanhaltijan synnynnäinen palvelija, jota tämä saattoi käyttää, rangaista ja kiskoa mielensä mukaan.⁵ Hänen ihmisoikeuksistaan nykyaikaisessa merkityksessä ei voinut olla puhettakaan. Kohtelusta, jonka alaisiksi he saattoivat joutua isäntänsä taholta, kerrotaan monia aivan uskomattomalta tuntuvia tapauksia. Pietari Krapotkin, joka on sitä omin silmin nähnyt, kertoo m. m., että maanomistajat, lisätäkseen alustalaistensa lukua, pakottivat nuoria miehiä ja naisia avioliittoihin, vähääkään välittämättä heidän omista toiveistaan.

Maaorjuus Venäjällä ei ole syntynyt niin, että maan valloittajaheimo olisi kukistanut alkuasukkaat. Päinvastoin slaavilaisten valloittamalla suomensukuisten ja tataarilaisten kansojen asuttamalla alueilla tätä laitosta ei ole ollut olemassa. Maaorjuus on syntynyt hallituksen antamien asetusten nojalla. Mitä lähemmäksi tullaan Venäjän vanhaa pääkaupunkia, Moskovaa, sitä lujemat juuret siellä oli tällä häpeällisellä järjestelmällä. Se syntyi 1500-luvulla Moskovan hallitsijain alistaessa aateliston rajattoman valtansa alle. Vaatiessaan siltä sotapalvelusta lahjoittivat silloiset tsaarit sille vastalahjaksi maita ja ne verot, jotka määrättyltä alueelta oli tuleva kruunulle. Tällaisella edulla oli merkitystä sikäli, mikäli lahjoitetulla alueella oli veron maksajia. Jos asukkaat siltä pakenivat pois, joutui lahjoituksen omistaja vararikkoon eikä kyennyt suorittamaan sotapalvelustaan. Jotta aatelisto hyvin voisi maanpuolustusvelvollisuutensa suorittaa, pidettiin tarpeellisena kiinnittää talonpoika hänen tiluksilleen. Maan sotaisen voiman kehittämistä vaati tataarilaisen ikeen kukistaminen, ja sittemmin valtakunnan yhtämittäinen laajennuspolitiikka. Nämä edut ostettiin talonpojan orjuuttamisella. Täten vähitellen syntyneen järjestelmän vahvistivat ukaaseilla Boris Godunov, Vasiliĭ Shuiski ja Pietari Suuri; Katariina II ulotti sen Vähä-Venäjälle.

Asian tavattoman arkaluontoisuuden vuoksi Aleksanteri II toivoi, että aloite maaorjuuden lakkauttamiseksi läksisi aatelistosta itsestään. Mutta ei ainoassakaan venäläisessä maakunnassa aatelistoa saatu taivutetuksi lähettämään hallitsijalle sitä tarkoittavaa anomusta,

Maaliskuussa 1856 muutamia päiviä rauhan solmiamisen jälkeen Aleksanteri piti Moskovan aatelistolle puheen, missä hän selitti sen tapaisen askeleen välttämättömyyttä, mutta läsnäolijain itsepintainen vaikeneminen oli vastauksena hänen kehoitukseensa. Vihastuneena lausui keisari silloin: «Hyvät herrat! On parempi, että sellainen anomus tulee ylhäältä kuin alhaalta päin.» Mutta ei sekään auttanut. Aatelisto vaikeni.

Tällöin huomasi Aleksanteri, ettei mitään aloitetta tähän uudistukseen syntyisi, jollei tsaari itse sitä tekisi. Alussa vuotta 1857 hän asetti komitean harkitsemaan keinoja «talonpoikain tilan parantamiseksi». Kohta sen jälkeen entiseen Puolaan kuuluvissa, Grodnon, Vilnan ja Kovnon maakunnissa, joissa Napoleon I ainakin paperilla v. 1812 poisti orjuuden, sikäläinen aatelisto ilmoittautui halukkaaksi antamaan talonpojillensa vapauden. Täten valmistui keisarille hänen hakemansa tilaisuus antaa asialle ratkaiseva käänne. Mainittujen maakuntain aatelistolle osoittamassaan kirjeessä oikeutti hän sikäläiset tilanomistajat vapautustyöhön. Sen jälkeen hän lähetti mainitun kirjeen kaikille Venäjän kuvernementtien kuvernööreille ja aatelismarsalkoille «Tiedonannoksi» ja samalla, kuten kirjeen sanat kuuluivat, «ohjeeksi teille, siinä tapauksessa, että aatelisto teille uskotussa kuvernementissa ilmaisisi pyrkivänsä samaan päämäärään kuin kolmen (edellä mainitun) liettualaisen kuvernementin aatelisto». Pietarin, Nishnij Novgorodin ja Orelin kuvernementtien aatelisto ilmaisi suostumuksensa aiottuun uudistukseen, joka antoi keisarille lisää rohkeutta uudistuksen toimeenpanossa.

Alulle pantua parannusta kannatti maan julkinen mielipide ja sanomalchdistö lennokkain saroin, ennustaen sen aloittavan «uuden ja kunniakkaan aikakauden Venäjän historiassa». Kaiken kurjuuden, sivistymättömyyden, tietämättömyyden, rikollisuuden y. m. s. todistettiin johtuvan maaorjuudesta. Tätä yleisen mielipiteen mahtavaa painostusta eivät vastahakoiset tilanomistajatkaan voineet kauan kestää, vaan alkoi heistä yksi toisensa perästä ilmoittautua alulle pannun parannuksen kannattajaksi. Korvaukseksi menettämistään eduista toivoivat he uusia valtiollisia oikeuksia: suurempaa valtiollista vapautta, kansanedustusta, duumaa.

Hallitus, joka alkoi saada uudistuksen toimeenpanoa puoltavia adresseja useilta aatelisyhdistyksiltä, määräsi, että tilanomistajain oli muodostettava komiteoita kysymyksen selvittämiseksi. Tämän johdosta kokoontui 46 komiteaa selvittämään 23 milj. orjan ja 120,000 maanomistajan oikeuksia. Nämä 46 komiteaa puolustivat yksimielisesti orjuuden poistamista ilman mitään korvausta maanomistajille siitä, että he menettivät määräysvaltansa alustalaisiinsa nähden. Mutta maitten jakamisesta syntyi paljon erimielisyyttä. Siitä, että aatelisto menetti oikeutensa maahan, vaadittiin korvausta, pääsemättä kumminkaan yksimielisyyteen sen perusteista.

Silloin täytyi keisarin uudelleen tarttua asiaan. Hän kutsui koolle ylikomitean, johon valittiin 12 jäsentä; sen puheenjohtajana toimi hän itse. Tämä komitea teki ankaraa vastarintaa keisarin haluamalle parannushankkeelle. Mutta silloin Aleksanteri osoitti lujaa päättäväi-

syyttä, jonka edessä aatelisen itsekkyyden täytyi väistyä. Itsevaltiaan mahtisanaa lienee harvoin käytetty parempaan tarkoitukseen. Aateliset saivat tuntea, että hyvän-tahtoisessa Aleksanterissa tarpeen tullen oli isänsä rautaista kovuutta. Keisari matkusti useissa maakunnissa, vetosi aateliston isänmaanrakkauteen ja uhrautuvaisuuteen, moitti uudistuksen vastustajia ja kehoitti asianomaisia siihen kaikin mokomin suostumaan. Musertaakseen ylikomitean vastarinnan, asetti hän toisen komitean, jonka alaiseksi entinen ylikomitea asetettiin, valiten siihen henkilöitä, joitten hän tiesi olevan uudistuksen kannattajia.

Uusi komitea suunnitteli asialle hyvin jyrkkää ja perinpohjaista ratkaisua. Orjuus oli heti, ilman väliasteita lopetettava ja talonpoika tehtävä viljelemänsä maan omistajaksi tilanomistajalle suoritettavaa korvausta vastaan. Komitean ehdotusten pohjalla julaistiin manitesti 3 p:nä maalisk. 1861; sillä määrättiin maaorjuus kerta kaikkiaan lakkautettavaksi. Venäjällä ei ole koskaan pantu toimeen niin suurta ja rauhallista uudistusta. Eikä ole koko Euroopan historiassa toista sen vertaista tekoa, paitsi Ranskan kansalliskokouksen vapaudenjulistus yöllä elok. 5 p:ää vasten 1789.

Uuden lain päämääräykset olivat seuraavat: 1) siihen saakka epävapaat talonpojat julistettiin vaipaiksi; 2) heidän oikeutensa muuttaa pois tilalta, johon he ennen olivat sidotut, vahvistettiin yleisessä laissa määrättyillä ehdoilla; 3) talonpojat tulivat nauttimaan, laissa määrätty maksut suorittamalla, täyden käyttöoikeuden asuinpalstaansa ja sen lisäksi palaseen maata, joka oli kyllin

suuri, jotta hän voi suorittaa sitoumuksensa valtiolle; tämä täydellinen käyttö-oikeus voitiin muuttaa täydelliseksi omistusoikeudeksi määrätyt lunastusmaksut suorittamalla; 4) tilanomistajain oli luovutettava talonpojille ja kyläkunnille se maa, mikä jakotilaisuudessa oli heidän hallussaan; kullekin talonpojalle luovutettu maa-ala vaihteli 1- ja 12 desjatiinan välillä; 5) hallitus valmisti talonpojille tilaisuuden ottaa lainoja, joilla he saattoivat lunastaa itsensä irti tilanomistajista, tullen sen jälkeen velallisiksi valtiolle; valtiolta saamansa laina heidän oli suoritettava takaisin pieninä vuosimaksuina.

Talonpojat, jotka täten pääsivät vapaiksi, järjestettiin kyläkunnittain tai oikeammin sanottuna, tämä vanhan slaavilaisen yhteiskunnan perusmuoto täytettiin uudella sisällyksellä. Kylälle annettiin ne poliisitehtävät ja järjestyksenpito-oikeudet, jotka ennen kuuluivat tilanomistajille. Sen tehtäväksi tuli selvittää ja ratkaista talonpoikien välisiä riitoja. Vanhan slaavilaisen oikeuden mukaan tilanomistajilta lunastettu maa jäi kaikkien kylän asukkaiden yhteisomaisuudeksi. Jokainen talonpoika omistaa ainoastaan asuinpalstansa ja siihen kuuluvan maan. Viljelysmaahan, joka määräjain jaetaan kylänasukkaiden kesken, on heillä ainoastaan käyttö-oikeus.

Kun vapausmanifesti tuli tunnetuksi, syntyi Venäjällä yleinen riemastus. Entiset kaikkein jyrkimmät hallituksen vastustajatkin, kuten aikaisemmin mainittu Hertzen, muuttuivat silloin hallituksen kannattajiksi, jopa ihailijoiksi. Pietari Krapotkin, josta sittemmin tuli Aleksanterin leppymätön vastustaja, kertoo, että hän tähän

aikaan olisi ollut valmis uhraamaan henkensä hänen puolestaan. Kansa alkoi tästä lähtien kutsua keisariaan vapauttaja-tsaariksi. — Syyttä eivät kansan kiitollisuuden tunteet kohdistuneet Aleksanteriin. Joskaan suotu vapaus ei ollut hänen pelkästä hyvántahtoisuudestaan ja ihmisystävyydestään johtunut lahja, vaan ilmeisten yhteiskunnallisten ja taloudellisten tosiasiain pakottama ja vaatima parannus, jota valistunut mielipide Venäjällä jo aikaa sitten oli vaatinut, niin ei kuitenkaan Aleksanterilta kaiken kohtuuden nimessä voida riistää sitä tunnustusta, että hän tässä asiassa noudatti kansansa parhaimmiston vakaumusta ja tarmokkaasti toimi tämän uudistuksen toteuttamiseksi.

☞ Maaorjain vapauttaminen on ollut niin suuri parannus, että sen varjoon ovat häipyneet muut Aleksanterin hallitusajan uudistukset, jotka eivät suinkaan ole olleet vähäpätöisiä.

Tähän aikaan perustettiin Venäjän julkisessa elämässä sittemmin paljon puheena ollut semstvo, s. o. paikallinen itsehallinto, joka vastaa kunnallishallintoa meillä. Laki semstvon perustamisesta annettiin v. 1864. Sen mukaan Venäjän maakunnat jaettiin piireihin (ujesdi). Kuhunkin piiriin oli asetettava piirineuvosto, jonka jäsenet valitsee kolme säätyä: maanomistajat eli aateli, kyläkunnat (talonpojat, mir) ja kaupungit. Vaali toimitetaan joka kolmas vuosi. Piirineuvoston oli kokoonnuttava kerran vuodessa; väliajoilla sen tehtävät oli kuuluva sen valitsevalle valiokunnalle. Semstvon tehtäviin määrättiin kuuluvaksi teitten ja siltain tekeminen sekä ylläpito alueellaan, terveydenhoito, koulujen laittaminen, köy-

hänhoito y. m. Näitä tehtäviään varten semstvolla oli oikeus verottaa jäseniään. Piirisemstvon ohelle järjestettiin lääninsemstvo, jolle tuli samantapaiset tehtävät kuin ensiksi mainitulle. — Puutteellisuuksistaan huolimatta on semstvolla ollut suuri vaikutus Venäjän kansan kehitykseen. Mikäli Venäjällä viime aikoina vapaan julkisen elämän alalla on ollut johonkin pystyviä henkilöitä, ovat he olleet semstvon kasvattamia. Semstvon perustamiseen saatiin lähin aihe maa-orjuuden lakauttamisesta. Siitä johtui myöskin oikeuslaitoksen uudistus.

Ennen Aleksanteri II:sen aikaa Venäjällä ei ollut oikeuslaitosta nykyaikaisessa merkityksessä. Tilanomistaja oli talonpoikiensa sekä poliisi että tuomari. Hallitusvaltaa ja oikeudenkäyttöä ei ollut erotettu. Sattuneissa riidoissa ei asianosaisille oltu varattu tilaisuutta molemminpuoliseen kuulusteluun. Mistään yhdenvertaisuudesta lain edessä ei ollut puhettakaan. Sanalla sanoen: oikeusturvallisuutta sanan uudenaikaisessa merkityksessä ei ollut. Sarjalla ukaaseja vv. 1862—1865 oikeuslaitos uudistettiin kokonaisuudessaan. Tuomioistuimien riippumattomuus virkavallasta tunnustettiin ainakin periaatteessa, samoin kaikkien kansalaisten tasa-arvoisuus lain edessä. Alioikeuksiksi järjestettiin kahdenlaisia rinnakkaisia tuomioistuimia: rauhankäräjiä, joitten jäsenet valitsi semstvo, ja vakinaisia tuomio-istuimia, joitten jäsenet nimitti keisari. Asiat niitten kesken jaettiin niitten laadun mukaan. Ylituomio-istuimena tuli olemaan hallitseva senaatti. Täten luodusta järjestelmästä on sanottu, että se oli «teoreettisesti täydellisempi, kohtuu-

den mukaisempi, inhimillisempi kuin mikään muu eu-
roppalainen järjestelmä».

Muista Aleksanterin hallitusajan uudistuksista mainit-
takoon kulkulaitosverkon parantaminen, koululaitoksen
uusiminen, joka sisälsi m. m. itsehallinnon myöntämisen
yliopistoille, ja paino-olojen kehittäminen vapaampaan
suuntaan. Ikivanhoista ajoista oli Venäjällä vallinnut
valtion viinamonopoli. Lähinnä edellisinä aikoina oli
valtio tämän yksinoikeutensa vuokrannut yksityisille
viinanmyyjille, jotka etunsa vuoksi koettivat saada vii-
naa paljon kaupaksi, edistäen siten juoppoutta ja kansan
kurjistumista. V. 1861 poistettiin valtion viinamonopoli
ja korvattiin n. k. aksiiisijärjestelmällä. Alkoholin
kulutus väheni sen jälkeen melkein puolella, ja kansa
raitistui silminnähtävästi, kunnes viimeisen tsaarin ai-
kana valtion viinamonopoli kreivi Witten aloitteesta
uudelleen palautettiin.

Nämä ja muut sen ajan parannukset nostattivat ennen
tuntematonta edistysintoa, kiihkeätä ihmisystävälli-
syyttä, runsasta ja monipuolista käytännöllistä vapaa-
mielisyyttä. Venäjän kansa eli sellaista henkistä nousu-
kautta, jota se koskaan ennen uutena aikana ei ollut
kokenut. Venäjän suuret kirjailijat Turgenjev, Dosto-
jevski ja Tolstoi olivat tähän aikaan maineensa korkeim-
milla kukkuloilla.

Aleksanterin varhaisempi hallitusaika Suomessa.

Kuten olemme kertoneet, kävi Aleksanteri perintöruhtinaana neljä eri kertaa Suomessa. Senvuoksi ennen valtaistuimelle nousuaan tuskin yksikään Suomen hallitsija persoonallisesti lienee ollut täällä yhtä tunnettu kuin hän oli. Se, mitä hänestä tiedettiin, herätti toiveita paremman ajan tulosta. Jos hän olisi tullut valtaistuimelle vuosikymmentä aikaisemmin kuin hän tuli, niin hänen hallitus kautensa täällä todennäköisesti olisi otettu vastaan yksimielisellä ihastuksella ja rohkeilla tulevaisuudentoiveilla. Mutta Nikolain hallitusajan loppu oli täällä niin ankaraa taantumuksen aikaa, että se kylvi suomalaisten mieliin semmoisen epäluulon venäläistä hallitusvaltaa kohtaan, jota pelkkä hallitsijavaihdos ei kyennyt haihduttamaan. Ilman vaikutustansa ei näytä olleen myöskään 1840-luvun puolivälissä syntynyt skandinavismien aate, joka haaveili pohjoismaitten liittämistä yhdeksi valtakunnaksi. Erittäinkin itämaisen sodan aikana Venäjän kärsiessä tappioita heräsi täällä eräillä tahoilla toiveita, että skandinavismi voisi tuottaa jotakin parannusta Suomen valtiollisiin oloihin.

Millaisia ajatuksia meidän maassamme oli uudesta hallitsijasta, siitä kertoo August Schauman sattuvasti:

«Häntä täytyi sääliä, kun hänen näin yhtäkkiä täytyi ottaa kannettavakseen tuo raskas kruunu ja niin ras-kaissa olosuhteissa . . . Olihan hän jalo, hieno, hyvää tarkoittava mies, sen olimme täällä saaneet huomata; että hän myöskin ymmärsi ajan vaatimukset ja saattoi kuulla kansan ääntä, sitä luultiin voitavan otaksua. Hallitsijavakuutuksensa oli hän Suomelle antanut samalla tavalla kuin hänen edeltäjänsäkin ja hyväntahtoisuuttaan Suomea kohtaan oli hän osoittanut vielä selvemmin kuin isänsä. Mutta oliko hänellä myöskin samaa voimaa suojella oikeuttamme, oli kysymys, joka vastaiseksi oli vastaamatta jätettävä.» Ei puuttunut suinkaan niitä, jotka tähän kysymykseen vastasivat kieltävästi.

Mutta ei kulunut kauan, ennenkuin mielet täällä alkoivat muuttua. Saatiin nimittäin pian kokea, ettei uusi hallitsija ollut, kuten eräät täällä arvelivat, pelkkä hyväntahtoinen kaunosielu, vaan että hänessä oli miestä sanojensa takana. Hänen ensimmäisiä hallitustoimiaan oli, että ruhtinas Aleksanteri Menshikov, joka täällä oli ollut taantumusjärjestelmän varsinainen tukipylväs, samalla kuin hän sai eron kaikista korkeista luottamus-toimistaan keisarikunnassa, erotettiin myöskin Suomen kenraalikuvernöörinvirasta, jota hän oli pitänyt v:sta 1831 saakka. Jo ennenkuin rauha oli solmittu lähti keisari lukuisan seurueen kanssa Suomeen saapuen Helsinkiin k:lo 2 aamulla 23 p:nä maalisk. 1856. Jos jo aikaisemmin oli hänelle osoitettu lämmintä myötätuntoa, muodostuivat juhlallisuudet tällä kertaa vielä suurem-
moisemmiksi. Varhaisesta aamusta huolimatta oli koko kaupunki liikkeellä: talot olivat valaistut, julkiset raken-

nukset koristetut mahtavilla ilotulituksilla, tervatyynnö-reitä paloi läheisillä kukkuloilla j. n. e.

Tällä matkallansa Aleksanteri 24 p:nä maalisk. 1856 pidetyssä senaatin istunnossa esitti tuon uudemmassa historiassamme merkillisen ja usein mainitun ohjelmansa Suomen hallituksen lähimmäistä tulevaisuuden tehtävistä, joihin kuului kaupan ja merenkulun kohottaminen siitä rappiotilasta, mihin se oli joutunut itämaisen sodan aikana, teollisuuden edistäminen, kansansivistyksen parantaminen, maan kulkulaitosverkon kehittäminen ja alempien virkamiesten palkkojen parantaminen. Uusi keisari esitti täten vastaisen hallitusohjelmansa Suomessa. Kansassamme se herätti mitä valoisimpia toiveita. Uusi, ennen aavistamaton virkeys heräsi tämän jälkeen kaikilla julkisen elämän aloilla maassamme.

Niistä monista juhlallisuuksista, joita pääkaupunki sillä kertaa toimeenpani hallitsijavierailun kunniaksi, mainittakoon tässä ainoastaan seuraavat kaksi pientä tarinaa. Kun keisari kävi yliopistossa, huomasi hän ylioppilaitten joukossa oven pielessä vanhan, talonpojan pukuun puetun miehen; kysyttyään kuka hän oli, kävi selville, että vanhus oli kirkonisäntä Adolf Tikkaner Kiuruvedeltä; hän oli sattumalta tullut pääkaupunkiin ja tahtonut nähdä hallitsijan. Talonpojan koruttomuudella toivotti hän Aleksanterille onnea, menestystä ja pitkää ikää. Puristaen kädestä lausui keisari hänelle kiitoksensa. — Nikolainkirkossa tahtoi pieni poika ojentaa keisarille anomuskirjan, mutta väentungokselta hän ei päässyt esille. Keisari käski tuoda pojan luoksensa ja otti vastaan hänen anomuskirjansa.

Tällä kertaa tahtoi Aleksanteri vähän laajemmalla tutustua maahamme. Myöhään illalla 26 p:nä maalisk. 1856 lähti hän Helsingistä matkalle Turkuun päin. Sen aikuinen Suometar kertoo, että tien varrelle, mistä hallitsijan tiedettiin kulkevan, oli kokoontunut valtavat joukot ihmisiä kyliin ja kievareihin. Niin oli esim. erään kestikievarin piha Pohjanpitäjässä, lähellä Tamminientä, täynnä kansaa, pää pään vieressä niinkuin suurena juh-lana kirkossa. Siinä seisoj ja käveli talonpoikia, herroja, vaimoja ja lapsia riemusydämin vastaanottamassa korkeita matkustajia. H. M. oli ajanut läpi yön ja oli sentähden kestikievariin tullessa nukahtanut. Suuriruhtinas Nikolai, joka ajoi keisarin kanssa samassa reessä, herätti H. M:tin. Ystävällisellä tervehdyksellä vastasi H. M. kansan hurraanhuutoja, ja nyt oli mahdotoin hillitä väen paljouden tunkoa. Jokaisella oli halu nähdä keisaria niin likeltä kuin suinkin, ja siitä syystä toinen toistansa sysäsi, päästäksensä itsekukin keisarin reen luoksi. Monelta jäi kaikki seremoniat unohtukseen tällaisessa, harvoin sattuneessa tilaisuudessa. Muutamat milteivät rekeen työntäineet, ja mikä suuteli H. M:tin käsiä, kuka koetti hänen vaatteitansa, mikä tahtoi jotakin muistomerkkiä tästä riemullisesta tapauksesta, että sai keisarin nähdä . . . Eräs rouva oli ojentanut anomuskirjan keisarille ja nuoret tytöt viskasivat kukkasia hänen rekeensä.»

Keisarin Turussa käynnistä kertoo sikäläinen Sanomia Turusta: «Uudenmaan tullissa otti porvaristo ja ääretön kansan paljous nämät korkiat vieraat vastaan raikkailla hurrahuudoilla. Guvernörin asunnon edessä, joka oli Keis. M:tin asunnoksi määrätty, odottivat näitä korkeita

matkustajia sotaväen ja ammatin virkamiehet ja kunnia-vartiat, jotka Majesteetti tervehdetyensä antoi mennä kotiinsa. H. M:tin tultua porstuaan lauloivat valitut äänet tervetuliaisiksi «Vårt land» (Maamme) . . . Kaupungin mäjillä loisti tulipatsaita; kiikartorni valossansa näytti erinomaisen kauniilta; läpiloistavia (valolyhtyjä) oli usioita valmistettu . . . Ylikoulun läpiloistavassa luettiin: *collectasque fugat nubes solemque reducit* (synkiät hän poistaa pilvet, päivän palauttaa).«

Turusta lähti keisari Tampereelle. Matkasta kertoo Suometar: «Tiellä Tampereelle päin paloi kynttilän valo joka huoneessa ja kirkoissa loisti tuli kauniisti yön pimeydessä. Marian kirkon luona seisahutti H. M. matkansa ja kuunteli hetken hartaasti yön hiljaisuudessa suloisesti kuuluvia urun säveleitä.»

«Myöskin Hämeenlinnasta eteenpäin», jatkaa Suometar kertomustaan keisarin matkasta, «pitkin matkaa, jossa H. M. kulki, olivat tiet, kylät ja kirkot tulilla. Monen köyhän torpan ikkunasta paistoi vaan yksi kynttilä, joka ehkä oli ainoa, jonka sen omistaja kaukaan aikaan oli nähnyt. Kansaa oli joka paikassa paljo tullut yhteen. Kestikievareissa puuhattiin, odotettiin, valvottiin, käveltiin ja hevosia harjoitettiin kaksin, kolmin juoksemaan reen edessä. Tukkaansa raapasivat ne miehet, pahoillansa, joiden hevoset ei katsottu kelpaaviksi. Jokainen toi paraimman ruunansa korkeita matkustavia kyytiin ja moni katui kauppaansa, että oli ennättänyt vaihtaa eli myödä paremman hevosensa . . . Hollolan kihlakunnassa oli joka muuttopaikassa 120 hevosta varulla H. M:ttia ja hänen korkeita seuraajoitansa varten.»

Maaseudullakin olivat kestickievarit yön aikana koristettut ilotulituksilla: palavilla tervatynnyreillä, monen värisillä lyhdyillä j. n. e.

Lappeenrannan ja Viipurin kautta saapui keisari Pietariin 30 p:nä maalisk. s. o. päivää ennen Parisin rauhan solmiamista.

Aleksanterin ensimmäiset hallitustoimenpiteet, hänen ensimmäinen hallitsijavierailunsa maassamme sekä ennen kaikkea hänen esittämänsä hallitusohjelma aloitti ajanjakson, joka on kaikkein onnellisimpia kansamme elämässä. Ensimmäinen Aleksanteri oli antanut kansallemme valtiollisen olemuksen. Mutta uuden aikainen julkinen valtiollinen elämä maassamme alkoi vasta toisen Aleksanterin ryhdyttyä hallitusohjiin. «Elettiin», kertoo tästä ajasta August Schauman, «varsinaista valtiollisen heräämisen aikaa. Kaikki, jotka ajattelivat isänmaan tulevaisuutta, näkivät aamun valkenevan, joskin useasti synkkien pilvien peittämänä. — Mielen eloisuus ja yleisten asiain harrastus kasvoi kaikkialla maassa nopein askelin.»

Niitten monien parannushankkeitten toimeenpano, jotka hallitsijan itsensä esittämän ohjelman mukaan pantiin vireille, edellytti välttämättömyydellä valtiopäiväin myötävaikutusta. Siitä kuin ne viimeksi olivat olleet koossa, oli ennättänyt vierähtää jo puolen vuosisataa. Silloin tällöin oli niitten myötävaikutuksen tarpeellisuudesta ollut puhe kotimaisessa hallituksessa käsiteltäessä erinäisiä lainsäädäntökysymyksiä, ja julkisuudessaakin ainakin J. V. Snellman oli puhunut niitten kokoonkutsumisen suotavuudesta. Mutta vasta Alek-

santerin valtaistuimelle noustua heräsi voimakas yleinen toivomus eduskunnallisen elämämme uudelleen henkiin herättämisestä.

Ensi kerran lausuttiin se ilmoille julkisessa tilaisuudessa siinä yliopiston juhlassa, joka 20 p:nä syysk. 1856 pantiin toimeen keisarin kruunauksen kunniaksi. Juhlapuhuja, silloinen professori, myöhemmin piispa Frans Ludvig Schauman huomautti rohkein sanoin, ettei tarkkanäköisinkään hallitsija voi tietää maan tarpeita kansaa kuulematta, josta syystä lainlaadinta Suomessa oli pysähdyksissä. Tämä suoraan lausuttu ajatus maan tärkeimmistä elinkysymyksestä valtasi kulovalkean tavoin yleisen mielipiteen. Keisari Aleksanteri, saatuaan puheesta jäljennöksen, oli hyvin tyytymätön, että kysymyksessä olevassa tilaisuudessa oli tuotu valtiopäiväajatus esille. Monien silloisten korkeimpain viranomaisemme mielestä Schaumanin puhe oli tahditon, ja he ennustivat siitä olevan seurauksena, että valtiopäivätoiveitten toteuttaminen tulisi lykkääntymään epämääräiseen tulevaisuuteen. Eikä olekaan kiellettävissä, etteikö puheen lähimmät seuraukset näyttäneet sellaisilta. Mutta sen pitämistä ei voida silti pitää valtiollisesti epäviisaana. Jos joku teko aluksi synnyttää tyytymättömyyttä vallanpitäjissä, niin ei se suinkaan ole ratkaiseva tunnusmerkki tämän teon järkevyydestä tai epäviisaudesta. Mainitusta puheesta Aleksanteri oli tullut havaitsemaan, mitä Suomessa oikeudella toivottiin. Siten oli hänen mieleensä kylvetty siemen, joka ajan oloon ei voinut jäädä hedelmää kantamatta. Valtiopäiväajatus tarvitsi hänen mielessään kypsymisen aikaa—

ajatus, että hän maailman suurimman valtakunnan yksinvaltiaana suostuisi eräässä sen nurkassa tyytymään perustuslaillisen hallitsijan rajoitettuun valtaan.

Kun seuraavina vuosina maan korkeimmat hallintoviranomaiset suunnittelivat niitä lainsäädännöllisiä uudistuksia, joita tähän aikaan oli vireillä, tultiin useaan kertaan havaitsemaan, ettei maan tärkeimpäin elinkysymysten tyydyttävä ratkaisu laillisella tavalla ollut mahdollinen ilman valtiopäiväin kokoonkutsumista. Täten valtiopäiväkysymys tuli herätetyksi maan korkeimman hallinnon piirissäkin ja tuli sitäkin tietä keisarin kuuluville. Suomen silloisen kenraalikuvernöörin kreivi Bergin esityksestä suostui hallitsija v. 1859 siihen, että niistä asioista, joitten ratkaisuun valtiopäiväin myötävaikutus olisi tarpeellinen, tehtäisiin luettelo. Täten hän siis periaatteessa oli tunnustanut mahdollisuuden valtiopäiväin kokoonkutsumiseen; oli enää ainoastaan kysymys ajasta, milloin se piti tapahtua. Sen joutui sittemmin määräämään asiain oma kulku. Kevättalvella 1861 oli Suomen senaatin silloinen raha-asiain päällikkö Fabian Langenskiöld Pietarissa, missä hän puhui kansamme valtiopäivätoiveista silloiselle ministerivaltiosihteerille kreivi A. Armfeltille, pyytäen hänen ne esittämään keisarille. Armfelt kehoitti silloin Langenskiöldin itsensä kääntymään suoraan Aleksanterin puoleen.

Sen lupasikin Langenskiöld tehdä. Armfelt hankki hänelle puheille pääsyn ja kertoo keisarin sitä ennen kysyneen, oliko Langenskiöld mies, jolle saattoi puhua suoraan. «Myöntävään vastaukseeni», jatkaa Armfelt kertomustaan, «lausui keisari: No niin, sanokaa hänelle

etten pyydä parempaa, kuin saada puhua hänen kanssaan huomana klo 11.

«Seuraavana päivänä kello 1:den vaiheilla näin Langenskiöldin astuvan virkahuoneeseeni, jo kaukaa pudistellen päättään merkiksi siitä, ettei keskustelu (valtiopäiväin kokoonkutsumisesta) ollut onnistunut. Mahdotonta sanoi hän, aivan mahdotonta. Minä olen nähnyt hyvän, oivallisen keisarimme, joka otti minut vastaan kaikella mahdollisella hyvántahtoisuudella, mutta samalla selitti minulle, miltä kannalta hän katselee toivomuksiamme, ja se minulle liiankin hyvin todistaa, että hänen on kerrassaan mahdotonta tällä hetkellä niitä noudattaa.» Eräissä myöhemmissä tätä asiaa koskevissa neuvotteluissa kerrotaan keisarin maininneen, että «korkeammat valtioedut» estivät hänen kutsumasta kokoon Suomen valtiopäiviä.

Näillä «korkeammilla valtioeduilla» Aleksanteri ilmeisesti tarkoitti valtakuntansa silloista sisäistä tilaa, erittäinkin Venäjän aateliston vaatimusta saada keisarikunnassakin aikaan kansanedustus. Jos olisi Suomessa eduskunnallinen elämä täydellisesti herätetty henkiin, olisi se ollut hyvänä tukena samanlaisille vaatimuksille Venäjällä, mutta semmoista tukea Aleksanteri ei tahtonut niille antaa. Mutta jotta Suomen kansan valtiopäivätoiveet edes puolittain saataisiin tyydytetyiksi, päätettiin kutsua koolle valiokunta, johon Suomen valtiosäädyt valitsisivat 12 edustajaa kukin. Vaan tätä koskevaa manifestia, joka julaistiin 10 p:nä huhtik. 1861, Suomen kansa vastoin odotuksia ei ottanutkaan tyydytyksellä vastaan, koska se huomasi siinä vaaran perustuslaillisille

oikeuksillensa. Langenskiöld, joka keisarille oli vakuuttanut, että kansa tulisi mielihyvällä ottamaan vastaan tiedonannon luvatusista valiokunnasta, joutui ankaran yleisen tuomion esineeksi. Se koski häneen kovasti, mutta hänellä oli kumminkin niin paljon miehuutta, että hän rohkeasti hallitsijalle tunnusti tekemänsä erehdyksen sekä huomautti siitä perustuslaillisesta virheestä, mikä oli ollut tapahtumaisillaan siinä, että valtiopäivät aiottiin korvata kysymyksessä olevalla valiokunnalla.

Aleksanteri joutui tällöin tienhaaraan. Hänen oli joko täytettävä kansamme hartain toive kutsumalla valtiopäivät laillisella tavalla koolle tai asetettava suomalaisien alamaistensa kanssa ilmiriitaan, jota olisi merkinnyt joko valiokuntahankkeen jatkaminen alkuperäisessä muodossaan tai täydellisen kieltävän vastauksen antaminen kansamme valtiopäivätoiveisiin. Näistä vaihtoehtoista valitsi Aleksanteri ensiksi mainitun. Suomen valtiopäivät kutsuttiin laillisella tavalla koolle. Sille valiokunnalle, jolla ne aluksi aiottiin korvata ja joka sittemmin on saanut «tammikuun valiokunnan» nimen annettiin tehtäväksi ainoastaan valtiopäivä-asiain valmistaminen.

Ei voida sanoa, että Aleksanterilla oli pakko noudattaa kansamme toiveita ja herättää henkiin sen eduskunnallinen elämä, mihin kansalla kyllä oli lakiin perustuva oikeus; ainakaan hänellä ei ollut siihen mitään aineellista, sanottakoon aseellista pakkoa. Kieltämättä hänen menettelynsä tässä asiassa johtui siitä terveen valtiolämän periaatteesta, että hän antoi oikeuden käydä ennen valtaa. Mutta ei sovi toiselta puolen unohtaa, ettei

eduskunnallisen elämämme herääminen ollut pelkkä korkeimmasta paikasta tullut lahja, joka putosi kansallemme kypsänä hedelmänä, vaan oli se tulos paitsi hallitsijan oikeamielisyydestä myöskin siitä, että suomalaiset suoraan ja miehuullisesti toivat ilmi, mitä he selvän oikeutensa nojalla saattoivat toivoa, ja että maassamme peittelemättä asetuttiin vastarintaan, kun valtiopäivähankkeet rupesivat kallistumaan oudoille, aivan aavistamattomille urille.

Tammikuun valiokuntahanke oli huolestuttava, mutta pian ohimenevä tapahtuma muutoin suuria toiveita herättävässä valtiollisessa elämässämme Aleksanterin varhaisimmalla hallituskaudella Suomessa. Sen jälkeen seurasi ajanjakso, joka aina tulee pysymään Suomen kansan kaikkein onnellisimpana.

Erikoisesti liittyy valoisia muistoja v:een 1863. Silloin 18 p:nä heinäk. annettiin kauan odotettu valtiopäivä-kutsumus, kohta sen jälkeen seurasi muistettava hallitsijavierailu, ja 15 p:nä seuraavaa syyskuuta alkoi Helsingissä säätykokous muistettavine valta-istuinpuheineen, joka on senkin puolesta merkillinen, että sen esitti hallitsija itse omassa persoonassaan, mitä sen jälkeen ei sitten enää tapahtunut.

Heinäk. 28 p:nä 1863 seisoj Helsingin Etelä-satamassa nyttemmin kukistetun «keisarinna patsaan» ympärillä suuri kansanjoukko odottamassa keisarin tuloa. Odotus kesti kauan, sillä keisarillisen laivan höyrykone oli joutunut epäkuntoon, mikä myöhästytti matkaa. Vihdoin klo 9 illalla saapui Aleksanteri rantaan, seurassaan poikansa Aleksanteri ja Wladimir, ministerivaltiosihteeri

kreivi Armfelt, tämän apulainen vapaaherra Stjernvall-Walleen y. m. Kun keisarillinen alus lähestyi rantaa, kohotti väkijuokko mahtavan eläköönhuudon, joka jatkui niin kauan kuin hallitsija oli kaupungissa. Tällä kertaa viipyikin hän ainoastaan puolen tuntia, jatkaen sen jälkeen matkaansa Hämeenlinnaan.

Tämä vanha, mutta pienoinen kaupunki oli parhaansa mukaan koettanut valmistautua ylhäistä vierasta vastaanottamaan. Keisari saapui sinne varhain aamulla 29 p:nä heinäk. Asemalla otti hänet vastaan joukko juhlapukuisia nuoria naisia, jotka sirottelivat kukkasia hänen tielleen. Seuraavana päivänä otti keisari vastaan maan korkeimpia virkamiehiä sekä lähetystöjä. Viime mainittujen joukossa oli m. m. Turun porvariston lähetystö, joka kiitti keisaria valtiopäiväkutsusta, ja Hämeenlinnan ympäristön maanviljelijäin lähetystö, jonka puolesta puhui sittemmin valtiopäivämiehenä tunnettu maanviljelijä Juhana Idänpää-Heikkilä Vanajasta. Senaikuisten sanomalehtien mukaan hänen puheensa oli «jotenkin pitkä» ja «seuraavasta sisälläpidosta»: «He, nim. talonpojat, ovat tulleet alamaisuudessa lausumaan uskollisen ja kiitollisen mielialansa H. K. Majesteetille, joka hallituksensa ajalla on osoittanut niin suurta mielisuosiota Suomen kansalle. Autuaasti edesmennyt keisari Aleksander I:n korotti Suomalaiset kansain lukuun ja H. K. Majesteettinsa Aleksander II:n on ottanut pannaksensa sen asian täyteen voimaan kaikilla tavoin ja viimeksi sillä, että hän armossa on kutsunut Suomen valtiopäivät koontumaan.» Tämän puheen tulkitsi eversti Krämer. Muistotarinan mukaan kerrotaan hänen sen tehneen

J. V. Snellman esitellään Aleksanteri II:selle Parolan leirillä.

lyhyesti, jonka johdosta keisari ihmetteli, miksi puhe venäjäksi meni niin paljon pikemmin. Kuultuaan, että sitä oli lyhennetty, kehoitti hän puhujan jättämään itselleen puheen kirjoitettuna.

Näitten vastaanottojen jälkeen meni keisari Parolan leirille tarkastamaan Suomen ruotujakoista armeijaa, joka olikin hänen matkansa varsinainen tarkoitus. «Kaikki Suomen pataljonit», kertoo tästä tilaisuudesta Helsingin Uutiset, «marssivat keisarin ohitse. Epälukui- nen kansan paljous oli tänne tulvannut sekä kaupun- gista että muualta, kaukaakin . . . Kaikki kävi varsin hyvin ja Keisarin korkia tyytymys loisti joka tilassa nähtävästi.»

K:lo 4 j. p.p. keisari antoi mainitulla leirillä päivälliset, joihin oli kutsuttu noin 300 henkeä. Tässä tilaisuudessa

tuli keisarille esitellyksi suurmiehemme J. V. Snellman, joka vähää ennen oli tullut senaattoriksi. Elävässä kuvauksessa, jonka hän muistelmissaan esittää tästä tilaisuudesta, kertoo hän: «Päivälliset olivat merkilliset kyllä. Salina oli tilapäinen lautarakennus, niukasti verhottu seinäpaperilla. Tilaa kuitenkin oli jotenkin runsaasti, ikkunat auki raittiin ilman pääsölle. Keisari näytti iloiselta, puheli vilkkaasti ja joi monen lähimpänsä terveydeksi. Seura oli kirjava, sotilaita, siviilimiehiä, kauppiaita, maalaispatruunoita j. n. e. — ei lainkaan hoviseuran kaltainen. Korkean isännän iloisuus saattoi kielet vapaiksi, riemuinen surina täytti salin; herrasnaisia tunkeutui ulkona ikkunain luo näkemään keisaria ja särkyneet ruudut helisivät . . . Tilaisuuden outous, ehkäpä tottumattomuus seuraan, joka niin häikäilemättä jättäytyi iloisen mielialansa valtaan, ehkä myöskin näkyvä ja kuuluva innostus, jolla se hurrasi maljoille — mikä sitte lienee syynä ollutkin, mutta päivälliset tekivät miellyttävän vaikutuksen keisariin. Vuoden kuluessa kysyi hän Stjernvall-Walleenilta: «Missä me olimme tänään vuosi sitten?» Vapaaherra vähän mietittyään muisti vastata ainoastaan: «Suomessa». Keisari silloin hymyillen lisäsi: «Niin, Suomessa Hämeenlinnan parakissa», ynnä joitakuita sanoja, jotka ilmaisivat, että muisto oli hänelle mieluinen.»

Silloinen varovainen ministerivaltiosihteeri, kreivi Armfelt oli epätietoinen, voisiko semmoisessa tilaisuudessa kuin keisarin kysymyksessä olevalla matkalla ottaa esiteltäväksi mitään asioita, mutta hänen apulaisensa vapaaherra Stjernvall-Walleen piti suotavana, että jokin

tärkeä päätös jäisi muistoksi keisarin käynnistä Hämeenlinnassa ja piti tärkeänä esittelyä. Tätä toivoi erittäin hartaasti myöskin J. V. Snellman. Hän puolestaan oli valmistanut esiteltävään kuntoon lopullista ratkaisua varten jo kauan vireillä olleen omaa suomalaista rahakantaa tarkoittavan uudistuksen ja samoin asetusehdotuksen suomenkielen oikeudellisesta asemasta. Esittely tapahtui sittemmin Hämeenlinnassa sotajoukkojen tarkastuksen päätyttyä.

Suomenkieltä koskevassa asiassa keisarilla ei ollut mitään muistuttamista. Tuloksena esittelystä oli Suomen suomenkielisen kansan suurella mielihyvällä vastaanottama asetus 1 p:ltä elok. 1863; sillä tehtiin suomenkieli tasa-arvoiseksi ruotsin kanssa kaikissa asioissa, jotka koskivat yksinomaan maan suomenkielistä väestöä. «Se on ja tulee olemaan», ennusti siitä oikein Snellman, «kulmakivenä Suomen kansan tulevaisuudelle. Mitä asianomaisten on toimeenpanossa onnistunut tinkiä siitä pois, tulee kyllä kerran korkoineen takaisin otetuksi.»

Toinen uudistusehdotus, rahakannan muutos raukesi, kun keisari, kuten Snellman kertoo, «oli vastahakoinen kuulustamatta Venäjän raha-asiain ministeriä päättämään asiaa, joka myöskin koski keisarikuntaa. Tämän syyn ilmoitti minulle Hänen Majesteettinsa itse, jonka puheille minut tämän asian tähden kutsuttiin Helsingissä. Jo tämä kutsumuskin todisti hallitsijan suurta hyvyyttä. Tapa, jolla hän teki ilmoituksensa, oli sellainen, että teki mieli katsomaan onneksi, että asia ei ollut onnistunut. «*Excusez que vous a fait attendre*» (suokaa anteeksi, että olette saanut odottaa), olivat keisarin

ensimmäiset sanat minun astuessani sisään. Se tapahtui iltapäivällä. Hän istui pöydän takana, sikaria poltellen, yllä upseerin viitta kotinuttuna. Pöydän päähän oli toinen tuoli asetettu. Siihen osoitettiin minulle paikka. Puhuen hitaasti; hiljaa, ääni kauniisti väräjäväenä, lohdutti hän minua lykkäyksestä, vakuuttaen, että ei ollut mitään estettä tuleva, vaan asia oli joutuva toivon mukaiseen päätökseen kolmen viikon kuluessa. Lukiessani tätä en voi olla erittäin kiinnittämättä tähän niiden huomiota, jotka mahdollisesti joskus tätä lukenevat. Mitä on Suomi? Mitä merkitystä on sen eduilla? Mikä miehiänsä on suomalainen senaattori? ja varsinkin minun äskenteivottu persoonani? Kaikki tämä nimittäin miehen edessä, joka itsevaltiaana hallitsee 80 miljoonaa sielua. Hän katsoi, että hänen tuli persoonallisesti antaa selitys keskeneräisen, tavallisten muotojen ulkopuolitte tehdyn esityksen hylkäämisestä, oikeastaan lykkäämisestä. Sellaista voi tapahtua ainoastaan luonnollisesta sydämen hyvydestä ja sen kanssa yhtäpitävistä hallitusperiaatteista.« Asetus oman rahakannan perustamisesta sai keisarin vahvistuksen muutamaa viikkoa myöhemmin.

Myöhempi aika on syystä huomauttanut, että säätyjen myötävaikutus olisi ollut tarpeellinen näitten kahden suuren uudistuksen toimeenpanossa. Ettei niin tapahtunut, se ei johtunut keisarista, vaan hänen suomalaisista neuvonantajistaan. Tästä huolimatta keisarin luonteen hyvyys näitä asioita ratkaistaessa tuli kauniilla tavalla näkyviin.

Hämeenlinnasta palasi keisari 30 p:nä keinäk. illalla

Helsinkiin. Hänen tultuaan keisarilliseen palatsiin asetui sen eteen laulukööri, joka professori F. Paciuksen johdolla lauloi Savolaisen laulun, Suomen laulun ja Maamme. Laulun aikana keisari astui ulos parvekkeelle ja viime mainitun laulun kaikuessa paljasti päänsä. Sen jälkeen hän kutsutti Paciuksen puheilleen ja lausui kiitoksensa kansallislaulumme sävellyksestä.

Seuraavana päivänä oli tavanmukainen vastaanotto. Puheessaan Helsingin kaupungin viranomaisille keisari m. m. lausui: «Siitä hetkestä, jolloin astuin jalkani suomalaiselle maalle, olen elänyt ainoastaan mieluisia hetkiä.» Puheille pääsijain joukossa oli eräs Uudermaan läänin maaseutuväestön edustajain lähetystö, jota johti kreivi C. M. Creutz. Pitämässään puheessa hän lausui keisarille kiitollisuuden siitä, että hän kutsumalla kokoon valtiopäivät oli avannut mahdollisuuden maan valtiolliselle kehitykselle perustuslakiensa pohjalla, lausuen lopuksi toivomuksen, että hallitsija itse omassa persoonassaan tulisi avaamaan valtiopäivät. Puheeseen vastasi keisari ystävällisin sanoin, huomauttaen, että yhtä «kalliit kuin perustuslait olivat suomalaisille, yhtä kallis oli niitten noudattaminen hänelle». — Paluumatkalle Pietariin läksi keisari 31 p:nä heinäk. myöhään illalla.

Keisari ei antanut mitään vastausta kreivi Creutzin esitykseen, että hän itse persoonallisesti tulisi avaamaan Suomen valtiopäivät, mutta todennäköisesti hän lienee ollut taipuvainen täyttämään tämän pyynnön, mihin häntä myöskin lienee kehoittanut kreivi Armfelt. Sillä olihan asian mukaista, että hän itse olisi antamassa alun Suomen perustuslailliselle kehitykselle. Sitäpaitsi tällai-

nen teko itsessään ei ollut mitään uutta. Olihan Aleksanteri I ollut avaamassa Porvoon valtiopäivät. Kohdakkoin saatiinkin kuulla, että Aleksanteri pian oli uudelleen tuleva Helsinkiin.

Syyskuun 14 p:nä puolenpäivän aikaan saapui Helsingin eteläsatamaan keisarillinen höyrylaiva «Standard», jossa olivat keisari itse, Wenäjän ulkoasiain ministeri Gortshakov, sotaministeri Miljutin, meriministeri Krabbe y. m. Sen jälkeen saapuivat keisarin pojat Aleksanteri, Wladimir ja Aleksei sekä heidän serkkunsa Nikolai. Koskaan ei ole pääkaupunkimme nähnyt niin loistavaa seuruetta kuin näinä päivinä.

Valtiopäiväin «ulospuhallus» tapahtui 15 p:nä syysk. Sen jälkeen seurasi niiden 10,000 miestä käsittävään sotajoukkojen katselmus, jotka sodan vaaran vuoksi olivat kootut Helsinkiin. Seuraavaksi päiväksi lähti keisari seurueineen Järvenpään kartanoon, vapaaherra Stjernvall-Walleenin sisaren, överstinrouva Aurora Karamsinin vieraiksi. Paitsi päivällisiä ja tanssiaisia oli sinne järjestetty metsästysretkiä, joita varten kartanon omistajatar oli tuottanut runsaasti ulkomaista metsän riistaa. Illaksi oli kartanon puutarhaan ja puistoihin järjestetty erittäin komea ilotulitus. Syysillan hämärässä kellastuvien lehdikoitten varjostamana kerrotaan lukuisten moniväristen lyhtyjen tehneen «satumaisen vaikutuksen».

Seuraavana päivänä (17 p:nä) otti keisari vastaan erinäisiä lähetystöjä ja määräsi maamarsalkan sekä säätyjen puhemiehet. Sitä seuraavana päivänä tapahtui valtiopäivien juhlalliset avajaiset. Noin klo 11 e.p.p.,

Valtiopäiväin juhlalliset avajaiset 18 p. syysk. 1863.

kertovat niistä senaikuiset lehdet, astuivat valtiosäädyt juhlakulkuudessa ritarihuoneesta Nikolain kirkkoon. Senaattorille oli Suomen kaarti sijoitettu. Kun säädyt olivat kokoontuneet, tuli H. M. ratsastaen saattueensa kanssa kirkolle. Porvoon piispa Ottelin tervehti häntä raamatunlauseella. Keisarillinen istuin oli asetettu kuoriin oikealle puolelle. Sen takana istui saattoseurue. Samaten oli kaikilla virkakunnilla oma paikkansa. Saarnan piti tuomiorovasti A. G. Borg ensin ruotsiksi ja sitten suomeksi. Tekstiksi oli otettu 1 kunink. 8 luv. v. 57 ja 58. Alttaritoimituksen suoritti piispa Ottelin ja kolme muuta pappia. Juhlaveisua esitti tilaisuutta varten harjoitettu laulukunta. «Niin juhllallista ja ylevää jumalanpalvelusta ei ole meidän maassa paljon nähty», kertoo tilaisuudesta Helsingin Uutiset.

Tämän jälkeen kokoontuivat pappis-, porvaris- ja talonpoikaissäädyt valtaistuinsaliin odottamaan keisaria, joka saapui sinne suurruhtinaitten, ministeriensä, sekä ritari- ja aatelissäädyn saattamana. Keisarin sisäänastuessa kaikui voimakas «eläköön keisari!»-huuto. Keisari astui tämän jälkeen salin perällä olevalle valtaistuimelle, jonka sivulle kenraalikuvernööri, ministerivaltiosihteeri, senaattorit ja seurueeseen kuuluvat henkilöt asettuivat, pitäen sen jälkeen tuon muistettavan valtaistuinpuheensa, jossa hän lausui käsityksensä ja toivomuksensa eduskunnallisen elämän vastaisesta kehityksestä Suomessa. Puhe, joka pidettiin ranskaksi ja kohta sen jälkeen luettiin ruotsalaisena ja suomalaisena käännöksenä, on merkillisimpiä asiakirjoja meidän historiassamme.

Sen tärkeimmät ja mielenkiintoisimmat pääkohdat kuuluivat seuraavasti:

«Suomen Suuriruhtinaanmaan edusmiehet! Nähdessäni teidät ympärilleni kokoontuneina olen onnellinen voituaani täyttää oman mielihaluni ja teidän toivomuksenne. Olen jo kauan kääntänyt huomioni useampiin, aikain kuluessa ilmaantuneihin kysymyksiin, jotka koskevat maan tärkeimpiä etuja. Ne ovat jääneet ratkaisematta sentähden, että valtiosäätyjen myötävaikutus tarvittiin niiden päättämiseen. Tärkeät näkökohdat, jotka ovat minun yksinäni arvosteltavia, eivät sallineet minun ensimmäisinä hallitusvuosinani kutsua kokoon suuriruhtinaanmaan neljän säädyn edustajia. Vaan minä olen kuitenkin niin varhain käsenyt toimittaa valmistuksia tätä varten, että nyt, kun pakottavia syitä lykkäämiseen ei enää ole olemassa, olen voinut kutsua teidät kokoon esittäökseni teille, sittenkun edeltäpäin olen niistä kuulustellut Suomen senaattini mieltä, lakiehdotuksia ja muutamia hallinnollisia kysymyksiä, joita teidän tulee näillä valtiopäivillä käsitellä.»

Kun keisari sitten lyhykäisesti oli kosketellut tärkeimpiä niistä 48 esityksestä, jotka tulisivat säädylle annettavaksi, jatkoi hän:

«Pysyen lujana siinä perustuslaillisesti rajoitetun ruhtinaanvallan periaatteessa, joka on Suomen kansan tapoihin juurtunut ja jonka ilmauksena kaikki sen lait ja laitokset ovat, tahdon minä myöntää valtiosäädyille nykyistä laajemman verojen määräämisvallan sekä myös antaa heille takaisin sen esitysoikeuden, joka vanhastaan on säädyyllä ollut, kuitenkin pidättäen itselleni yksinomaisen esitysoikeuden niissä kysymyksissä, jotka koskevat perustuslain muuttamista.

«Te tunnette mielenlaatuni ja miten rakas minulle on niiden kansojen onni ja menestys, jotka ovat uskotut minun huolenpitooni. Ei yksikään minun toimistani ole saattanut häiritä sitä luottamusta, jonka tulee olla hallitsijan ja kansan kesken. Minä toivon, että tämä luottamus edelleen, niinkuin tähänkin asti, pysyy sen hyvän välin takeena, joka minut yhdistää Suomen rehelliseen ja uskolliseen kansaan. Se on voimakkaasti edistävä tämän sydämelleni erittäin rakkaan maan menestymistä, ja on antava minulle uutta syytä kutsua teitä määrääjain kokoontuville valtiopäiville.

«Teidän asianne, suuriruhtinaanmaan edustajat, on arvokkuudella, kohtuudella ja tyyneydellä keskusteluissanne osottaa, että vapaamieliset valtio'aitokset, läheskään olematta vaaraksi ymmärtäväisen kansan käsissä, joka tahtoo yksissä neuvoin hallitsijansa kanssa ja käytännöllisellä tavalla työskennellä menestyksensä kartuttamiseksi, ovat järjestyksen ja onnen takeena.»

On helpompi kuvitella mielessään, kuin sanoin kertoa sitä vaikutusta, minkä tämä puhe teki aikalaisiin. «Näillä raukoilla rajoilla — hallan, nälän ja kovan taisteluksen maalla — on ollut riemupäivä, jonka vertaista emme vielä täällä tunne.» Tällaisilla sanoilla tulkitsi silloisten «nuorsuomalaisen» Yrjö Koskisen ja Agathon Meurmanin toimittama Helsingin Uutiset niitä riemun tunteita, joita maassa tunnettiin puheen johdosta, jatkaen; »Meillä on ollut niin sanoaksemme kansallisen vapauden syntymä-päivä — syntymä-päivä siinäkin merkityksessä, että tuo päivä — valoon tullut lapsi vielä on heikko ja hellän hoidon tarpeessa, mutta kuitenkin rai-

tis, terve, jalo ja suloinen. Että tällä päivällä todellakin se merkitys on, todistaa Hänen Majesteettinsa valtio-

Valtiopäivätanssaiset Helsingin aseman hallissa.

istuin-puhe, joka jo lentää ympäri Suomen maan, synnyttäen joka majassa riemua ja kiitollisuutta... Suomen Suuriruhtinas, Aleksanteri Toinen, on nyt, enem-

män kuin milloinkaan ennen, Suomen kansalle avannut sydämensä ja osoittanut sen laatua. Ja sillä hän onkin valloittanut itsellensä kansamme koko sydämen ja kunnioituksen.«

Valtaistuinpuheen sisältöä ja sen sanamuotoa olivat olleet laatimassa useat keisarin neuvonantajat, m. m. J. V. Snellman, kuten myöhemmin on saatu selville, mutta alusta alkaen oli ilmeistä, ettei lausunto sellainen kuin nuo sanat: «Te tunnette mielenlaatuni. Ei yksikään minun toimistani» j. n. e. voineet lähteä muualta kuin hallitsijan omasta sydäimestä ja kynästä. Yhdessäkään sittemmin pidetyssä valtaistuinpuheessa ei ole ollut yhtä välitöntä ja persoonallista äänilajia.

Keisarin puheen jälkeen kaikui valtaistuinsalissa voimakas eläköön-huuto hallitsijalle, minkä jälkeen ministerivaltiosihteeri esitti luettelon arm. esityksistä. Sitte seurasivat maamarsalkan ja säätyjen puhemiesten puheet, jonka jälkeen tämä juhlallinen toimitus päättyi.

Se juhlallinen mieliala, mikä vallitsi yleisössä, tuli päivän kuluessa monella tavalla näkyviin. Iltasella kunnioittivat ylioppilaat keisaria laulullaan keisarillisen linnan edustalla. Sen aikana Aleksanteri astui linnan parvekkeelle, jolloin mahtava kansanjoukko tervehti häntä voimakkaalla eläköönhuudolla.

Loistavampi kuin mikään sen edellisistä tai jälkeisistä juhlista oli se illanvietto, jonka osa kaupungin asukkaista järjesti rautatienasemalle, mikä tilaisuutta varten oli järjestetty aistikkaaksi juhlahuoneistoksi. Keisarin astuessa sisään soitettiin Venäjän kansallislaulua, jonka jälkeen seurasi Maamme. Aleksanteri kiersi useaan ker-

taan huoneuston ympäri, puhutellen ystävällisesti lukuisia eri henkilöitä. Suuriruhtinaat ottivat innokkaasti osaa tanssiin aina k:lo $1\frac{1}{2}$ saakka, jolloin keisarillinen seurue poistui juhlista.

Paitsi Helsingissä juhlittiin valtiopäivien avajaisia monessa maaseutukaupungissa, joissa myöskin tuli esille kiitollisuus Aleksanteriä kohtaan.

Viimeisenä Helsingissä oleskelunsa päivänä, 19 p:nä syysk., keisari tarjosi päivälliset valtiopäivämiehille, esittäen maljan Suomen onneksi. Paluumatkalle hän läksi k:lo 4 j. p.p. Hurraa-huutojen kaikuessa nousi hän laivan komentosillalle, mistä hän ystävällisesti huiskutti kädellensä jäähyväisiksi rantaan kerääntyneelle mahtavalle kansanjoukolle. Laivan lähtiessä liikkeelle kaja hutettiin Maamme-laulu, jolloin keisari suuriruhtinaitten ympäröimänä astui laivan peräkannelle, heiluttaen hatuaan lopullisiksi jäähyväisiksi. Monen silmän kerrotaan silloin kyyneltyneen.

Se arvaamaton merkitys, mikä eduskunnallisen elämämme heräämisellä on ollut maallemme, on niin tunnettu ja niin läheisesti kansalaisten mieliin syöpynyt, ettei sen selittämiseksi tarvitse monta sanaa tuhjata. Tosin silloiset valtiopäivät eivät vastanneet kaikkea sitä, mitä nykyinen polvi kansanedustukselta on tottunut odottamaan; eikä voi kieltää, etteikö niitten toiminnassa ollut paljon puutteita ja semmoista, mitä nykyajan kannalta katsottuna ei voi pitää oikeana. Mutta ainoastaan täydellisin asian ymmärtämättömyys ja valistumattomuus voi asettaa epäilyksen alaiseksi sen historiallisen

tapahtuman merkitystä, mikä perustuslaillisen elämämme uudelleen virkoamisella kansallemme on ollut.

Kuten Venäjällä oli Suomessakin Aleksanterin aikaisin hallituskausi mahtavaa henkisen elämän nousukautta. J. L. Runebergin runous saavutti silloin suurimman kypsyytensä, Elias Lönnrot oli miehuutensa kukkuloilla ja J. V. Snellman suoritti suurimmat tekonsa valtiomiehenä. Mielen vilkkaus ja yleisten asiain harrastus kasvoi kaikkialla maassa.

Aleksanterin hallitusaika Venäjällä Puolan kapinasta Turkin sotaan.

(1863—1877.)

Tuona merkillisenä vuonna 1863, joka meidän maassamme on liittänyt niin kauniita muistoja Aleksanteri II:sen nimeen, hänen omassa isänmaassaan oli jo päätty-mäisillään se vapauden ja suurien toiveitten aika, joka hänen hallituksensa ensi vuosina siellä oli alkanut. Venäjällä silloin jo selvästi oli havaittavissa, että lähin tulevaisuus oli tarjoava suuria sisäisiä vaikeuksia.

V. 1857, jolloin uusi hallitsija päättävästi oli ilmoittanut, että maaorjuuden lakkauttaminen tullaan panemaan toimeen, aikaisemmin mainittu maanpaossa elävä venäläinen kirjailija A. Herzen, joka oli ankara hallituksen vastustaja uuden keisarin ensimmäisinä hallitusvuosina, kirjoitti: «Sinä olet voittanut galilealainen». Sillä hän tunnusti muuttuneensa Aleksanterin vastustajasta hänen ihailijakseen. Näin silloin. Mutta v. 1861 hän eräessä kirjoituksessaan huudahti: «Aleksanteri Nikolain poika, miksi et kuollut sinä päivänä (jona ilmestyi manifesti maaorjuuden lakkauttamisesta). Silloin olisi nimesi jälkimaailmalle säilynyt sankarin nimenä.» Herzenin suhtautuminen hallitsijaansa kuvaa sattuvasti Venäjän yleisen mielipiteen vaihteluita näinä aikoina.

Aleksanteri saa lyhyessä ajassa osakseen suuren yleisön ihailun, mutta yhtä nopeasti tämä ihailu haihtui.

Jo v. 1861 on havaittavissa, että luottamus hallituksen ja jyrkimpäin edistysmiesten välillä on häiriintynyt. Keväällä mainittuna vuonna levitettiin Pietarissa salaisessa kirjapainossa painettuja lehtisiä, joissa vaadittiin kansanedustusta, yleistä maanjakoa j. n. e., muutamissa niissä ehdotettiin olemassa olevan järjestyksen väkivaltaista kumoamista. Syksyllä samana vuonna tapahtui Pietarin yliopistossa levottomuuksia, jotka pian levisivät useihin maaseutuyliopistoihin. Niitten katsottiin olevan ilmauksena siitä järjestelmällisestä kiihoituksesta, jota harjoitettiin mainitun salaisen kirjallisuuden avulla. Kun yleisen rauhan luultiin siitä joutuvan vaaranalaiseksi, ryhdyttiin tätä salaista liikettä järjestelmällisesti ankarin keinoin vastustamaan. Mainitut ylioppilaslevottomuudet kukistettiin säälimättömästi; Pietarin yliopisto suljettiin ja sen professorien estettiin antamasta yksityistäkään opetusta. Myöskin vapaata kansalaistoimintaa alettiin ahdistella. Maaorjuuden lakkauttamisen jälkeen syntyi Venäjällä suuri joukko n. k. pyhäkouluja, joitten tarkoituksena oli parantaa kauan laimiinlyötyä talonpoikain sivistystä. Niitä perustivat sekä yksityiset että yhdistykset kyliin ja kaupunkeihin ympäri valtakuntaa. Suuret joukot talonpoikia ja työmiehiä sekä nuoria että vanhoja kokoontui niihin oppimaan lukutaitoa ylioppilaitten, upseerien y. m. kansanvalistuksen ystävain johdolla. Nämä vapaaehtoisesta kansalaisharrastuksesta syntyneet valistustilaisuudet kiellettiin yhtäkkiään mainittujen ylioppilaslevottomuuksien jälkeen.

V. 1862 kolminaisuudensunnuntaina, jota Venäjällä vietetään suurilla juhlallisuuksilla, tapahtui Pietarissa ja useissa muissakin valtakunnan kaupungeissa merkittäviä tulipaloja, jotka ilmeisesti olivat tahallisesti sytytettyjä. Kuuluisa venäläinen kirjailija ja sanomalehtimies M. Katkov, joka aikaisemmin oli suosinut vapaa-mielisiä aatteita, syytti tästä julmasta ilkityöstä puolalaisia ja venäläisiä vallankumouksellisia. Kenen sytyttämiä ne olivat, siitä ei näytä saadun minkäänlaista selvyyttä. Mutta syytöksellä, joka täten umpimähkään tehtiin puolalaista veljeskansaa kohtaan, koetettiin Venäjän yleistä mielipidettä ärsyttää sitä vastaan.

Puola nimittäin parastaikaa valmistausi kapinaan. Tällä kovia kokeneella alusmaalla kerrotaan Venäjällä olleen tähän aikaan hyvin paljon ystäviä. Ei ainoastaan äärimmäisessä vasemmistossa, vaan maltillisessakin venäläisessä yleisössä sanotaan olleen yleisenä ajatuksena, että olisi molemmille maille onnellisempaa, jos Puola olisi «Venäjän ystävällisenä naapurina kuin sen kapinalisena vasallina». Oli mitä innokkaimpia venäläisiä isänmaan ystäviä, jotka toivoivat, että venäläiset sotajoukot jättäisivät Puolan. Ympäri Venäjää mainitaan kerätyn rahaa Puolan kapinan tukemiseksi; Pietari Krapotkin, joka siihen aikaan oli upseerina Siperiassa, kertoo, että siellä tällaista keräystä toimitettiin aivan julkisesti. Kun kapina sittemmin alkoi, kieltäytyivät monet upseerit taistelemasta puolalaisia vastaan.

Miten suhtautui itse tsaari tähän kovaosaiseen veljeskansaan?

Sikäli kuin hallituksen politiikan on katsottava ku-

vastavan Aleksanterin persoonallista kantaa, joka siinä ainakin pääpiirteissään tulenee ilmi, koetti hän hallitukseensa alkuaikoina sovinnollisesti suhtautua puolalaisia kuten muitakin valtakunnan vieraita kansallisuuksia kohtaan. Laaja anteeksianto-julistus soi lukuisille puolalaisille maanpakolaisille tilaisuuden palata kotiseudulleen. Tulliasian hoito Puolan ulkomaisilla rajoilla annettiin tämän maan omain miesten käsiin samalla kuin niitä käsiteltäessä myönnettiin oikeus käyttää heidän kielensä venäjän kielen asemasta. Julistuksella v:ltä 1861 asetettiin Puolan kuningaskunnalle erikoinen valtioneuvosto eli senaatti ja johtokunta koulu- ja kirkollisia asioita varten. Epäluulo ja vastenmielisyys venäläisiä kohtaan oli puolalaisiin juurtunut niin syväälle, etteivät nämä myönnytykset heitä tyydyttäneet, erittäinkin kun hallitus ei ottanut kuuleviin korviinsa maan harrasta toivomusta valtiopäiväin kokoonkutsumisesta. Paljon lisäsi myöskin mielten kiihkoa se, että hallitus lakkautti maalle suurta hyötyä tuottaneen maanviljelysseuran, jonka se pelkäsi olevan osallisena valtiollisissa yllytys-hankeissa.

Kesällä v. 1862 Aleksanteri teki viimeisen huomattavan sovitussyrityksen määräämällä veljensä, vapaamielisyystään tunnetun suuriruhtinas Konstantinin Puolan sijaiskuninkaaksi ja asettamalla huomattavan puolalaisen valtiomiehen markiisi Wielopolskin maan siviilihallinnon ylimmäksi johtajaksi. Uusi sijaiskuningas koetti lempeydellä ja ystävyydellä saada maata rauhoitetuksi. Mutta mikään ei enää auttanut. Ilmi kapina alkoi maassa alussa vuotta 1863. Puolalaisten rohkeutta lisäsivät paljon ne

lupaukset, mitä heille oli annettu ulkoapäin tulevasta avusta. Yhteen aikaan näyttikin siltä, niinkuin he saisivat apua Europan länsivalloista. Englanti, Ranska, Itävalta j. n. e. lähettivät uhkaavia muistutuksia Venäjälle, mutta mihinkään aseellisiin toimiin ne lopultakaan eivät ryhtyneet. Kun Puola täten oli jätetty oman onnensa nojaan, ei se urhoollisimmillakaan ponnistuksillaan voinut saavuttaa voittoa, vaan oli tuomittu sortumaan. Sen kapina kukistettiin mitä suurimmalla ankaruudella. Kaikki, mitä Puolalla oli omia itsenäisiä valtiollisia laitoksia, otettiin siltä pois; puolan kieli tungettiin pois sekä virastoista että kouluista. Puolan kuningaskunta muutettiin venäläiseksi «Weiksel maakuntain kenraalikuvernementiksi». Lukematon joukko ihmisiä teloitettiin mitä julmimmalla tavalla; sen lisäksi mainitaan karkoitettun noin 70,000 puolalaista.

Tämä ankara menettely herätti mielipahaa ympäri koko sivistynyttä maailmaa, muuttaen yhdellä pyyhkäisyllä mielipiteet Venäjän «Vapauttaja-Tsaarista». Se edullinen käsitys, mikä hänestä oli saatu, muuttui monella taholla syväksi inhoksi. Eikä ilmeisestikään aivan syyttä. Sillä joskin Aleksanteri menettelyssään Puolaa kohtaan ainakin jossakin määrin lienee ollut pakotettu kulkemaan yleisen virran mukana ja seuraamaan vaikutusvaltaisten piirien hurjaa kansalliskiihkoa, mitä itsevaltiias hallitsijakaan ei voi aina välttää, niin suurimmat julmuudet hän kumminkin olisi voinut ehkäistä.

Venäjän oloihin nämä tapaukset vaikuttivat monella tavalla turmiollisesti. Ne kansalaispiirit jotka eivät olleet suopein silmin katselleet ajan rohkeita parannus-

hänkkeita ja vapaamielisiä harrastuksia, saivat näistä tapauksista mielestään hyvän todistuksen näitten pyrkimysten turmiollisuudesta ja vahingollisuudesta valtakunnalle. Puolalaisten pitkälle ulottuvat vaatimukset ja ulkovaltain uhkaukset herättivät venäläisissä sellaista kansallista kopeutta ja itsetuntoa, että kiihkokansallisen ryhmän ääni moneksi ajaksi pääsi vallitsevaksi yleisessä mielipiteessä. Aikaisemmin mainittu sanomalehtimies Katkov asettui tämän suunnan etunenään ryhtyen hellittämättä vainoamaan vieraita kansallisuuksia, josta harrastuksestaan hän saavutti toisaalla pelätyn toisaalla ihailun kuuluisuutensa. Jokaisen, joka tästä lähtien rohkeni puhua uudistusten puolesta, leimasi hän yksinkertaisesti «Venäjän kavaltajaksi».

Se uudistusajanjakso, jota Aleksanterin ensimmäiset hallitusvuodet merkitsevät, olikin ilmeisesti jo päättynyt. Yhtä rikas kuin Puolan kapinan edellinen aika Venäjällä on suurista parannuksista, yhtä köyhäksi muuttuu se niistä sen jälkeen. Tosin lait maalaisitsehallinnosta (semstvosta) ja oikeuslaitoksen uudistamisesta julaistiin vasta vv. 1864 ja 1866, mutta ne olivat valmiina jo v. 1852.

Kylläntymistä uudistuksiin edistivät paljon ne vaikeudet, joita esiintyi niitten toimeenpanossa. Erittäinkin oli laita niin maaorjain vapauttamisen, joka merkitsi niin syvällistä olevien olojen muutosta. Riemastus, jonka tämä uudistus herätti, haihtui kohta, kun sitä ruvettiin panemaan täytäntöön. Talonpojat luulivat, että he saavat kaikki tilanomistajain maat. Kun heille annettiin niistä ainoastaan osa, herätti se suurta pettymystä.

Mutta vielä suurempaa tyytymättömyyttä synnytti se, että heidän täytyi ne lunastaa. Talonpojilla oli vanhaan se käsitys, joka ei ollut aivan historiallista pohjaa vailla, että maa oikeastaan kuului heille, ja että tilanomistajain oikeus rajoittui ainoastaan siihen, etteivät he saaneet muuttaa pois tilalta, jossa he olivat syntyneet. Maaorjuuden lakkauttaminen talonpoikain mielestä merkitsi ainoastaan sitä, että heidät persoonallisesti tunnustettiin vaipaiksi ja että heidät päästettiin velvollisuudesta suorittaa päivätoita tilanomistajalle. Persoonallisen vapauden hän kyllä saavutti, mutta päivätoitten asemasta hänen oli ryhdyttävä kruunulle suorittamaan vuotuisia maanlunastusmaksuja. Tavallansa hän siis ei ollut päässyt päivätyövelvollisuudesta ja hänen päätettiin lunastamaan maa, jota hän oli tottunut pitämään omanansa. Tämä synnytti talonpojissa suurta katkeruutta. Heidän keskuudessaan levisi laajalle usko, ettei heille oikein esitetty tsaarin vapauttamismanifestia ja että tsaari pian julkaisee uuden manifestin, jossa hän antaa maat heille ilmaiseksi. Monin paikoin syntyi talonpoikaislevottomuuksia, joita sotaväen avulla täytyi hillitä.

Keisari saattoi syystä talonpoikain taholta odottaa kiitollisuutta. Mutta mielipahakseen sai hän heiltä kokea suurinta kiittämättömyyttä.

Tilanomistajain enemmistö oli jo alun alkain maaorjain vapauttamista vastaan. Mitä pitemmälle tämän uudistuksen toimeenpanossa ehdittiin, sen suuremmaksi kasvoi heidän tyytymättömyytensä. Korvaus, jonka he saivat luovuttamastaan maasta, oli heidän mielestään

vähäinen ja pieni paljon sen vuoksi, että se suoritettiin valtion velkaseteileillä, joitten arvo näihin aikoihin suuresti aleni.

Yleinen usko Venäjällä näyttää olleen, että orjainvapautus oli saava silmänräpäyksessä aikaan ihmeellisen parannuksen maalaisväestön elämässä ja oloissa ja että talonpojasta pian oli tuleva toimekas ja mallikelpoinen maanviljelijä. Mutta vuosi vuoden perästä kului ilman, että tätä muutosta tuli näkyviin. Päinvastoin esiintyi muutamia rumia ilmiöitä, joita ei oltu osattu aavistaaakaan. Yleiseksi valituksen aiheeksi tuli — mistä ensin osa kyllä saattoi olla pelkkää mielikuvituksen tuotetta — että talonpojat rupesivat enemmän juomaan ja vähemmän tekemään työtä ja että he pikemmin köyhtyivät kuin vaurastuivat.

Itsevaltaisesti hallituissa maissa hyvin ymmärrettävistä syistä on tapana kaikista yleisistä onnettomuuksista syyttää hallitusta; ja hallituksen arvosteleminen taas pyrkii kohdistumaan itsevaltiaaseen. Niinpä saatiin Venäjälläkin kokea, että keisari, joka äsken vielä oli kaikkien jumaloima maaorjuuden lakkauttamisen vuoksi, sai kantaa loppumattomia moitteita tämän uudistuksen toimeenpanosta.

Myöskin muitten uudistusten alalla saatiin kokea pettymyksiä.

Kyläkokouksien ja sovinto-oikeuksien herättämä yhteiskunnallinen elämä monilla paikkakunnilla vastasi hyvin vähän niitä toiveita, joita niihin oli kiinnitetty. Edellisissä saivat paljon riitaa ja eripuraisuutta aikaan suurisuiset rähisijät ja jälkimäisissä oli tavallista, että

talonpoikaistuomareita sai ostaa puolelleen viinakestityksellä j. n. e.

Nämä pettymykset herättivät vastenmielisyyttä uudistusharrastuksia kohtaan, joista moni ei nähnyt olleen muuta hyötyä kuin sen sisäisen levottomuuden, joka reformiaikana oli alkanut nostaa päätään.

Aleksanteri II:sen luonteenominaisuuksiin kerrotaan kuuluneen, että hän mielellään odotti tunnustusta hallitusteoistaan ja erittäinkin niistä suuria uudistuksia koskevista päätöksistään, joita hän hallituksensa alussa niin rohkeasti teki monien vaikutusvaltaisten piirien hartaasti varoittaessa häntä niistä. Mutta vaikkapa hänellä tällaista heikkoutta ei olisi ollutkaan, niin sitenkään hänestä ei saattanut tuntua mieluiselta se, että ne toiveet, joita hän näihin uudistuksiin oli kiinnittänyt, näyttivät pettävän.

Sen mielipahan lisäksi, jota Aleksanterille tuottivat valtiollisella alalla koetut pettymykset, kohtasi häntä näihin aikoihin henkilökohtaisia vastoinkäymisiä. Keisarillisen perheen vanhin poika, perintöruhtinas Nikolai, joka lahjakkuudella ja miellyttävillä luonteenominaisuuksillaan oli herättänyt paljon toiveita, kuoli v. 1865 Nizzassa, minne hän oli mennyt terveyttään hoitamaan.

Mutta vastoinkäymiset eivät loppuneet tähän, vaan olivat oikeastansa vasta alussaan. Se tyytymättömyys, mikä osassa venäläistä yleisöä kyti häntä kohtaan, tuli v. 1866 näkyviin niin räikeällä tavalla, että eräs ylioppilas Dimitri Karakosov Pietarin kadulla teki murhayrityksen häntä kohtaan. Yritys ei onnistunut, sen tekijä vangittiin ja mestattiin. V. 1867 keväällä Parisissa

tehtiin häntä kohtaan toinen murhayritys. Sen tekijä ei ollut venäläinen, vaan eräs puolalainen nuorukainen nimeltä Beresowski, joka tapahtuneessa tutkimuksessa ilmoitti ryhtyneensä tekoonsa kostaakseen tsaarille onnetoman isänmaansa kärsimykset.

Nämä kammottavat teot synkistyttivät paljon Aleksanterin herkkää mieltä ja hänen aikaisempaa valoisaa uskoansa valtakuntansa suuriin kehitysmahdollisuuksiin. Jo Karakosovin murhayrityksen jälkeen astui hän päättäväisesti taantumuksen tielle. Seurauksena siitä oli, että ne vapaamieliset neuvonantajat, jotka hän oli kutsunut hallitukseen valtaistuimelle nousunsa jälkeisinä vuosina, saivat jättää paikkansa, mikäli he eivät olleet tehneet sitä jo edellisinä vuosina. Ministereiksi ja muihin tärkeisiin luottamustoimiin nimitettiin ankaria taantumusmiehiä. Erikoisesti mainittakoon heistä tässä opetusministeri Dimitri Tolstoi, joka vainosi uusien kielten ja luonnontieteitten oppimista sekä korkeampaa naissivistystä, ja Pietarin kaupungin surullisen kuuluisaksi tullut päällikkö kenraali Trepov, jonka järjestämä vakoilu, urkinta, vangitseminen ja kiduttamiset herättivät kauhua laajalti venäläisessä yhteiskunnassa.

Hallitsijan neuvonantajain ja luottamusmiesten vaihtaminen aivan uusiin toista suuntaa edustaviin henkilöihin vaikutti hyvin turmiollisesti niihin suuriin uudistuksiin, joihin Aleksanterin hallitusajan ensi vuosina oli ryhdytty. Kun niitten toimeenpano joutui toisenlaista kantaa edustaville henkilöille, kuin ne miehet olivat olleet, jotka olivat niille laatineet suunnitelman ja panneet ne alulle, ei se voinut olla mitä haitallisimmin vaikutta-

matta niitten toteuttamiseen ja onnistumiseen. Senpä vuoksi onkin voitu väittää, ettei «yhtäkään niistä uudistuksista, jotka olivat ominaisia Aleksanteri II:sen hallitukselle, pantu toimeen täydellisesti, mutta varmaa on, että ne, huolimatta virheistään, ennustivat uuden ajanjakson tuloa, jolloin ei enää ollut mahdollista astua askeltakaan taaksepäin; mutta ne eivät tuoneet maalle rauhaa enempää kuin kunniatakaan hallitsijalle, joka puuttuvan ihmisten ja olojen tuntemuksen perustuksella oli kuvitellut itselleen, että ne hankkisivat hänelle paikan maan hallitsijain joukossa Pietari Suuren rinnalla». Tämä arvostelu ilmeisesti on liian jyrkkä, mutta sisältää kieltämättä paljon totuutta.

Myöhemmän ajan tapaukset ovat loppumattomiin antaneet todistuksia, miten virheelliselle pohjalle rakennettiin Aleksanterin hallitusajan huomattavin uudistus: maakysymyksen ratkaisu. Aivan näihin päiviin asti ovat Venäjän nurinkuriset maalaisolot olleet ammottava haava, joka venäläiselle yhteiskuntaruumiille on tuottanut loppumattomia kärsimyksiä.

Kuten on kerrottu jätettiin tilanomistajilta lohkaistua kyläkunnan yhteiseksi omaisuudeksi. Tällä järjestelmällä luultiin voitavan estää maalaisköyhälistön syntyminen ja niitten kumouksellisten oppien leviäminen maaseutuväestön keskuuteen, jotka Länsi-Euroopan yhteiskunnissa tuottivat niin paljon huolta. Kokemus on sittemmin osoittanut, että tämä oli mitä täydellisin erehdys. Venäjän talonpoikaisluokka on enimmältä osaltaan pysynyt ja maaorjuuden lakkauttamisen jälkeer yhä enemmän muodostunut köyhälistöluokaksi sanan

varsinaisessa merkityksessä; se on ollut alttiimpi kumouksellisille opeille kuin minkään muun europalaisen maan maalaisväestö. — Kuten yleisesti on tunnettua on kyläkunnan yhteinen maanomistus ja siihen liittyvä viljelyspalstain jako kylän asukkaitten välillä synnyttänyt välinpitämättömyyttä ja huolettomuutta työnteossa sekä ryöstöviljelystä, joka monella seudulla on aiheuttanut paljon valitettua maanviljelyksen rappeutumista.

Silloin kuin talonpoikain vapautus tapahtui, sai talonpoikaisperhe maata keskimäärin noin 4,8 desjatiinaa (s. o. noin 5 ha). Jo tätä maa-alaa pidettiin liian pienenä. Mutta kun talonpoikaisväestön luku sittemmin on kasvanut suunnilleen kaksinkertaiseksi, ilman että sen omistama maa-ala sanottavasti on lisääntynyt, on talonpoikaisperheen osalle tuleva osuus maasta pienenevistään pienentynyt; nykyään sen lasketaan olevan vain noin 2,6 desjatiinaa perhettä kohti. Enimmässä osassa maata tällaista maa-alaa pidetään riittämättömänä elättämään tavallista talonpoikaisperhettä. Senvuoksi maaorjuuden lakkauttamisesta asti aina tähän päivään saakka talonpoikain hartain toive on ollut saada lisää maata. Tämä talonpoijan tyytymättömyys oleviin oloihin on tarjonnut mitä kiitollisimman maaperän kaikelle vallankumoukselliselle kiihoitukselle.

Lisää maata on talonpoika toivonut saavansa aateliston tiluksista. Aateliston haltuun jäi nimittäin melkoisen laajat maa-alat. Tältä kannalta katsoen näyttää siis siltä, että talonpoikain vapauttaminen tapahtui aatelisille hyvin edullisilla ehdoilla, koska he saivat pitää

edelleen hallussaan suuren osan tiluksistaan. Tämä luulo on kuitenkin erehdystä. Kun kylän yhteinen maanomistus on tarjonnut jokaiselle talonpoikaisperheelle tilaisuuden saada maata viljeltäväkseen, on se estänyt varsinaisen maanviljelystyöväenluokan syntymisen Venäjällä. Siitä on ollut seuraus, etteivät suurtilanomistajat ole saaneet riittävää työvoimaa, mikä on aiheuttanut sen, että enin osa heidän tiluksistaan on jäänyt viljelemättä.

Kun siis yhtäällä valitetaan, että on puute maasta, on toisaalla maata suuret alat aivan joutilaana. Miten jyrkän vastakohdan se onkaan synnyttänyt talonpojan ja suurtilallisen välillä — vastakohdan, jossa vielä parasta-aikaa on venäläisen yhteiskunnan kipein pulma.

Oikeudenhoidon alalla tapahtunut perinpohjainen uudistus lupasi tarjota oikeusturvan, jota parempaa ei saattanut uneksiakaan silloisissa oloissa. Vihdoinkin näytti kansalaisten elämä ja onni olevan turvattu kaikelta mielivallalta niin ylhäältä kuin alhaaltakin päin. Mutta ne lait, joilla nämä periaatteet tahdottiin toteuttaa, jäivät enimmäkseen osaltaan kuolleiksi kirjaimiksi. Hallitus sekaantui ehtimiseen mitä mielivaltaisimmalla tavalla oikeudenhoitoon. Puhe oikeusturvasta oli monessa tapauksessa törkeää pilantekoa. Lukemattomia kansalaisia pidettiin vangittuina vuosikausia ilman mitään tutkintoa ja tuomiota, eivätkä olleet harvinaisia sellaisetkaan tapaukset, että kun heidän asiansa vihdoinkin joutui tutkittavaksi, heidät havaittiin aivan syyttömiksi.

Vähiin hupenivat myöskin ne toiveet, jotka oli kiinnitetty maalaisitsehallintoon (semstvoon). Selvää var-

muutta siitä, mihin saakka niitten toimivalta ulottui ja mitä asioita ne saattoivat ottaa käsiteltäväkseen ja ratkaistavakseen, ei päässyt syntymään, kun hallitus ehtimiseen sekaantui niitten toimintaan, harjoittaen paikoitellen mitä sietämättömintä holhousta.

Tietenkään kaikissa näissä taantumustoimenpiteissä ei aina likimainkaan ilmennyt hallitsijan persoonallinen tahto ja se, mitä hän piti oikeana ja vääränä, vaan olivat ne ilmauksena niitten vaikutusvaltaisten kansalaispiirien mieliteosta, joitten tahtoa itsevaltiat katsoi olevansa pakotettu noudattamaan. Ainoastaan vanhan ajan vähän kehittyneissä ja yksinkertaisissa oloissa luja itsevaltius on voinut täydelleen määrätä valtiotahdon. Uudenaikaisissa yhteiskunnissa se ei näytä käyvän laatuun, vaan on itsevaltaisinkin hallitsija ainakin jossakin määrin pakotettu ottamaan huomioon yhteiskunnassa vallitsevat katsantotavat.

Mutta vaikkapa tämä kaikki otetaankin huomioon, niin ei voitane kuitenkaan kieltää, etteikö Aleksanteri II kumminkin olisi ollut persoonallisessa edesvastuussa siitä taantumuspolitiikasta, joka hänen hallitessaan lyhyen uudistusten ajan jälkeen kaikilla julkisen elämän aloilla pääsi vallalle. Joskin olevien olojen pakko monasti asettaa hyvinkin ahtaat rajat itsevaltaisimmankin hallitsijan toiminnalle, niin tuskin voitane kuitenkaan pitää täysin oikeana sitä väitettä, että hänen oli pakko siinä määrin noudattaa Venäjän oikeistopiirien mielitekoja kuin hän kysymyksessä olevana aikana oli valmis tekemään. Hänen vastustajainsa taholta on häntä ankarasti moitittu puuttuvasta luonteen lujudesta. Jos-

kaan tällaisia arvosteluja lausuttaessa aina ei ole riittävästi otettu huomioon kaikkia niitä tekijöitä, jotka vaikuttivat hänen hallitustoimiinsa, niin tosiasiaksi näyttää jäävän, ettei hän osoittanut tarpeellista johdonmukaisuutta hallitsijana noudattamassaan menettelyssä. Se ristiriita, mikä on hänen hallitusaikansa alkupuolen ja keskivälin poliittisessa luonteessa, on liian räikeä, voidakseen olla antamatta aihetta muistutukseen, ettei kerran omaksuttuja periaatteita ole johdonmukaisesti seurattu.

Valtakunnan sisäiseen rauhaan alkanut taantumusuunta vaikutti erittäin turmiollisesti. Taantumuspolitiikan tarkoituksena oli vallankumouksellisen liikkeen tukahuttaminen. Mutta kaukana siitä, että se olisi voinut sitä tukahuttaa, se antoi sille uutta vauhtia ja sytykettä. Hallituksen ja sen vastustajien välillä syntyi pitkälinen ja katkera taistelu, jolle ainoastaan harvasta maasta lienee haettavissa vertaa.

Vallankumouksellisen liikkeen kantajoukkona oli siivistynyt nuoriso, joka joukolla läksi «kansan sekaan» levittämään vapausaatteita. Sekä mies- että naisylioppilaita koetti päästä yhteyteen syvien rivien kanssa asetuen maaseudulle koulunopettajiksi, lääkäreiksi, kättilöiksi y. m. tai ruveten tavallisiksi työläisiksi tehdasliikkeen keskuspaikkoihin. Saadakseen tointa tehtaissa ja salatakseen varsinaista tarkoitustaan, he hankkivat väärennettyjä työläisten ja talonpoikain nimelle kirjoitettuja passeja. Käännätyskeinoina he käyttivät opettavaisia keskusteluja ja nimenomaan kysymyksessä olevaa tarkoitusta varten painetuita lentokirjasia. Innokaimmat ja kestävimät näistä lähetyssaarnaajista jat-

koivat ponnistuksiansa kuukaus-, jopa vuosimäärin, pysyen yhteydessä pääkortteerien kanssa Pietarissa tai muissa suuremmissa kaupungeissa, joissa toimi salaisia vallankumouksellisia keskusjärjestöjä. Niille he lähettivät kertomuksia toimistansa, niiltä saivat he uusia lentokirjalähetyksiä ja niitten toimesta uudistettiin heidän väärät passinsakin.

Tämä omituinen liike, nimeltään «kansan sekaan meneminen», alkoi jo kohta Puolan kapinan jälkeisinä vuosina, mutta pääsi oikeaan vauhtiinsa vasta v. 1873, jolloin hallitus kutsui kotimaahan toista sataa Sveitsiin aikaisemmin poliisin vainoa paenneita ylioppilaita, varjellakseen heitä länsimaissa nopeasti leveneviltä sosialistisilta opeilta sekä sinne siirtyneitten venäläisten anarkistien Bakuninin ja Lawrowin turmiolliselta vaikutukselta. Kotimaahan palattuaan nämä nuoret muodostuivat «kansan sekaan menijäin» ydinjoukoksi.

Tämän liikkeen merkillisimmistä henkilöistä mainittakoon Sofia Perowskaja, Pietarin entisen kaupungin päällikön tytär, joka äitinsä luvalla jätti kotinsa, pukeutui työläisnaisen pukuun ja ryhtyi pyykin pesijättäreksi eräässä Pietarin syrjäisessä osassa, ylioppilas Nikolai Tsaikovskij, joka v. 1869 perusti oman nimensä mukaan kutsutun piirin kirjallisuuden levittämistä varten, tähän piiriin v. 1872 liittynyt ruhtinaallista sukuperää oleva Pietari Krapotkin, professori Sergei Kravshinski, joka myöhemmin esiintyi kirjailijanimellä Stepniak j. n. e.

Näitä rohkeita ja innokkaita vapaustaistelijoita poliisi vainosi leppymättömästi, onnistuen tavan takaa saamaan heitä käsiinsä ja toimittamaan ankariin rangaish-

tuksiin, mutta se tavallisesti vain lisäsi heidän kiihkoansa ja katkeruuttansa vallitsevaa järjestelmää kohtaan. Enemmän kärsineet ja kiihkomielisimmät heistä lopulta eivät kammoneet mitään keinoja päästäksensä tarkoitustensa perille.

Tätä sairaaloista liikettä ruvettiin Venäjällä kutsu-
maan nihilismiksi. Nimitys lulee latinalaisesta sanas-
ta nihil, suomeksi ei mitään. Se on johtunut siitä,
että nihilistit tahtovat hävittää vanhan yhteiskunta-
rakennuksen niin perin juurin, ettei siitä jäisi mitään
jäljelle.

Aleksanterin myöhempi hallitusaika Suomessa.

Olemme edellisessä nähneet, että Aleksanterin erinomaisen lupaavilla enteillä alkanut hallitusaika Venäjällä hyvin pian vaihtui katkeriin pettymyksiin ja synkkään taantumukseen. Millaisena jatkui se meidän pienessä isänmaassamme?

Se harvinainen luottamus, jota Aleksanteri jo perintöruhtinaana ja sittemmin hallitsijaksi tultuaan osoitti Suomen kansaa kohtaan, säilyi ilman pahempia häiriöitä hänen myöhempänäkin hallitus kautenaan. Suurin piirtein katsottuna meidän maamme asioihin hän jatkuvasti suhtaantui samaan tapaan kuin hänen ensimmäisten hallitustoimenpiteittensä nojalla oli syytä odottaa.

Mutta selvästi saatiin täälläkin kokea, että mielialan muutos korkeimmassa paikassa oli tapahtunut. Kun vv. 1863 — 1864 valtiopäiväin avajaisissa pidetty valtaistuinpuhe uhkui mitä sydämellisintä luottamusta maamme ja kansaamme kohtaan, sisälsi niitten päättäjäisissä pidetty valtaistuinpuhe kylmän varoituksen, ettei täällä oltu oikein ymmärretty kaikkia hallitsijan tarkoituksia ja Suomen nauttimia etuja yhteydestään Venäjän kanssa.

Aihetta tyytymättömyyteen maamme kohtaan saa-

tiin tällöin niin kuin niin monta kertaa sitte myöhempinä aikoina siitä yksinkertaisesta tosiasiasta, että Suomessa kansamme sisäistä itsenäisyyttä pidettiin suurempana kuin miksi Venäjän kiihkokansalliset piirit ovat tahtoneet sen myöntää. 1863 ja 1864 v:n valtiopäivien aikana venäläisessä yleisössä herätti tyytymättömyyttä eräs aatelistossa tapahtunut keskustelu, joka koski kolmen Venäjän palveluksessa olevan suomalaisen aatelmiehen oikeutta esiintyä säätynsä edustajana valtiopäivillä. Muutamat puhujat aatelistossa tahtoivat kieltää tämän oikeuden, vetoamalla ritarihuonejärjestykseen ja aateliisiin etuoikeuksiin, joiden mukaan aatelmies asetuttuaan asumaan ulkomaille, oli menettävä sijansa ja puhevaltansa ritarihuoneessa. Vaikka sääty valtavalla enemmistöllä suostui mainittujen henkilöitten pyyntöön saada olla sukunsa edustajana, antoi tämä asia kuitenkin aiheutta Katkovicille ryhtyä ankarasti moittimaan suomalaisia puuttuvasta lojaalisuudesta valtakuntaa kohtaan. «Kohota kuin annoimme Suomelle valtiopäivät», kirjoitti hän Moskovan Sanomat nimisessä lehdessään «tämän maan aatelmiehet kiiruhtivat hankkimaan eroa Venäjästä . . . Semmoista on separatismi! Kun annat sille yhden sormen, niin se vie koko käden, kun annat sille käden, niin se valtaa koko ruumiin.» Tätten se, että Suomelle oli suotu valtiopäivät, leimattiin venäläisellä taholla erehdykseksi. Venäläinen Suomen historian tutkija, kenraali M. Borodkin, kertoo keisarin v. 1866 ottaessaan puheilleen Katkovin, lausuneen hänelle erikoisen tunnustuksen siitä tarmosta, millä hän täten oli vastustanut separatismia, sekä lausuneen, että hän täydellisesti luotti tähän rajamaitten leppymättömään viholliseen.

Nämä Katkovin ja hänen säestäjäinsä mielenilmaisut olivat alkusoittoa siihen sotaretkeen, jota Venäjän kiihkokansalliselta taholta sittemmin on käyty maattamme kohtaan.

Se valoisa tulevaisuus, joka eduskunnallisen elämän herätessä koitti maallemme, näytti odottamattoman pian päättyvän uhkaaviin pi viin.

Kuitenkaan mitään tuntuvampaa suunnan muutosta ei tapahtunut Suomen korkeimmassa hallinnossa. Mutta erinäisissä tapauksissa täälläkin kyllä saatiin tehdä sama kokemus kuin Venäjällä: niitä uudistuksia, jotka pantiin vireille Aleksanterin hallitusajan alussa ei saatettu täydellisesti loppuun. Muistettavassa valtaistuinpuheessaar v. 1863 keisari antoi lupauksen eduskunnallisen elämän edelleen kehittämistä maassamme. Säädyille luvattiin palauttaa niille vanhastaan kuulunut esitysoikeus, mutta tämä lupaus jäi Aleksanterin hallitusaikana täyttämättä. Vasta v. 1886 säätyjen onnistui saada tämä oikeus. Niinikään sisälsi mainittu valtaistuinpuhe lupauksen tarpeellisiksi havaittujen muutosten aikaansaamisesta Suomen perustuslakeihin. Tämän tehtävän suorittamista varten v. 1864 asetettiin komitea, joka laati useita ehdotuksia ajan vaatimien muutosten aikaansaamiseksi kysymyksessä olevalla alalla, mutta enimmäkseen suunnitelluista uudistuksista jäivät sikseen, mihin näyttää olleen syynä se epäluulo, mikä kansamme valtiollisia oikeuksia kohtaan oli syntynyt Venäjällä. Ainoa huomattava tulos näistä hankkeista oli uusi valtiopäiväjärjestys, joka hyväksyttiin 1867 v:n valtiopäivillä ja sai vahvistuksen v. 1869. Mitä puutteita siinä nykyajan kannalta katsottuna olikin,

merkitsi se silloisissa oloissa tärkeää edistystä, sisältäen vakuuden määräaikaisista valtiopäivistä, mikä oli välttämätön edellytys säännöllisen perustuslaillisen elämän jatkumiselle. Aikana, jolloin Venäjän vaikutusvaltaisissa piireissä oli taipumus pitää Suomen valtiopäiväin kokoonkutsumista erehdyksenä, oli tällaisella voitolla maallemme arvaamaton merkitys.

Asia, joka tähän aikaan, kuten niin usein muulloin, kuvasti poliittisen ilmapuntarin muutoksia, oli hallituksen suhde julkiseen sanaan. Jo v. 1861 alkuun pantujen valmistelujen jälkeen saatiin aikaan, että v. 1865 ilmestyi painovapautta koskeva säätylaki, jossa ennakkosensuuri oli poistettu. Tämä myönnytys tehtiin vain lyhyeksi määräajaksi ja nimenomaan koetteeksi. Siihen tapaan, millä sanomalehdistömme tätä vapauttansa käytti, ei korkeimmassa paikassa oltu tyytyväisiä. Julkisen sanan edustajat maassamme eivät kyllä tähän aikaan näytä ymmärtäneen käyttä heille suotua etua sillä varovaisuudella, jota arkaluontoinen valtiollinen asemamme edellytti. Mutta ilmeinen tosiasia toiselta puolen oli, ettei Aleksanteri näihin aikoihin ollut vapaan sanan ystävä eikä näytä täälläkään suvainneen sanottavampaa hallituksen toimien arvostelua. Kun 1867 v:n valtiopäivät eivät suostuneet keisarin esittämillä ehdoilla hyväksymään julkisen sanan vapautta, oli siitä seuraus, että uudelleen palattiin hallinnolliseen painolainsäädäntöön ja ennakkosen-uuriin. Seuraavain valtiopäiväin tätä asiaa koskeva anomus ei saanut hallitsijaa muuttamaan kantaansa. Säädylle suotu anomusoikeus sisälsi hänen mielestään riittävät takeet siitä, että kansa saattoi tuoda

julki kaikki toiveensa ja huolensa, jotka se tahtoi hallitukselle esittää.

Ne parannushankkeet, joitten on katsottava rauenneen hallituksessa tähän aikaan vallinneen taantumuskannan vuoksi, eivät merkinneet kuitenkaan niin paljoa, kuin ne monet uudistukset, joita Aleksanterin hallitessa Suomessa saatiin aikaan. Niin hyvin aikalaisille kuin jälkipolvelle tästä ajasta on jäänyt se muisto, että silloin suoritettiin monia hyödyllisiä uudistuksia ja että niitten menestymisen ehtona oli se luottamuksellinen suhde, mikä vallitsi hallitsijan ja hänen suomalaisten alamaisensa välillä.

Jo edellisessä on mainittu v. 1863 ilmestynyt kieli-asetus, jolla pantiin alulle työ maan valtavan enemmistön kielen saattamisesta luonnollisiin oikeuksiinsa. Suomen suomenkielisellä kansalla ei ollut syytä myöhemminkään valittaa, ettei korkeimmassa paikassa annettu arvoa sen oikeutetuille vaatimuksille tässä asiassa. Vastustus, jota tämä uudistus hallituksen taholta usein koh-tasi, lähti kotimaisista vallanpitäjistä. Sattui tapauksia, että keisari esiintyi suomenkielen oikeuksien puolustajana ja suojelijana vastoin suomalaisia neuvonantajiansa. Kuvaava on hallituksen päätös valtiokalenterin toimitamisesta suomeksi. V:n 1867 valtiopäiväin talonpoikais-sääty anoi edusmies Kaarle Wärrin aloitteesta, että valtiokalenteri julaistaisiin myöskin suomenkielellä. Senaatin talousosasto ja valtiosihteerinvirasto yksimielisesti epäsi anomuksen hyväksymisen, ja kielteistä päätöstä pidettiin selvänä, mutta keisari palautti esityskirjelmän varustettuna omakätisellä ratkaisullaan: «Minä sitävas-

toin harkitsen talonpoikaissäädyn anomuksen olevan perustellun ja suostun siihen.« Jos hallitsijan tämän aikuiset suomalaiset neuvonantajat olisivat osoittaneet riittävää suopeutta suomenkielen oikeuksia kohtaan, olisi kansan enemmistön kieli Aleksanterin hallitessa nopeasti saavuttanut voiton toisensa jälkeen.

Lähinnä valtiopäiväjärjestystä ja suomen kielen oikeuksia koskevain parannusten rinnalla johtuvat mieleen ne lainsäädännölliset uudistukset, jotka tänä aikana onnistuttiin suorittamaan säätyetuoikeuksia sekä kirkollista ja kunnallista itsehallintoa koskevan lainsäädännön alalla.

Perintönä varhaisemmilta ajoilta oli maassamme vielä viime vuosisadan puolivälissä vallalla monia eri kansanluokkain etuja koskevia erikoisoikeuksia, jotka, mikäli niillä aikoinaan lieneekin ollut järjellistä olemassaolon oikeutta, olivat kehityksen kulkiessa muodostuneet muiden kansalaisten yhtä hyvän oikeuden loukkaukseksi. Aatelismies nautti erikoista turvaa lainkäyttöön nähden; muu kuin aatelismies ei voinut häntä tuomita; paikoit-tain hän sai ratkaisevasti vaikuttaa papinvaaliin j. n. e. Pappis- ja koulunopettajan virkoihin nähden oli hiippakuntajakoon perustuva syntyperäisoikeus olemassa. Kaupunkien porvariston suojelemiseksi oli kielletty harjoittamasta erinäisiä elinkeinoja maaseudulla j. n. e. Nämä ajan oloja vastaamattomat säännökset saatiin poistetuiksi hallituksen ja valtiopäiväin yhteisvaikutuksella pane-malla alkuun uudistustyö, jonka lopputarkoituksena oli kaikkien Suomen kansalaisten tasa-arvo lain edessä. Suomen senaikuinen kirkkolaki, joka oli peräisin aina

v:lta 1866, otettiin korjausten alaiseksi 1867 v:n valtiopäivillä ja ilmestyi ajan tarpeitten mukaan uusittuna v. 1869, rakentuen uskonnon vapauden pohjalle. Kunnalliselämä, joka nykyisin muodostaa niin tärkeän alan yleisestä kansalaistoiminnasta, oli ennen näitä aikoja aivan kapalossaan. Sen kehittymiselle laski perustan v. 1865 julaistu asetus maalaiskuntain hallinnosta, joka v. 1873 sai vastineen kaupunkien kunnallislaissa.

Näitten tärkeitten lainparannusten ohella on vielä mainittava noin puolisensataa asetusta, joilla korjattiin epäkohtia siviili-, rikos- ja talousoikeuden alalla. Määräikään tultua naimattomalle naiselle tunnustettiin oikeus päästä täysivaltaiseksi, holhoustoimi järjestettiin erikoisella lailla, rikosoikeutta lievennettiin, elinkeinovapautta lavennettiin, julaistiin erikoinen yhtiölaki, konkurssi-sääntö, asetukset tilusten lohkomisesta ja niiden rauhoittamisesta kotieläinten tuottamilta vahingoilta, maan pakkolunastuksesta yleiseen tarpeeseen, eläke- ja syytinkilaitoksesta j. n. e. Erikoisesti on mainittava asetus kotitarpeen viinanpolton lakkauttamisesta ja korvaamisesta tehdaspoltolla, joka uudistus on muodostunut pohjaksi myöhemmän ajan raittiusrienoille.

Nykyisestä polvesta, joka julkisen elämän alalla on tottunut yllättäviin suurtahtumiin, saattanevat nämä 1860-luvun uudistukset tuntua toisarvoisilta ja vähäpätöisiltä. Mutta kun otetaan huomioon, että kunkin ajan pyrkimyksiä ja saavutuksia on arvioitava sen omalla mittapuulla, ja muistetaan, että kehitys meillä monta vuosikymmentä oli ollut pysähdyksen tilassa ja että julkisen elämän alalla ei kuulunut muuta kuin «virkamies-

koneiston natinaa», niin kaiken tämän valossa tarkastettuna 1860-luvun uudistukset muodostavat kauneimpia lehtiä kansamme historiassa. Ne synnyttivät monella alalla uutta ennen aavistamatonta virkeyttä ja eloisuutta.

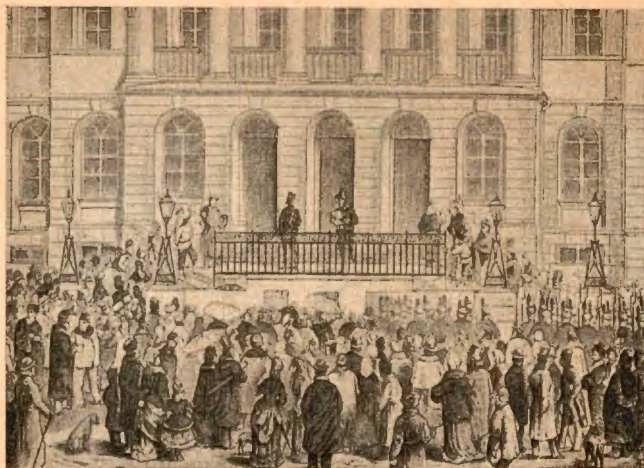
Silloisten uudistusten aikaansaamista helpoitti paljon se, mistä jo edellä on huomautettu, että hallitsijan ja hänen suomalaisten alamaistensa välillä vallitsi harvinaisen hyvä luottamus. Tämän luottamuksen ilmauksena oli tavallaan sekkin, että korkeimman venäläisen vallan edustajaksi maahamme tähän aikaan oli asetettu mies, joka maatamme kohtaan osoitti harvinaisen suurta suopeutta, nimittäin vapaaherra Platon Rokassovski. Hänellä tosin ei näytä olleen mitään erinomaisempia hallintomiehen kykyjä, mutta sitä hyvänsuopaisuutta, jota hän osoitti maatamme kohtaan, ei ole ollut enimmillä hänen edeltäjillään eikä seuraajillaan. Kiihkovenäläiseltä taholta häntä moitittiin siitä, ettei hän täällä kyllin tarmokkaasti valvonut valtakunnan etuja, mikä vuosien vierieissä alkoi heikontaa hänen asemaansa ja lopulta vei siihen, että hänen v.1866 oli pakko siirtyä paikaltaan.

Hänen jälkeläisekseen nimitettiin kreivi Nikolai Adlerberg, joka kuului viron aatelistoon polveutui kuuluisasta ruotsalaisesta piispasta ja katkismuksen tekijästä Olaus Svebeliuksesta. Hänen sukunsa, erittäinkin veljensä Aleksanteri Adlerberg, nautti harvinaisen suurta hallitsijan luottamusta, josta johtui, että Suomen uudella kenraalikuvernöörillä oli suuri vaikutusvalta korkeimmassa paikassa. Hallitsijan suomalaisten neuvonantajain sana merkitsi tästälähtein Pietarissa vähemmän kuin hänen edeltäjänsä aikana. Uutta kenraalikuvernööriä

mainitaan persoonallisesti kunnolliseksi ja totuutta rakastavaksi, mutta jäykäksi ja kopeaksi huomattavimpiakin Suomen hallintomiehiä kohtaan. Venäjän oikeistolaispiirien toivomuksia hän ilmeisesti oli alttiimpi ottamaan huomioon kuin hänen edeltäjänsä.

Tämä vaikutti, että Venäjän kasvava ja leviävä taantumussuunta alkoi maassamme tuntua selvemmin kuin sitä edellisinä vuosina. Aikana, joka nyt alkoi, pantiin vireille paljoa vähemmän hyödyllisten uudistusten aloitteita, kuin lähinnä edellisinä vuosina. Ryhdyttiinpä eräillä aloilla suorastaan purkamaan ja turmelemaan sitä, mitä aikaisemmin vaivalla oli rakennettu. Sellaiseksi muuttui asianlaita erittäinkin suomalaisuuden rientojen alalla. Enteenä siitä, mitä lähin tulevaisuus tällä alalla oli tuova mukanaan, oli suomalaisuuden vanhan esitaistelijan J. V. Snellmanin poistuminen senaatista v. 1867. Hänen eronsa lähimpänä syynä oli erimielisyys kenraalikuvernööriin kanssa, mutta siinä ilmeni myöskin se vastustus, jota ruotsinkielinen sivistynyt luokka harjoitti suomalaisuuden harrastusta kohtaan. Snellmanin toimesta aikaansaatuja määräyksiä koulujen suomalaisuttamisesta koetettiin tehdä merkityksettömäksi ja kiertää. Kasimir von Kothenin v. 1869 tultua Suomen uuden kouluhallituksen päälliköksi suorastaan koetettiin suomenkieli työntää pois korkeammasta kouluopetuksesta, jotavastoin venäjänkielelle siinä varustettiin sitä runsaammin tilaa. Maassa syntynyt levottomuus ja 1872 v:n valtiopäiväin tarmokkaat vastalauseet saivat kuitenkin nämä hankkeet raukeamaan.

Millä tavalla valtiolliset olot maassa muuttuivat sen

Valtiopäivien aukipuhallus v. 1872.

jälkeen kuin kreivi Adlerberg oli ennättänyt saada johdettavan aseman korkeimmassa hallinnossamme, sitä kuvaa sattuvasti se, mitä valtiopäivillä saatiin aikaan ennen ja jälkeen hänen varsinaisen valtakautensa alkamista. 1860-luvun kaksilla valtiopäivillä saatiin aikaan tuloksia, joita jälkimaailma aina tulee mainitsemaan kunnioituksella. 1872 v:n valtiopäivillä sitävastoin päähuomio oli kiinnitettävä vanhan puolustamiseen von Kothenin turmiollisia mullistushankkeita vastaan. Muuta syvempää jälkeä maamme kehitykseen nämä valtiopäivät eivät näytä jättäneen. Juuri tähän aikaan Katkovin vaikutus tuntuikin meidän maassamme enemmän kuin sitä ennen ja lisättäköön, enemmän kuin kohta tämän jälkeen seuraavina aikoina. Kreivi Adlerberg, joka aluksi oli

niin valmis seuraamaan hänen neuvojansa, alkoi myöhemmin noudattaa toisenlaista menettelyä. Pehdyttyään tarkemmin oloihimme tottui hän vähitellen antamaan arvoa suomalaisellekin katsantokannalle ja suomalaisten kansallisille tarpeille. Myöhemmistä toimenpiteistään maassamme hän onkin saanut osakseen enemmän moitteita venäläiseltä kuin suomalaiselta taholta.

Vaikka suunta Suomen korkeimmassa hallinnossa täten vaihteli, ei hallitsijan omassa persoonallisessa kannassa maamme suhteen tiedetä tapahtuneen mitään sannottavampaa muutosta. Kun keisari v. 1876 teki matkan Suomeen, ilmeni jälleen vanha luottamuksellinen suhde Aleksanterin ja hänen suomalaisten alamaistensa välillä. Lähimmän aiheen hallitsijavierailuun tällä kertaa antoi Helsingissä toimeenpantu taide- ja teollisuusnäyttely, johon keisari halusi persoonallisesti tutustua, lähtien matkalle rautateitse Pietarista 14 p:nä heinäk. puolisonsa, perintöruhtinaan y. m. arvohenkilöitten seurassa. Saavuttuaan vielä saman päivän iltana Helsinkiin keisari seuraavana päivänä, joka oli sunnuntai, otti osaa jumalanpalvelukseen kaupungin kirkoissa. Vastaanottaessaan senaatin jäsenet esitti hän heille perintöruhtinaan, lausuen toivomuksen, että sama luottamus, joka oli vallinnut hänen ja Suomen kansan välillä, tulisi jatkumaan hänen poikansakin aikana.

Vielä saman päivän iltana kävivät keisarilliset vieraat katsomassa näyttelyä Kaivopuistossa, missä heidän mielenkiinnolla kerrotaan tarkastelleen näyttelyesineitä. Noin 1½ tunnin ajan he kävelivät näyttelypalatsin eri osastoissa, joista erittäinkin konehalli, kansatieteellinen

näyttely, koulunäyttely sekä taideosasto kiinnittivät heidän huomiotaan. Seurueelleen kerrotaan keisarin lausuneen mielihyväsä, että Suomella oli asetettavana näytteille niin paljon kauniita ja täyspitoisia näyte-esineitä. Seuraavien valtiopäivien valtaistuinpuheessa mainitsi hän kysymyksessä olevan näyttelyn osoittaneen, että Suomen aineellinen ja henkinen kehitys hänen hallitusaikanaan oli nopein askelin mennyt eteenpäin.

Päivällisillä keisarillisessa palatsissa lauloivat Suomen etevimmät laulajattaret neidit Basilier ja Fohström sekä rouva Engdahl. Myöhemmin saapuivat ylioppilaat tervehtimään korkeita vieraita laululla. Keisari astui palatsin balkongille ranskankielellä tervehtien laulajia; perässä seurasi koko keisarillinen perhe, kaikki ystävällisesti ja iloisesti tervehtien ylioppilaita, jotka lauloivat Venäjän kansallislaulun sekä Tanskan kansallislaulun (Kong Christian), jonka kaikuessa keisari iloisesti hymyillen kehoitti perintöruhtinaan puolison, nykyisen leskikeisarinna Dagmar-Marian, joka on entinen tanskalainen prinsessa, astumaan kaikkein etumaisimmaksi. Kun «Maamme» laulettiin, havaittiin keisarin seuraavan sen tahtia, ja kun «Suomen laulu» kajahti, kehoitti keisari astumaan etualalle perintöruhtinaan, jota ylioppilasnuoriso innokkaasti tervehti yliopiston kanslerina. Lopuksi keisari ystävällisesti hymyillen kiitti laulajia lausuen ruotsiksi: «Kiitän». — Päivä lopetettiin juhlaesityksillä ruotsalaisessa teatterissa.

Seuraava päivä käytettiin laivaston ja Viaporin tarkastukseen.

Heinäk. 17 p:nä matkustivat keisari ja perintöruhtinas

ylimääräisellä junalla Parolaan, missä 7,000 sotamiestä oli leirillä. Paikka oli juhlallisesti koristettu; korkeat vieraat otti vastaan kymmenen juhlapukuun puettua naista, jotka sirottelivat kukkia heidän tielleen. Toimeenpantua paraattia johti kenraalikuvernööri kreivi Adlerberg. Iltapäivällä palasivat keisari ja perintöruhtinas Helsinkiin, jossa korkeitten vieraitten kunniaksi oli järjestetty suuri ulkoilmajuhla Töölön vasta raivattuun kansanpuistoon. Siellä esitettiin leikkejä, kulkueita ja parasta musiikkia, mitä silloinen Helsinki saattoi tarjota.

Vielä saman päivän iltana läksi keisari puolisoineen laivalla paluumatkalle Pietariin. Tämä oli hänen viimeinen Suomessa käyntinsä.

Kenraalikuvernöörille lähettämässään käskykirjeessä keisari ilmoitti olleen «erittäin mieluista 13 vuoden kulluttua jälleen käydä Suomessa». Samaa kertoo myöskin hänen itselleen erittäin lämpöisin sanoin vakuuttaneen Suomen silloinen ministerivaltiosihteri E. Stjernvall-Walleen. Kun viime mainittu sanoo huomauttaneensa siitä edistyksestä, mikä Suomessa oli tapahtunut Aleksanterin hallitessa, mainitsee hän keisarin tulleen liikutetuksi, niin että kyyneleet kierähtivät hänen silmilleen. «Luultavasti hän ajatteli», jatkaa ministerivaltiosihteri kertomustaan, «jospa kaikkialla keisarikunnassa voisın havaita samanlaisia tuloksia».

Kaikkiansa teki Aleksanteri kahdeksan eri matkaa Suomeen. Aikalaisten muistossa ne pysyivät kaikkine pienine piirteineenkin todistuksena hänen hyväntahtoisuudestaan maatamme kohtaan. Myöhemmälle polvelle niillä ei ole samaa mielenkiintoa, ja lukija on kenties pi-

tänyt tarpeettoman yksityiskohtaisena esitystämme niistä. Moni niitä koskeva kertomamme pikkuseikka sinänsä ei kyllä ansaitsekaan muistelemista, mutta kokonaisuudeksi muodostettuna ne ovat omiansa täydentämään kuvaa tämän hallitsijan suhteesta maahamme ja siitä luottamuksesta, joka alusta loppuun asti vallitsi Aleksanterin ja hänen suomalaisten alamaistensa välillä.

Joskin luottamus hallitsijan ja hallittavain välillä kaikissakin oloissa on suotava, niin kerrassaan arvaamaton merkitys sillä oli meidän aseniamme olevalle maalle jo Aleksanterin ensimmäisinä hallitusvuosina, mutta kenties vielä enemmän niinä aikoina, jotka seurasivat hänen viimeistä Suomessa käyntiänsä.

Jo v:sta 1872 lähtien liikkui Suomessa ahkerasti huhuja hallituksen suunnitteluista asevelvollisen armeijan perustamisesta Suomeen. Myöhemmin saatujen tietojen mukaan nämä huhut eivät olleetkaan aivan tuulesta temmattuja. Kun Saksan asevelvollinen armeija v. 1870 parissa kuukaudessa perinpohjin löi Ranskan sotaväen päävoimat, tunnustettiin yleisesti tämän perästä asevelvollisuuteen perustuva sotavoima paremmaksi kuin entinen pestausjärjestelmä ja mielivaltainen sotamiehenotto. Suurvalta-asemastaan huolehtien Venäjä ensimmäisenä riensi puolustuslaitostaan uusimaan yleisen asevelvollisuuden pohjalla. Sotaministeri Miljutinin suunnitelman mukaan tämä järjestelmä oli ulotettava kaikkiin Venäjän vallan alaisiin maihin, siis Suomeenkin. V. 1871 hän esitti keisarille erikoisen Suomen sotavoiman järjestämistä koskevan ehdotuksen, jonka mukaan maamme asevelvollisen armeijan korkeimman johdon

tuli olla Keisarikunnan sotaministeriön alaisen sekä muutenkin hyvin läheisesti liitetyn Venäjän sotavoimaan. Tähän Miljutinin jättämään memoriaaliin keisarin mainitaan omakätisesti merkinneen: «Ne pääperusteet, jotka ovat esitetyt tässä asiakirjassa, ovat täydellisesti minun ajatusteni mukaiset.»

Suomen asevelvollisuuskysymys näytti siis saavan maamme itsenäisyyden kannalta katsottuna hyvin epäsuotuisan ratkaisun. Ja kuitenkin asia lopulta järjestyi kansamme toiveita ja katsantokantaa vastaavalla tavalla.

Siinä arm. esityksessä, mikä jätettiin vv. 1877 — 1878 valtiopäiville, ehdotettiin kansallisen sotavoiman perustamista. Paitsi maassa vallitseva yleinen mielipide ja hallitsijan suomalaisten neuvonantajain esittämät näkökohdat vaikutti keisarin aikaisemmin omaksuman kannan muutokseen tässä asiassa se, että hänen tšekäläinen korkein venäläinen neuvonantajansa kreivi Adlerberg asettui puolustamaan suomalaiselta taholta esitettyä katsantokantaa.

Hallituksen esitykseen oli kuitenkin vielä jäänyt erinäisiä määräyksiä, joitten hyväksyminen säätyjen mielestä syystä tuntui arveluttavalta. Niinpä sen mukaan Suomen sotaväkeä oli käytettävä koko valtakunnan puolustukseen, mikä merkitsi sitä, että tarpeen tullen kansamme asekelpoinen nuoriso olisi voitu viedä taistelemaan maan rajain ulkopuolelle. Pelottomalla suorudella säädyt tässä, niinkuin monessa muussa kohdin, osoittivat ne periaatteelliset ja historialliset näkökohdat, jotka estivät tällaisen määräyksen hyväksymisen, katsoen voivansa suostua ainoastaan semmoisen asevelvol-

lisen sotajoukon perustamiseen, jota käytettiin ainoastaan oman isänmaan ja siten välillisesti valtaistuimen ja koko valtakunnan puolustukseen. Säätäjien päätöksen mukaan Suomen sotavoimaa ei siis ollut lupa käyttää maan rajain ulkopuolella.

Kun ottaa huomioon Venäjän vaikutusvaltaisella taholla vallinneen ja hallitsijan itsensäkin vähän aikaisemmin omaksuman mielipiteen tässä asiassa, niin oli säätyjen päätös kerrassansa rohkea.

Kun valtiopäiväin asiaa koskevasta päätöksestä oli vaadittu tavanmukaiset senaatin ja ministerivaltiosihteerinviraston lausunnot, jätettiin se sotaministeri Miljutinin tarkastettavaksi. Vaikka hänellä tässä asiassa alkujaan oli niin peräti toisenlainen käsitys, puolusti hän kuitenkin Suomen uutta asevelvollisuuslakia hyväksyttäväksi. Oliko hän tässä asiassa muuttanut mielipiteensä, vai mikä sai hänen luopumaan aikaisemmasta kannastaan?

Venäläiseltä taholta tätä hämmästyttävää tosiasiaa on koetettu selittää seuraavasti. Sotaministerille ei oltu ilmoitettu, että valtiopäiväin mielestä tämän lain erinäisiä kohtia oli pidetty siinä määrin sitovina, että niitä pidettiin perustuslain luontoisina, vaan että hän päinvastoin luuli, että tätä lakia tarpeen vaatiessa voitaisiin helposti muuttaa ja että se vahvistettaisiin noudatettavaksi ainoastaan 10 vuoden ajaksi, jonka jälkeen se otettaisiin tarkastuksen alaiseksi ja tarpeen vaatimalla tavalla uusittavaksi. Näin ollen hän ei ollut täysin tietoinen siitä, miten kauas kantava merkitys hänen puoltavalla lausunnollaan tässä asiassa oli.

Toisin sanoen siis sotaministeri tuli petetyksi: hänellä ei ollut tietoa siitä, missä määrässä hallitus tulisi sitomaan kätensä vahvistaessaan valtiopäiväin hyväksymän asevelvollisuuslain.

Saattanee olla, ettei venäläisellä taholla tässä sen enemää kuin monissa muissa samanlaatuisissa tapauksissa oltu täysin selvillä lain sitovasta voimasta, vaan luultiin että annettuja lupauksia sopivamman ajan tultua itsevaltiaan sanalla saatettaisiin mielin määrin muutella. Pikaisinkin silmäys asian vaiheisiin osoittaa sellaiset väitteet, että sotaministeri antoi suostumuksensa pelkämästä erehdyksestä, kokonaan perää vailla oleviksi. Olihan erinäisten asevelvollisuuslain pykäläin julistamisesta perustuslain luontoisiksi aivan julkisesti keskusteltu, ja vahvistettiinhan säätyjen kanta tässä kohdin erikoisella hallitsijan julistuskirjalla. Sitäpaitsi sotaministeri tässä asiassa perääntyi niin paljon alkuperäisestä kannastaan, että on turha hakea sille selitystä pelkämästä erehtymisestä ja tietämättömyydestä.

Hänen mielipiteensä muutokselle on löydettävissä paljoa lähempi ja luonnollisempi selitys: korkeimman valan tahto. Aikalaiset tiesivät kertoa, että keisari neuvotteli tästä asiasta perintöruhtinaan kanssa ja että viime mainittu kannatti säätyjen päätöksen hyväksymistä. Mutta ennen kaikkea sitä kannatti hallitsija itse. Aleksanterin itsetietoinen perustuslaillinen kanta ja hänen osoittamansa kunnioitus Suomen sisäistä itsenäisyyttä kohtaan oli niin vakavaa laatua, että sen edessä täytyi väistyä Miljutinin ja hänen henkiheimolaistensa vastustelut.

Mutta myöhempi kokemus on yllin kyllin osoittanut,

että ne Venäjän vaikutusvaltaiset piirit, jotka näyttävät rakentaneen toivonsa siihen, että tulisi joskus sopivampi aika, jolloin Suomelta voitaisiin tinkiä pois siitä, mitä se tällä oli saavuttanut, kylläkin ovat olleet oikeassa. Se aika tuli pikemmin kuin Suomessa osattiin aavistaakaan. Asevelvollisuuslaista tuli sittemmin vaikein Venäjän ja Suomen välinen riitakysymys, joka ei saavuttanut molempia puolia tyydyttävä ratkaisua muutoin kuin että hakattiin poikki koko tämä Gordionin solmu, s. o., meidän maamme täydellisellä irtaantumisella keisarikunnasta. Mutta tämän riitakysymyksen ratkaisun ollessa vaikeimmillaan ja tukalimpina hetkinä, mitä se on maaillemme tuottanut, on ollut arvaamaton merkitys Aleksanterin päätöksellä kansallisen armeijan perustamisesta Suomeen.

Turkin sota ja Aleksanterin viimeiset hallitusvuodet.

Aleksanterin hallitusaikana Venäjällä kaikista julkisen sanan sortamistoimenpiteistä huolimatta kansa tottui puhumaan ja käsittelemään valtiollisia asioita ja ravisti itsensä hereille siitä velttoudesta ja uneliaisuudesta, johon valtakunta oli vaipuneena hänen edeltäjänsä aikana. Yleisö oli oppinut pitämään silmällä ja arvostelemaan, mitä hallitus teki tai jätti tekemättä.

Tämän ei kerrota miellyttäneen keisari Aleksanteria. Huolimatta vapaamielisistä harrastuksistaan hän näyttää periytyneen ja kasvaneen siinä määrin itsevaltaiseen katsantotapaan, ettei hän mielellään sallinut mitään keskustelua ja arvostelua toimenpiteistään.

Politikkojen vanha, joskin usein huonoksi osoittautunut keino yleisen huomion kääntämiseksi pois valtion sisäisistä asioista on ollut hyökkäävä politiikka ulospäin. Tällaiseen näytti Aleksanterin myöhempänä hallituskautena Venäjällä tarjoutuvan hyvä tilaisuus. V. 1875 syntyi kapina Turkin hallitusta vastaan Balkanin Slaavilaisten kansain keskuudessa ensin Bosniassa ja Herzegovinassa ja myöhemmin nykyisen Montenegron, Serbian ja Bulgaarian alueilla. Vanhan tapansa mukaan ryhtyivät turkkilaiset sitä kukistamaan mitä suurim-

malla julmuudella ja verisyydellä. N. k. bashibozukit, s. o. Kaukasian ja Armenian muhamettilaiset vuoristoasukkaat, jotka palvelivat vapaaehtoisina Turkin armeijassa, samoilivat Balkanin kristityissä slaavilaisissa maissa, erittäinkin Bulgariassa, ryöstäen, hävittäen ja teurastaen sekä aseellisia että aseettomia. Sanomat näistä petomaisuuksista herättivät suuttumusta ympäri Eurooppaa. Erittäinkin oli kihtymys suuri Venäjällä. Mainitut Balkanin slaavilaiset kansat olivat nimittäin venäläisten läheisiä heimolaisia. Sanomalehdistössä koetettiin innokkaasti todistella, että Venäjän velvollisuus oli auttaa Balkanin slaavilaisia kansoja sekä heidän uskontonsa että kansallisuutensa vuoksi. Tämä oli yhtenä syynä slavofiilien puolueen syntymiseen, jonka pyrkimyksenä oli kaikenpuolinen slaavilaisuuden etujen valvominen ja edistäminen. Innokkaimpien slavofiilien päämääränä oli Venäjän vallan ulottaminen Konstantinopoliin ja turkkilaisten karkoittaminen Aasiaan.

Tämä puolue sai keisarillisessa hovissa voimakkaita kannattajia. Itse keisarinna Maria Aleksandrovna, joka oli miltei kiihkomielisyyteen asti uskonnollinen, ryhtyi käyttämään vaikutusvaltaansa sorrettujen balkanilaisten uskonveljien asian ajamiseksi Venäjällä. Luonnollista oli, että hän sai paljon vaikutusvaltaisia kannattajia hovipiireissä.

Keisari Aleksanterin itsensä ei mainita olleen sotapolitiikan kannattajan. Mutta ne vaikutusvaltaiset piirit, jotka pitivät hyökkäystä Turkkiä vastaan välttämättömänä, saivat hänet suostumaan sodanjulistukseen keväällä 1877. Sodan alussa venäläisillä oli hyvä me-

nestys. Muutamassa viikossa Venäjän armeija meni Tonavan yli edeten jo osittain Balkan vuorten tuolle puolelle. Mutta syyskesällä 1877 tapahtui taistelujen kullussa täydellinen käänne. Venäläiset eivät voineet valloittaa Plevnan linnoitusta, joka vihollisen käsissä oli alituisena uhkana heidän yhdyslinjoilleensa. Sitä vastaan tehdyt ankarat rynnäkököt päättyivät venäläisten veriseen tappioon. Myöskin muilla tahoilla Venäjän armeija kärsi raskaita vastoinkäymisiä. Venäläisten täytyi pitkin linjaa perääntyä ja yhteen aikaan näytti jo siltä, että heidän olisi vetäydyttävä takaisin Tonavan yli. Ankarilla ponnistuksilla saatiin kuitenkin sotaonni kääntymään. Plevna valloitettiin ankaran piirityksen jälkeen joulukuulla 1877. Sittemmin Venäjän sotajoukot voittoa-asti etenivät aina Marmarameren rannikolle saakka.

Rauha Venäjän ja Turkin välillä solmittiin San Stefanossa 3 p:nä maalisk. 1878. Englanti, Itävalta-Unkari, Saksa y. m. länsivallat pitivät sen määräyksiä liian edullisina Venäjän valtiollisille tarkoituksille, vaatien alistettavaksi rauhanehtojen lopullisen tarkastamisen yleiseuroppalaiseen kongressiin, mikä kokoontui Berliinissä kesällä 1878. Siellä Venäjän oli pakko tinkiä paljon siitä, mitä se raskaita uhrauksia kysyneellä sodallaan oli saavuttanut.

Tyytymättömyys ja suuttumus Turkin sodan vähäisestä hyödystä oli maassa hyvin suuri ja yleinen, kohdistuen erikoisesti hallitsijan persoonaan. Vaikka Aleksanteri henkilökohtaisesti ei ollut kannattanut sotaan ryhtymistä, sälytettiin kuitenkin edesvastuu kaikista sen onnettomuuksista hänen kannettavakseen. Vielä pit-

kien aikojen perästä on häntä moitittu siitä, ettei hän antanut joukkojensa marssia Konstantinopoliin. Sotilaallisesti se tuskin olisi ollut mahdotonta tai sen vaarallisempaa seikkailua kuin Venäjälle oli koko tämä sotaretki. Sen, ettei hän siihen suostunut, mainitaan johtuneen eräistä hänen ennen sotaa ulkomaisille valtiomiehille antamistaan lupauksista, ettei hän aikonut saavuttaa Balkanilla mitään aluevaltauksia eikä nöyryyttää Turkia enempää kuin sulttaanin kristittyjen alamaisten puolustamiseksi oli tarpeellista. Tätä hänen tunnollista lupauksensa noudattamista verrattain vapaamielisissäkin venäläisissä piireissä on pidetty joutavana turhamielisyytenä ja leväperäisenä kansansa etujen ja armeijansa toiveitten uhraamisena. Puolueeton jälkimaaailma voi kuitenkin hyvällä syyllä laskea tämän hänelle ehdottomaksi kunniaksi.

Paljon on häntä moitittu vielä siitä, että hän taipui Berliinin kongressin vaatimuksiin. Vielä äskettäin on Venäjällä esitetty ajatuksia, ettei venäläisten tässä kongressissa olisi pitänyt luopua siitä, mitä San Stefanon rauhassa oli saavutettu — silläkin uhalla, että se olisi vienyt sotaan länsivaltain kanssa. Tässäkin kohden täytyy Aleksanterille antaa tunnustus, että hän oli valmis kuulemaan järkevimpäin neuvonantajainsa kehoituksia välttämään uudistettua sotaa, joka kaiken todennäköisyyden mukaan tuskin olisi tuottanut muuta kuin uusia raskaita kärsimyksiä ja uhrauksia ilman vastaavaa hyötyä.

Venäjän vanhoillisissa ja oikeistolaisissa piireissä Berliinin kongressissa kärsityt tappiot synnyttivät katkeraa

vihaa Länsi-Europpaa kohtaan, joka valtakunnalta oli ryöstänyt sen voittojen hedelmät. Näissä piireissä kiihkokansallinen mieli ja jäykkä venäläisyys tuli päivän tunnussanaksi, synnyttäen monenlaisia tuumia ja suunnitelmia kaikkien slaavilaisten kansain yhdistämisestä yhdeksi suureksi suurvenäläisten johtovallan alaiseksi valtakunnaksi. Aleksanterin hallitusajan alkupuolen suuret uudistustoimet olivat tämän puolueen mielestä peruutettavat, koska ne sotivat Venäjän vanhoja kansallisia tapoja ja taipumuksia vastaan. Täten syntyi n. k. panslavismin harrastus, jonka kannattajat suurella itsekylläisyydellä puhuivat lahoavasta Länsi-Europasta, vaatien Venäjää karttamaan sen turmiollisia laitoksia ja palamaan kaikkeen alkuperäiseen ja puhtaaseen slaavilaisuuteen. Rajamaitten lähempi liittäminen valtakuntaan ja venäläistyttäminen tuli tämän puolueen mieliharrastukseksi, jota pyrkimystä sitte myöhemmin innolla koetettiinkin toteuttaa ja josta m. m. meidänkin maamme joutui paljon kärsimään.

Panslavitit tahtoivat siis Venäjän tulevaisuuden rakentaa valtakunnan ulkonaiseen mahtavuuteen. Vapaa-mieliset ja vasemmistopiirit sitävastoin katsoivat Turkin sodan tapauksista saadun aivan toisenlaatuisen opetuksen. Heidän mielestään Venäjän tulevaisuus paraiten oli lujitettavissa niitten uudistusten tarmokkaalla jatkamisella ja kehittämisellä, jotka Aleksanterin hallituksen ensi vuosina lupaavalla tavalla oli pantu alulle. Tähän oli heidän mielestään sitäkin enemmän syytä, kun Turkin sota, kuten Venäjän sodat niin monta kertaa ennen ja jälkeenpäin, paljasti arveluttavalla tavalla valtakun-

nan sisäisen lahouden ja mädännäisyyden. Mitä lukuisimmilla aloilla tulivat tällöin räikeästi näkyviin yhteiskuntajärjestyksen ja hallinnon kammottavat puutteet ja turmeltuneisuus. Törkeää petollisuutta, itsekkyyttä, lahjomista y. m. s. paljastui aivan keisarin lähimmissä neuvonantajissa, vieläpä hänen omissa sukulaisissaankin, kuten keisarin veljessä suuriruhtinas Konstantinissa, joka oli tunnettu erittäin lahjakkaaksi, hyvän kasvatuksen saaneeksi mieheksi sekä aikaisemmin hartaaksi ja valistuneeksi vapaamielisten uudistusten suosijaksi. Kun sota-aika paljasti laivaston epätydyttävän tilan, kerrottiin syynä siihen olleen sen, että ne suuret summat, jotka valtakunnan meripuolustukseen oli uhrattu, olivat joutuneet laivaston ylipäällikön, juuri mainitun suuriruhtinas Konstantinin yksityisiin tarkoituksiin.

Entisten sotaretkien suurimmatkin onnettomuudet ja virheet jäivät verrattain pienten piirien tiedoksi. Värvättyjen joukkojen miehistö, joka vietti suuren osan elämästään kasarmeissa, ei ollut tilaisuudessa sodan päätyttyä kertomaan kokemuksiaan suurille joukoille. Mutta nyt asevelvollisuuden perustalle rakennetun armeijan kärsimykset, mitä laatua ne olivatkin, tulivat tunnetuiksi ympäri valtakuntaa. Jollei joka kotiin, niin ainakin joka kylään toivat palaavat soturit viestejä, sekä tosia että liioiteltuja, miten huonosti kaikki oli ollut järjestetty.

Miten kiitollinen tilaisuus silloin tarjoutuikaan hallituksenvastaiselle kiihoitukselle! Itsevaltaisesti hallitussa maassa, jossa ei kenenkään pälkähäntänyttä päähänkään kärsityistä onnettomuuksista asettaa vastuuseen

kansaa itseänsä tai edes laajempia kansalaispiirejä, oli niin peräti helppo sälyttää kaikki julkisissa toimissa tehdyt erehdykset hallituksen niskoille: siinähan juuri on tällaisina aikoina itsevaltaisen hallitusjärjestelmän heikoin puoli.

Hallitus joutui täten tienhaaraan: sen oli joko valittava vanhoillisten suosima taantumuspolitiikka tai vasemmistolaisten vaatima uudistussuunta. Mitä teki tässä vaikeassa tilanteessa Venäjän hallitus?

Se kallistui ilmeisesti taantumuksellisten puolelle. Ja monet merkit viittaavat siihen, että tähän aikaan hallitsija itse oli oikeistopolitiikan suosija. Hallituksenvastaisesta kiihoituksesta kerrotaan v. 1873 vangitun 193 henkilöä, jotka saivat istua pidätettyinä noin 4 vuotta ilman, että heidän asiaansa otettiin tutkittavaksi. Kun tutkimus vihdoin v. 1877 tapahtui, havaittiin enimmäkseen heistä hyvin lievässä määrässä rikollisiksi, jonka vuoksi heille tuomittiin verrattain pienet rangaistukset. Sivistynyt yleisö näyttää toivoneen, että näitäkin rangaistuksia hallitsija lieventäisi. Mutta vastoin odotuksia keisari kovensi heidän tuomiotansa. Samoin useita muita valtiollisia rikoksellisia näihin aikoihin rangaistiin hyvin ankarasti. Vankiloissa kidutettiin vangittuja niin ankarasti, että monet rangaistuksen alaisista päästäkseen äärimmäisistä kärsimyksistä yrittivät tehdä itsemurhan m. m. kieltäytymällä nauttimasta ravintoa.

Tämä kova menettely synnytti yhä hurjempaa kiihkoa vainotuissa ja heidän puolustajissaan. Murhayritykset vihattuina hallitusmiehiä kohtaan tihenivät päivä päivältä. Niihin taas hallitus puolestaan vastasi yhä yltyvällä

ankaruudella. Vakoilu, santarminuuskiinta, vangitsemit, karkoitukset ja nuo Venäjälle niin kuvaavat piiritystilat lisääntyivät yleisön suureksi kauhuksi. Kuolemanrangaistuksia pantiin toimeen ehtimiseen ja monesti tapauksissa, joissa paljoo lievämpi tuomiö hyvin olisi ollut paikallaan. M. m. teloitettiin eräs 19 vuotias nuorukainen, joka ei ollut tehnyt muuta rikosta kuin kiinnittänyt hallituksenvastaisen julistuksen erään valtion rakennuksen seinään.

Kiihkeimmätkin vasemmistolaiset aikaisemmin olivat varoneet itse keisarin persoonan sekoittamista valtiollisiin riitoihin. Aleksanteria kohtaan tunnettiin nimittäin johkunmoista myötätuntoa ja kunnioitusta hänen aikaisemman uudistusmielisen politiikkansa vuoksi vielä kauan sen jälkeenkin kuin hän oli astunut taantumuksen tielle. Karakosovin ja Beresowskin murhayritysten jälkeen, jotka etupäässä lienevät johtuneet yksityisten henkilöitten satunnaisista päähänpistoista, sai hän näiltä katalilta hankkeilta olla rauhassa aina vuoteen 1879.

Venäjän senaikuisten vallankumousmiesten taholta on vakuutettu, että Aleksanteri yhä vieläkin olisi voinut säilyttää entisen suhteensa kansaan, jos hän päättävästi olisi astunut järkevien uudistusten tielle. Pietari Krapotkin, joka ei silloin enää ollut Venäjällä, mutta joka todennäköisesti hyvin tunsi silloisten vallankumouksellisten ajatustavan, lausuu muistelmissaan: «Yksi ainoa sana olisi jälleen tehnyt hänet vapauttajaksi, ja nuoriso olisi vielä kerran toistanut Herzenin sanat: Sinä olet voittanut galilealainen.» Sopii hyvällä syyllä epäillä, olisiko vallalle päässeitä intohimoja ja syvälle juurtunutta

epäluuloa voitu aivan näin helposti hillitä. Aleksanterin hallitusajan alkupuoli ei nimittäin vallan paljoa anna tukea otaksumalle, että jyrkätään uudistukset olisivat voineet kaikkia Venäjän yhteiskuntapiirejä tyydyttää; päinvastoinhan suurten uudistusten aikana sisäisen kuohunnan ensimmäiset oireet tulivat näkyviin, kuten oikeistolaispiirit, erittäinkin Katkov — »Venäjän paha henki» — ehtimiseen väittivät. Mutta tämä ei suinkaan tehnyt oikeutetuksi sitä taantumuspolitiikkaa, johon Aleksanteri tähän aikaan oli taipuvainen.

Päinvastoin kääntyminen vapaamielisten uudistusten tielle olisi kenties saattanut pahinta terroristien raivoa hillitä. Mutta kun vähäisintäkään merkkiä siihen suuntaan ei näkynyt ja kun virkamiesten murhat eivät näyttäneet edistävän kumousmiesten tarkoitusperiä, päättivät he tähdätä iskunsa itse tsaariin, jota he tähän aikaan alkoivat pitää kaiken pahan alkujuurena. Ensimmäisen yrityksen teki helmikuulla v. 1879 muuan nuori Aleksanteri Solovjov niminen virkamies, joka ampui useampia laukauksia keisaria kohti, tämän ollessa kävelemässä lähellä talvipalatsia; hänen luodeistaan ei sattunut ainoakaan.

Tämä teko ei saanut osakseen kaikkien vallankumousmiesten hyväksymistä. Sen vuoksi pari kuukautta Solovjovin murhayrityksen jälkeen pidettiin vallankumouksellisten järjestöjen edustajakokouksia, joissa terroristit pääsivät voitolle. Näissä kokouksissa laadittiin määrätty toimintasuunnitelma, jonka toteuttamista varten valittiin erikoinen toimeenpaneva komitea. Tämän komitean pyrkimyksenä oli itsevaltiuden kukistaminen,

Aleksanterin II:n murha päätetään (W. Makowskin maalaus Tretjakowin kokoelmissa Moskovassa). Keskellä murhayrityksen suunnittelija ylhäissyntyinen Sofia Perowskaja puhumassa, hänen [takanaan Stepniak, sivupöydän luona Grinetski, joka heitti kuolettavan pommin.

mikä luultiin voitavan saada aikaan murhaamalla keisari. Elokuulla 1879 terroristit salaisessa kokouksessaan juhlallisesti tuomitsivat Aleksanteri II:sen kuolemaan. Sitä varten tehtiin monia tarkoin harkittuja suunnitelmia. Ensimmäisenä yrityksenä oli räjäyttää se juna, jolla keisarillinen perhe joulukuulla v. 1879 oli palajava Krimiltä Pietariin. Miinoja asetettiin kolmeen eri kohtaan radan alle, mutta näistä yrityksistä ei yksikään onnistunut. Vihdoin saatiin kolmas miina lähellä Moskovaa räjähtämään junan alla, mutta keisarillinen perhe ei matkustanutkaan siinä.

Toimeenpaneva komitea ei masentunut näistä huonosti onnistuneista yrityksistä enempää kuin siitäkään,

että poliisi oli löytänyt sen salaisen kirjapainon, vaan ryhtyi toimiin räjähdysten aikaansaamiseksi itse talvipalatsissa. Yrityksen sai suorittaakseen muuan Halturin niminen talonpoika, joka taitavana puuseppänä pääsi vakinaiseen työhön talvipalatsissa ja laati siitä pohjapiirroksen. Tämän piirroksen, jossa ruokasali oli merkitty pahaenteisellä punaisella ristillä, poliisi sai käsiinsä ja pani toimeen mielestensä hyvinkin huolellisen tarkastuksen, mutta sen ei onnistunut päästä salahankkeen perille eikä löytää dynamiittia, joka oli kätkeyty puuseppän makuuhuoneeseen. Halturin osasi pysyä ihmeteltävän kylmäverisenä tarkastusta toimitettaessa, ja nukkui edelleen joka yö räjähdysaineitten päällä, vaikka se vaikutikin hänessä tuskallista päänkivistystä. Vihdoin pani hän toimeen räjähdysten, mutta keisarillinen perhe pelastui siitä, kun se ihmeellisen sattuman vaikutuksesta tällä kertaa ei käynyt päivällispöytään tavallisena aikana. Ainoastaan joukko vahtisotilaita haavoittui.

Tästä julmasta teosta ilmoitti toimeenpaneva komitea julkisesti ottavansa täyden edesvastuun päällensä. Pietarin kaduilla seiniin ja pylväisiin kiinnittämässään julistuksissa se uhkasi jatkavansa taisteluaan, kunnes hallitus kutsuu kokoon jonkunlaisen kansaneduskunnan ja suostuu erinäisiin muihin vastustusmiesten vaatimuksiin.

Nämä tapaukset tekivät syvän vaikutuksen onnettomaan hallitsijaan, joka nyt oli joutunut elämänsä tuka-limpaan ristiaallokkoon. Vapaamieliset neuvoivat häntä myönnötyksiin, vanhoilliset jyrkästi pysymään kiinni kaikessa vanhassa, ja terroristien taholta hän oli vainottu kuin turvattomin metsänotus. Joka puolelta, aivan

lähimpäinsäkin taholta, häntä ympäröivät juonet ja omanvoitonpyynti, ilkein mädännäisyys ja tuskallisin levottomuus. Ei voi kummeksia, jos hän tällaisissa oloissa vajosi alakuloisuuteen ja toivottomuuteen, esiintyi umpi-mielisenä ja äreänä ja vainusi huonoa ja alhaista sielläkin, missä sitä todellisuudessa ei ollut. Itsevaltiuden taakka oli käynyt hänelle ylivoimaiseksi. Luonne, josta alkuaan ei puuttunut hyvänsävyisyyttä, lempeyttä ja luottamuk-sellisuutta, muuttui vuosien vierieessä tylyksi, epäluoi-seksi ja oikukkaaksi. Yleinen arvostelu Aleksanterista hänen loppuaikoinansa olikin se, että hän oli mies, johon ei voinut luottaa.

Lujiin ja tarmokkaiisiin luonteesiin vastoinkäymiset usein vaikuttavat siveellisesti karaisevasti. Aleksante-rilta tuskin lienee puuttunut näitä ominaisuuksia. Mutta hänellä ei näytä olleen niitä siinä määrin, että hän olisi jaksanut suoriutua voitollisesti siinä kamppailussa, johon hän oli joutunut. Päinvastoin hänen hallituksensa lopulla hänessä ilmeisesti on havaittavissa sielullisten voimain herpaantumista ja rappeutumista. Jo nuoruudesta al-kaen kerrotaan hänellä olleen erinäisiä taipumuksia ais-tillisuuteen. Onnellisesti solmittu avioliitto teki hänestä ajaksi hyvän ja kunnoitetun perheenisän, jonka yksityis-elämä pitkiin aikoihin ei antanut aihetta moitteisiin. Mutta hallituksensa loppuaikoina hän tunnetusti kyl-meni sairauden ja monien kärsimyksien murtamalle puo-lisolleen, etsien huviaan avion ulkopuolelta. Erityisesti hän viehättyi erääseen kauniiksi mainittuun, vallan- ja seikkailunhaluiseen ruhtinatar Katariina Dolgorukiin, joka vähitellen sai hovissa semmoisen vaikutusvallan,

että ministerienkin kerrotaan sen ottaneen huomioon. Lopulta tämä suhde meni niin pitkälle, että ruhtinatar muutti asumaan talvipalatsiin. Salanimellä esiintyvä venäläinen kirjailija kreivi Paul Wassili, jonka muistelmat keisarihovista ovat äskettäin ilmestyneet suomeksikin käännettyinä, kertoo, että ruhtinattaren huoneet «olivat juuri kuolevan keisarinnan huoneitten yläpuolella, niin että tämä kuuli pienten lastenjalkojen tepastelun päänsä päällä». Kun vihdoin keisarinna Maria Aleksandrovna kuoli, ei hänellä ollut luonaan ketään muuta kuin uskollinen tyttärensä Edinburghin herttuatar, joka Englannista oli saapunut ollakseen läsnä äitinsä viimeisinä elonhetkinä. Herttuattaren suuttumuksen vuoksi ruhtinatar lopulta muutti pois talvipalatsista Tsarskoje Seloon, jonne keisari seurasi häntä, ollen siellä kun hänen oikea puolisonsa veti viimeisen henkäyksensä kesällä 1880.

Muutamia päiviä keisarinnan kuoleman jälkeen Aleksanteri kohotti ruhtinattaren puolisokeen, joka sai nimen Jurjevskaja. Se vähäinenkin kansansuosio, jota Aleksanteri vielä nautti, hävisi tämän ikävän teon jälkeen. Koko Pietari oli kiihdyksissä tästä sopivaisuutta loukkaavasta menettelystä. M. m. aiheutti se välien kylmenemistä Aleksanterin ja hänen vanhimman elossa olevan poikansa, keisarina sittemmin tunnetun Aleksanteri III:n välillä. Keisarin mainitaan olleen ankarasti vihoissaan ja kohdelleen tylysti lapsiaan ja perhettään. On ennustettu, että Aleksanteria kohtaan tunnettu tyytymättömyys olisi saattanut viedä vallankumoukseen, jolleivät toisenlaiset tapahtumat olisi ennättäneet väliin.

Kun keisarin uusi puoliso tavallaan oli nousukas, johdettiin siitä, ettei hänellä ollut sanottavia suhteita yhteiskunnan korkeimpiin ja hovipiireihin. Kun hän kuitenkin suuresti kunnianhimoisena haki itselleen kannatusta, saattoi hän toivoa sitä helpommin vapaamielisistä piireistä, joita hän entisen asemansa puolesta oli lähimpänä. Näitten taas kerrotaan tavoitelleen hänen suosiotaan voidakseen sitä tietä vaikuttaa itse hallitsijaan. Tästä ajasta lähtien vapaamieliset neuvonantajat alkavatkin saada suurimman vaikutusvallan keisariin. Näitten joukossa kohosi äkkiä muita huomattavammaksi kreivi Loris Melikov. Hän oli syntyjään armenialainen ja oli kunnostautunut Turkin sodassa, kohoten sen jälkeen aste asteelta, kunnes hän v. 1880 tuli hallituksen vaikuttavimmaksi mieheksi. Hänen ja hänen vapaamielisten ystävänsä mainitaan koettaneen saada keisaria vakuutetuksi siitä, että oli tullut aika laskea perustuskivi niille uudistuksille, jotka olivat tehneet hänen hallitusaikansa alun niin onnelliseksi, että sellainen toimenpide vaimentaisi sitä tyytymättömyyttä, jota hänen naimisensa oli herättänyt ja että kansa siunaisi sitä naista, jonka vaikutuksesta se oli saanut vapauden, ja ilolla näkisi tämän naisen korotettuna keisarinnaksi. Ruhtinatar Jurjevskajan puolestaan kerrotaan tehneen kaiken voitavansa saadakseen Aleksanterin taipumaan uudistusten tielle.

Nämä kehoitukset ja toiselta puolen ennen mainitut terroristien hirvittävät uhkaukset saivat Aleksanterin tekemään koetuksen, mitä sovinnollisella menettelyllä voisi saada aikaan. Helmikuulla 1880 Loris Melikoville annettiin diktatuurivaltuudet, joita hänen tuli käyttää

yleisen mielialan rauhoittamiseksi. Hän menetteli vallankumouksellisia kohtaan tarmokkaasti, mutta samalla koetti hän sovinnollisen menettelyn avulla voittaa hallituksen puolelle niin laajat kansalaispiirit kuin mahdollista. Paljon valtiollisia vankeja vapautettiin, sensuuria lievennettiin, semstvojen toimialaa lavennettiin ja vihattu Pietarin poliisin III osasto lakkautettiin. Ministeriön kokoonpanossa tehtiin muutamia muutoksia vapaamieliseen suuntaan. Tärkein ja mielenkiintoisin Melikovin hallituksen suunnitelmista oli hanke maan valtiosäännön uusimisesta siihen suuntaan, että Venäjä saisi jonkunmoisen kansaneduskunnan. Varmaan ei ole tunnettu, olisivatko nämä suunnitelmat ulottuneet niin pitkälle, että itsevaltius todenteolla olisi tullut rajoitetuksi, mutta ilmeistä on kumminkin, että hallituksen tämän aikuiset hankkeet selvästi viittasivat uuden vapaamman ajan koittamiseen Venäjän valtakunnalle.

Miten suhtautui näihin uudistushankkeisiin itse Venäjän tsaari?

Pietari Krapotkin muistelmissaan kertoo hänen epäroineen ja ehtimiseen horjuneen puolelle ja toiselle valitellen toisinaan, että hänen hallituksensa oli muodostunut taantumukselliseksi ja että uudistuksien tielle olisi lähdeittävä, mutta toisinaan taas pitäneen uuden valtiosäännön antamista hyödyttömänä ja kruununperillisen oikeuksien loukkaamisena. Mitä hän todellisuudessa lieneekään ajatellut, tosiasia on, että hän lopullisen päätöksen tekoa viivytteli kauan. Melikovin asema kävi sillä välin horjuvaksi ja hänen mainitaan jo odottaneen erottamistaan. Vihdoin hän kuitenkin teki päätöksensä.

Maalisk. 13 p:nä 1881 hän määräsi, että ehdotus uudesta valtiosäännöstä oli muutaman päivän perästä esitettävä valtakunnanneuvostolle.

Mainittu päivä oli sunnuntai, jolloin hän tapansa mukaan ja kuten kerrotaan tämän tärkeän määräyksen muistoksi päätti käydä Mikaelin ratsastuskoululla pidettävässä sotilasparaadissa. Poliisin tietoon oli tullut, että salaliittolaiset tätä päivää varten olivat olleet ahkerassa toimessa ja senvuoksi tsaaria varoitettiin pysymään kotonaan. Siitä huolimatta hän läksi mainittuun paraadiin.

Niitten katujen alle, joita myöten hän tavallisesti palasi palatsiinsa, olivat salaliittolaiset laittaneet miinoja, ja eräälle kadulle, jota hän myöskin saattaisi käyttää, oli ryhmä heitä sijoittunut käsipommit jokaisella viitan alla. Keisari valitsi juuri viimeksimainitun tien. Salaliittolaiset olivat asettuneet väjyksiin Katariinan kanavan yli vievän Konjushennaja-sillan kahden puolen. Kun keisarilliset vaunut olivat ennättäneet sillan yli ja olivat juuri kääntymäisillään kadunkulmauksessa, heitti muuan Ryssakow niminen ylioppilas, saatuaan merkin Sofia Perovskajalta, pommin, joka haavoitti muutamia henkilöitä saattueesta. Aleksanteri harvinaisella kylmäverisyydellä käski kuskinsa pysäyttää vaunut. Tämä pyysi hänen ajamaan edelleen, vakuuttaen voivansa viedä hänet turvallisesti palatsiin; mutta siitä ei keisari tahtonut kuulla puhuttavankaan, vaan astui vaunuista menäkseen katsomaan haavoittuneita saattueen jäseniä.

Erään saattueen upseerin hätäiseen kysymykseen, oliko keisari haavoittunut, kerrotaan hänen vastanneen: «en Jumalan kiitos». Pommin heittäjän Ryssakovin, jonka

väkijoukko oli pidättänyt, kerrotaan siihen tokaisseen:
«On vielä liian aikaista kiitellä Jumalaa.»

Aivan samalla hetkellä heitti tuntematon nuori mies aivan keisarin jalkojen juureen pommin, joka synnytti hirvittävän räjähdysten, repien syvän kuopan katuun ja rikkoen rakennusten ikkunat laajalta alalta. Kun savu oli hälvennyt, nähtiin keisarin verissään makaavan maassa, ympärillään suuri joukko haavoittuneita. Itse murhaajakin makasi maassa runneltuna; poliisi sai vapoin suojelluksi hänet väkijoukon raivolta.

Hiukan toinnuttuaan kerrotaan keisarin kysyneen, oliko perintöruhtinas turvassa. Saatuaan myöntävän vastauksen, kerrotaan hänen kuiskanneen: «Viekää minut palatsiin, että saan kuolla siellä.» Kiiruusti nostettiin hänet kaupunginpäällikön rekeen, missä hänet verisenä ja pyörtyneenä vietiin talvipalatsiin. Haavat olivat kauheat: toinen jalka yläreiteen asti murskaksi muserrettuna, toinen sääriluu puoliväliin; vatsanalus täydellisesti rikkirevittynä, kasvot raadeltuina.

Lääkärit pitivät kiireisen neuvottelun, jossa ajateltiin haavoittuneen jalkojen poisleikkaamista, mutta suuren verenvuodon vuoksi siitä ei näyttänyt enää olevan apua.

Talvipalatsin ympärille oli kokoontunut suunnaton väenpaljous, joka tuskallisen levottomana odotti tapahtumain kehitystä. Noin puolentoista tunnin kuluttua (k:lo 3,45) sen jälkeen kuin kauhea teko oli tapahtunut, keisarilippu palatsin katolla hitaasti alkoi laskeutua puolitankoon — merkiksi siitä, että vapauttajatsaari oli päättänyt maisen matkansa.

Suomeen saatiin tieto tästä tapahtumasta vielä saman

Keisari Aleksanteri II kuolinvuoteella.

päivän iltana. Kahu ja inho katalan teon johdosta oli yleinen. «Kynä kieltäytyy palvelemasta», kirjoitti iäkäs J. V. Snellman. «Mielenmaltti ei palaa. Kuohuvassa sydämessä katkeruuden tunne uhkaa tukahuttaa tuskan... Tämä on yksi niitä hetkiä, jolloin tunnemme itsemme syvästi masentuneiksi tietäessämme kuulumamme vähäiseen, voimattomaan ja riippuvaiseen kansaan. Emme ole mitään voineet tehdä suojellaksemme hallitsijamme päiviä, suojellaksemme itseämme. Rosvojoukon kädestä täytyy meidän vastaanottaa kohtalomme».

Terroristit olivat vihdoinkin saaneet aikaan sen, mihin he monta vuotta olivat innokkaasti pyrkineet. Mutta mitä he tällä kauhistuttavalla teollaan saavuttivat? Suuren vahingon itselleen, ajamalleen asialle ja koko Venäjän kansalle.

Jälestäpäin on heidän taholtaan selitetty, että keisari-murhan tarkoituksena oli itsevaltiuden kukistaminen. Hämmästyksellä on kysyttävä: millä tavalla tällaisen teon luultiin vievän semmoiseen tulokseen. Tällaisella

väitteellään he lievimmin sanoen ovat paljastaneet mitä typerimmän valtiollisen lyhytnäköisyytensä ja naiviu-
tensa. On tunnettua, etteivät he olleet tehneet kerras-
saan mitään valmistuksia saadakseen käsiinsä sen vallan,
johon he niin palavasti olivat halunneet päästä, käyttä-
määnsitä muka yhteiskunnan hyväksi. Jolleivät terroristit
itse olisi ilmaisseet tämän olleen pyrkimyksenään, niin
luulisi kertomuksien tämän tapaisista hankkeista olevan
joko tuulesta temmattuja tai mielipuolien sepittämiä.
Kuinka olisi korkeimman valtiovallan saattanut ottaa
käsiinsä kourallinen Pietarin nurkissa piileskeleviä nuoria
miehiä ja naisia, ilman mitään järjestettyä aineellista
voimaa selkänsä takana, ilman mitään vaikutusvaltaisia
kannattajia sotaväessä tai virallisessa maailmassa, ilman
mitään toivoa kannatuksesta kansanjoukkojen puolelta
—kuinka tällaisissa oloissa voitiin ajatella hallitsijasuvun
kukistamista pelkällä murhalaukauksella, kun murhatun
tilalle kenenkään edes yrittämättä estää oli heti valmis
astumaan paraaseen miehuuden ikään ehtinyt kruunun-
perillinen. Tämän lapsellisen suunnitelman mielettö-
myyttä on koetettu peittää selittelyillä, että terroristit
itse kyllä tunsivat olevansa kykenemättömiä astumaan
murhatun tilalle, mutta että he murhateon synnyttämän
sekamelskan aikana otaksuivat sivistyneitten vapaa-
mielisten sieppaavan vallan käsiinsä. Mutta tällainenkin
selitys tuntuu joutavanpäiväiseltä kannunvalamiselta,
jolla jälestä päin on koetettu peittää tehdyn murhateon
päivänselvää, sen tekijöille itselleenkin ilmeiseksi käy-
nyttä mielettömyyttä. Sillä olivathan vapaamieliset yhtä
valmistumattomia vallankaappaukseen kuin terroristit

itse, ja pitiväthän he heitä tähän aikaan vaarallisina kilpailijoinaan. Kaikista lievimmin on salaliittolaisten menettely selitettävissä sillä otaksumalla, että he toimivat enemmän sokeasta vihasta itsevaltiutta ja sen käskyläisiä kohtaan kuin käytännöllisen valtiollisen harkinnan perustuksella, että he, lyhyesti sanoen, toimivat kuin haavoitettu härkä areenalla, joka silmät kiinni häikäilemättä hyökkää kiduttajainsa kimppuun.» (Wallace.)

Jo aivan lähimmät tapaukset osoittivat, ettei keisari-murha vähääkään palvelut vapauden asiaa, niinkuin sen suunnittelijat olivat kuvitelleet. Päinvastoin se teki pitkäksi ajaksi turhaksi kaikki heidän toiveensa. Paljon oli niitä, jotka ajatustavaltaan vapaamielisinä olivat tunteet myötätuntoa vallankumousliikettä kohtaan, itse siihen kumminkaan osaa ottamatta, eivätkä olleet kovin ankarasti tuominneet vihattuja polisiviranomaisia kohtaan tehtyjä väkivallan tekoja, mutta kauhistuivat nyt nähdessään itse hallitsijata kohdanneen julman salamurhan. Kansan yleinen viha ja kammo kääntyi nyt selvästi vallankumouksellisia kohtaan. Kun hallitus ryhtyi heitä uudella innolla ahdistamaan, oli sillä puolellaan yleisen mielipiteen kannatus.

Loris Melikovin aikuinen poliisi, joka oli vallankumouksellisia kohtaan menetellyt melko lailla lievästi, sai käskyn ryhtyä ankariin toimiin kaikkia yleisen rauhan häiritsemiä kohtaan. Keisarimurhan johdosta pantiin toimeen mitä tarkin tutkimus. Ken vähänkin havaittiin syylliseksi, joutui ankaran rangaistuksen alaiseksi. Viisi siihen osaa ottanutta mestattiin, niiden joukossa m. m. Sofia Perovskaja. Henkilö, joka heitti kuolettavan pom-

min, kuoli saamistaan haavoista jo ennen tuomion täytäntöönpanoa sanomatta nimeään. Vasta kauan aikaa jälkeenpäin saatiin selville, että hänen nimensä oli Grinetski.

Vallankumousliikettä koetettiin vielä jatkaa, mutta kaikesta näkyi, että se oli selvästi lakastumassa. Eräs vallankumouspuolueen toimeliaimmista jäsenistä, Leo Deutsch, kertoo muistelmissaan näistä ajoista: «Sekä Venäjällä että ulkomailla olin nähnyt, kuinka entinen innotus alkoi väistyä epäilyksen tieltä. Ihmiset olivat menettäneet uskonsa, vaikka ei monikaan ottanut sitä myöntääkseen. Minulle selveni, että monivuotinen taantumus oli alkamassa.» Vallankumousmiesten täytyi itsensä tunnustaa itselleen, ettei heidän entinen väkivallantekojäsenistö suostunut menettelytapansa kelvannut kerrassaan mihinkään ja että työ vapausaatteitten hyväksi oli alettava alusta uusilla perusteilla. Suuri yleisö ei ottanut kuuleviin korviinsakaan puheita vapaudesta ja vallankumouksesta. Kokonaista parisen vuosikymmentä elettiin yhtämittäisessä taantumuksessa.

Taantumuksen alkaminen oli sitäkin turmiollisempaa, kun se turmeli ne suunnitelmat perustuslaillisen hallitustavan alkamisesta, jotka surmattu keisari-vainaja oli pannut alulle. Manifesti valtiosäännöstä ja kansaneduskunnasta joutui teille tietymättömille. Uusi hallitsija ei ollut siitä tietävinäkään.

Venäjän harhapoluille joutuneet vapaustaistelijat kahistuttavalla väkivallantyoillään saivat siis aikaan sen, että pitkäaikainen taantumus alkoi maassa ja perustuslaillisen elämän alku maassa lykkääntyi neljännesvuosi-

sadan ajan eteenpäin. Huonompaa palvelusta vapauden asialle ei juuri voi ajatella. Olisihan kenties saattanut tapahtua, että taantumus maassa olisi alkanut, vaikkapa keisarin persoonaan ei olisi koskettu. Mutta silloin se arvatenkaan ei olisi tullut yhtä jyrkäksi ja yhtä turmiolliseksi, kuin miksi se tämän kauhuteon jälkeen kehittyi. Edelleen olisi saattanut tapahtua, että se kansaneduskunta, mikä kuului keisarivainajan suunnitelmiin, olisi hänen itsevaltiuteen taipuvain jälkeläistensä aikana muodostunut varjoeduskunnaksi ilman suurempaa valtiollista merkitystä. Mutta siinäkin tapauksessa se samoin kuin semstvo olisi voinut olla hyvänä kouluttajana ja kasvattajana venäläisille parlamenttaariseen elämään. Siirtyminen keisarivallasta kansanvaltaan olisi kaikesta päättäen saattanut tapahtua vähemmän väkivaltaisesti ja pienemmillä kulttuuritappioilla, kuin olemme sen sittemmin nähneet tapahtuvan, vaikkakaan emme vielä läheskään voi arvioida näitten tappioitten suuruutta.

Jälkimuisto.

Aleksanteri II:sta on sanottu, että hänen persoonallisuuteensa oli yhtynyt kaksi eri luonnetta: isältä peritty ankuruus ja taipumus itsevaltaisuuteen sekä hänen oma sävyisyytensä ja kasvatuksen herättämät harrastukset ihmisystävällisiin ja vapaamielisiin aatteisiin. Kun tutustuu häneen erikseen Venäjän tsaarina ja Suomen suuriruhtinaana, niin tuntuu tämä väite hyvin todenmukaiselta. Kuva, mikä hänestä saadaan täällä, on toisenlainen kuin se kuva, mikä hänestä saadaan Rajajoen tuolla puolen.

Meidän maassamme Aleksanteria on pidetty hallitsijain parhaimpina. Venäjällä sitävastoin käsitykset hänestä ovat toisenlaatuisia. Joskin Aleksanterin elämäkerran kirjoittaja Pietarin yliopiston professori Tatishtsev laajassa tutkimuksessaan lausuu hänestä loppuarvostelunaan, että tämä tsaari on yerrattava «hyvään paimenneen, joka antaa henkensä laumansa edestä», niin paljoo tavallisempaa on, että hänestä venäläisessä kirjallisuudessa annetaan kuva, joka meikäläistä lukijaa ensi kuulemalta suorastaan hämmästyttää. Jos vielä miten kuten saattaakin ymmärtää, että sellainen innokas vallankumousmies kuin Pietari Krapotkin asettuu hänen suhteensa kylmälle ja hylkivälle kannalle, niin odottama-

tonta on, että esim. Paul Vassili ja Puolan kapinan verinen kukistaja, horjumattomasta uskollisuudestaan kehuskeleva Mihail Muraviev piirtävät hänestä kuvan, jossa jalomielisestä, kauas näkevästä ja lempeästä hallitsijasta tuskin jää jälkeäkään.

Tämä käsitysten eroavaisuus ei ole suinkaan mikään pelkkien luulottelujen ja oikkujen synnyttämä, vaan on sille luonut pohjan hänen menettelynsä ja luonteensa ristiriitaisuus.

Mistä tämä merkillinen ristiriita johtui, sitä ei ole historia vielä tähän saakka voinut ottaa kyllin avoimesti ja varmuudella arvostellakseen. Saattaa ainakin otaksua, että siinä heijastui venäläinen kansallisuusluonne, jolle on ominaista ei niin paljon loogillisten johtopäätösten teko ja niitten järkkymätön seuraaminen, kuin vaihtelevien tunteen vaatimusten noudattaminen. Jonakin selityksenä tälle ristiriidalle mahdollisesti voinee olla myöskin hänen hallitsijasukunsa (Gottorp-Romanowien) luonteens ominaisuudet, joihin suurten lahjain ohella ovat kuuluneet vaaralliset viettymykset. Mutta paras ja varmin selitys sille löydettäne niitten olevien olojen pakosta, jonka alaisena kova kohtalo oli määrännyt hänen toimimaan.

Jo aikoja sitten ovat kaukonäköisimmät valtiomiehet oivaltaneet, että Venäjän valtakunnan kehitys monen vuosisadan kuluessa on ohjautunut suuntaan, joka välttämättömyyden pakosta on vienyt pois pääsemättömään umpikujaan. Pienestä Moskovan ruhtinaskunnasta on verrattain lyhyessä ajassa paisunut suunnaton valtakunta, jota syystä on voitu kutsua kuudenneksi maan-

osaksi. Tämä nopea laajentuminen on vaatinut valtakunnan kantaväestöltä, lähinnä sen suurvenäläiseltä ainekselta, tavattomia sekä aineellisia että henkisiä ponnistuksia, jotka ovat lamauttaneet maan terveen sisäisen kehityksen. Tästä Venäjän ulospäin suuntautuvasta politiikasta on ollut seurauksena ennen kaikkea kaksi tuskallisen vaikeata kysymystä, joitten ratkaiseminen näihin päiviin asti on ollut valtakunnan alituisena pulmana. Nämä kysymykset ovat maalaiskysymys ja rajamaakysymys, jotka, niin vierailta kuin ne ensi silmäyksellä näyttävätkin toisilleen, läheisesti liittyvät toisiinsa valtakunnan historiallisen kehityksen tuloksena. Edellinen niistä koskee lähinnä valtakunnan varsinaisen kantaväestön, suurvenäläisten verratonta enemmistöä, tuottaen sille loppumattomia kärsimyksiä ja kasvattaen siinä välinpitämättömyyttä, jopa suoraa vihamielisyyttä maan olemassa olevaa järjestystä vastaan. Jälkimäinen taas koskee valtakunnan lukuisia vierasheimoisia kansallisuuksia, jotka jo kauan ovat muodostaneet runsaan toisen puolen sen koko asujamistosta, synnyttäen niissä sekä julkista että salaista tyytymättömyyttä Venäjän vallanalaisuutta kohtaan. Täten koko tässä avarassa valtakunnassa ei ole ollut mitään lukuisampaa väestöluokkaa tai kansallisuutta, joka olisi tuntenut omien ehtojensa vaativan maan olemassa olevan järjestyksen perustan säilyttämistä ja puolustamista. Kuten sattuvasti on sanottu, on tämä ulkonaisesti mahtava valtakunta todellisuudessa ollut «savijalkainen jättiläinen».

Venäjän olojen tuntijat ovat jo aikaa sitte ennustaneet, että nämä kaksi vaikeata pulmaa, rajamaa- ja

maalaiskysymys, tulevat viemään valtakunnan umpikujaan, joka välttämättömyydellä johtaa «katastrofiin — joko lopulliseen häviöön, taikka vallankumoukseen, joka raivaa kehitykselle uusia uria». Viimeisimpien aikojen kokemukset ovat osoittaneet, että tämä ennustus on toteutunut. Koko se mahtava rakennus, joka on perustettu virheelliselle pohjalle, näyttää luhistuvan perustuksiaan myöten.

Vasta kun tämä kaikki on nähty, voidaan saada täysi käsitys niistä äärettömistä vaikeuksista, joitten kanssa Aleksanterin hallitus oli pakotettu toimimaan. Suurin piirtein katsottuna Aleksanteri II:sen aikana nimittäin koettiin saada ratkaisua niille kahdelle kysymykselle, jotka vielä tänä päivänä ovat Venäjän pulmana, nimittäin rajamaa- ja maalaiskysymykselle, erittäinkin viime-mainitulle. Tarkastettaessa asioita nykyisten tapahtumain valossa herää helposti ajatus, tokko paraimmillaan inhimillisillä avuilla varustettu itsevaltius saattoi viedä näitä kysymyksiä tyydyttävään ratkaisuun, tokko se on ollut mahdollista muutoin kuin väkivaltaisen mallituksen tietä. Kenties olikin asianlaita niin, että itsevaltias, joka sitä yritti, joutui panemaan liikkeelle voimia, joita mikään ihmisnero ei voinut ohjata ja hillitä.

Jokaisen terveen ja menestyksellisen valtiollisen uudistustyön täytyy lähteä olemassa olevien olojen pohjalta. Mutta sellaisina kuin ne Venäjällä Aleksanteri II:sen aikana esiintyivät, oli hallituksen sula mahdottomuus löytää sitä tukipistettä, joka varaan se saattoi rakentaa työnsä valtakunnan sisäisen järjestyksen uusimiseksi. Se etujen ja harrastusten ristiriita, minkä valtakunnan

tärkeimmät elinkysymykset olivat aikojen kuluessa synnyttäneet, oli niin kärjistynyt, ettei semmoisen keskittien löytäminen, johon kaikki tai edes suuri osa maan asujamistosta olisi ollut tyytyväinen, saattanut olla mahdollinen. Keisarin oli valittava toinen kahdesta: joko jyrkän oikeiston tai vasemmiston kanta; semmoista keskustaa, joka olisi voinut olla hallituksen tukena, ei ollut olemassa. Näitten äärimäisyyksien seuraaminen Aleksanterille taas oli sula mahdottomuus. Oikeiston kannan noudattaminen olisi tiennyt kaiken paikallaan pysyttämistä, mitä hän ei tahtonut, ja vasemmiston vaatimusten noudattaminen olisi johtanut poluille, minne itsevaltius ei saattanut mennä kuin täydelleen itsensä kieltämällä.

Kun on kysymys itsevaltiaan hallitsijan noudattamasta menettelystä, josta hän ei ollut missään edes vastuussa kansalle tai sen edustajille, niin saattanee ensi kuulemalta tuntua oudolta, että hänen toiminnassaan oli pakko ottaa huomioon maassa vallitsevat virtaukset ja sovittaa menettelynsä niitten mukaan. Eikö itsevaltius päinvastoin voi täydelleen sovittaa hallitustoimiansa julkisen mielipiteen virtauksista huolimatta?

Tosin kyllä itsevaltiuden periaate on se, että se toimii kaikesta kansan harjoittamasta tarkastuksesta ja arvostelusta riippumatta. Mutta todellisuudessa kuitenkin uudenaikaisissa yhteiskunnissa täydellisinkään itsevaltius ajan mittaan ei voi olla kokonaan ottamatta huomioon sitä, mitä hallittavain taholla pysyvästi ja itse-tietoisesti pidetään oikeana ja vääränä. Tärkeissä yhteiskunnan elinjuuria koskevissa hallitustoimissaan sen täytyy nojautua paljoa laajempien kansalaispiirien myötä-

vaikutukseen ja apuun kuin ensi silmäyksellä moni on valmis luulemaan — muutoin hallitsijalta vaadittaisiin aivan rajattomia avuja ja kykyjä, joita yhdellekään ihmislapselle ei ole suotu. J. V. Snellman lausui kerran ajatuksen, että kansat itse lopulta kantavat edesvastuun oloistansa. Niin kummalliselta kuin ensi kuulemalta ehkä tuntuukin, näyttää kumminkin jäävän tosiasiaksi, että Venäjällä Aleksanteri II:sen aikana tämä väite piti paikkansa. Itsevaltiaan hallitsijan toimissa kuvastui kansan elämässä liikkuvat virtaukset jyrkkine ristiriitaisuuksineen. Senvuoksi voidaan sanoa, että siitä, mitä maassa tähän aikaan tapahtui, kantaa edesvastuun paitsi hallitsija myöskin kansa itse.

Haettaessa selitystä Aleksanterin luonteen ja tekojen hämmästyttävään ristiriitaan, täytyy siis ottaa huomioon ne tavattoman ristiriitaiset olot, joissa hän oli pakotettu toimimaan. Kolkko ulkonainen välttämättömyys määräsi hänen pitkät ajat noudattamaan menettelytapaa, jota hän itse persoonallisesti alkuaan piti kammottavana. Hänen katkerimmat vastustajansakin ovat myöntäneet hänen valittaneen jopa tunteneen vaikeita tunnonvaivoja, että hänen vapaamielisenä alkanut hallituksensa oli ohjautunut synkkään taantumukseen.

Taistelussa rajamaitten itsessään kylläkin oikeutettuja eristäytymispyrkimyksiä ja nihilistien salahankkeita vastaan Aleksanteri suurimman osan elämästään tunsii olevansa keskellä sotatilaa, joka ei missään kunnioita edes kaikkein alkeellisimpiakaan ihmisyyden ja lempeyden vaatimuksia. Jos hän laski valtakunnan ja valtakunnan vihostuimen viholliseksi rehellisiäkin vastustuspuolueitten

miehiä, niin sen ei tarvitse olla muuta kuin todistus itsevaltiuden kykenemättömyydestä tehtävänsä: rajattoman vaikutusvallan perusteena pitäisi olla rajaton kyky tietää kaikki ja osata kaikki oikealla tavalla arvostella, mikä nerokkaimmallekin ihmiselle on mahdottomuus. Joskaan tämä ei tee hänen kovuuttansa ja säälimättömyyttensä hyväksyttäväksi, niin sitä ei kuitenkaan saa unhoittaa selitettäessä hänen tekojansa ja vaikutuksiansa. Hänen ylivoimaiseksi tehtäväksensä oli tullut edellisten aikojen loppumattomien rikosten sovitus.

Pääosana Aleksanterin hallitustoimissa pysyy aina se, mitä hän teki Venäjän tsaarina. Senvuoksi häntä on lähinnä arvosteltava sen mukaan, minkälaisen muiston hän on jättänyt oman isänmaansa historiaan. Mutta mahdotonta ei ole, että jälkimaailma vähäisen Suomen historiasta on löytävä monta valaisevaa selitystä hänen luonteensa ja pyrkimystensä merkillisille ristiriidoille. Sillä täällä hänellä oli tilaisuus toteuttaa tarkoituksiansa ja periaatteitansa ilman sitä olemassa olevien olojen ankaraa pakkoa, mihin hän oli sidottu Venäjällä. Meidän maamme terveemmissä oloissa hän saattoi välittömämmin esiintyä sinä, mikä hän todellisuudessa oli. Myöhemmällä polvella täällä ei ole ollut syytä muuttaa hänestä sitä käsitystä, minkä aikalaiset hänestä saivat: että hänen toimiaan ohjasi tosihumaaninen elämänkatsanto, vapautta ja yleistä valistusta harrastava ajatus-tapa ja vilpittön halu olla luottamuksellisessa yhteistyössä kansan edustajain kanssa maan kohottamiseksi kaikenpuoliseen onneen ja hyvinvointiin. Suomen historia ei tiedä mainita pienintäkään piirrettä, joka osoittaisi hä-

nessä olleen niitä turhan epäluulon, julmuuden ja kostonhalun taipumuksia, joista häntä hänen omassa maassaan on paljon moitittu. Ei ole tiedetty mainita, että hän edes kaikkein tukalimpinakaan hetkinään, jolloin hän omassa maassaan ympärillään näki pelkkiä salajuonia ja petollisuutta, olisi tahtonut epäillä suomalaisia alamaaisiansa, kun sellaiseen epäilykseen, venäläisten Suomivihollisten uskotteluista huolimatta, ei ollut mitään tosiasiallista syytä. Helsingissä ollessaan hänen kerrotaan kerran käskeneen pois asuntonsa eteen lähetetyt vahtisotilaat, koska hän täällä ei katsonut niitä tarvittavan, kuten asianlaita todellisuudessa olikin. Luke mattomien muitten samanlaisten piirteitten ohella tämä osoitti, että hän osasi sen taidon, mitä ei ole kaikille vallanpitäjille suotu, että rehellisen kansan luottamukseen on vastattava luottamuksella.

Suomen kansalle tämänkään hallitsijan aika ei ollut suinkaan huoliansa ja vaikeuksiansa vailla. Silloin niin kuin sitä ennen ja vielä enemmän sen jälkeen saatiin kokea, miten arkaluontoinen Suomeksi asema oli keisarikuntaan ja miten vaikeita ja usein vastenmielisiä sekä nöyryyttäviäkin velvollisuuksia pienelle kansalle tuottaa riippuvaisuus suuresta maailmanvallasta, jossa kaikki oli niin toiseen kaavaan valettua kuin meillä. Mutta edellisen ajan kolkkoon hiljaisuuteen ja myöhempien vuosikymmenien mullistuksiin verrattuna toisen Aleksanterin aika tuntuu ihastuttavalta kevätpäivältä, joka aina tulee herättämään maassamme valoisia muistoja. Tänä aikana Suomen kansa kieltämättä astui monta tärkeää askelta kansallista itsenäisyyttänsä kohti.

Jo kohta kun sanoma tämän suositun hallitsijan surullisesta lopusta oli saapunut Suomeen, heräsi ajatus kansallismuistomerkin pystyttämisestä hänelle. Se ei syntynyt kenenkään yksityisen tai pienen ryhmäkunnan aloitteesta, vaan se tuli ilmoille yhtäikaa monella taholla yleisesti tunnetusta kiitollisuuden tunteesta. Vapaaehtoisten lahjain kerääminen keisarille perustettavaa muistopatsasta varten alkoi muutamia viikkoja sen jälkeen kuin sanoma hänen kuolemastaan oli saapunut ja jatkui v:sta 1882 lähtien valtiopäiväin johdolla, kunnes vuosikymmentä myöhemmin oli kerääntynyt 236,623 mk. 32 p.

Patsaan luonnosta varten toimeenpannussa kilpailussa sai ensimmäisen palkinnon kuvanveistäjä J. Takanen ja toisen palkinnon kuvanveistäjä W. Runeberg. Edellisen miellyttävä luonnos kuvasi keisaria sinä historiallisena hetkenä, jolloin hän piti valtaistuinpuheensa 1863 v:n valtiopäivillä. Jälkimmäisen luonnoksen vahvana puolena olivat sen kauniit sivukuvat. Palkintolautakunnan ehdotuksen mukaisesti päätettiin pyytää molempain taiteilijain yhdessä valmistamaan lopullinen ehdotus aiottua muistomerkkiä varten. Siihen he suostuivatkin, mutta ennenkuin yhteistyö pääsi alkuun, kuoli Takanen Roomassa, joten patsasluonnoksen lopullinen valmistaminen jäi toisen palkinnon saajan tehtäväksi. Sellaisena kuin se on Helsingin senaatintorilla nähtävänä, on sitä kuitenkin pidettävä näitten molempain eteväin taiteilijain yhteistyön tuloksena. Patsas paljastettiin suurilla juhallisuuksilla 29 p:nä huhtik. 1894 (Aleksanterin syntymäpäivänä).

Aleksanteri II:n muistopatsas kukitettuna kevättalvella 1899, ympärille ikäänkuin pyhiinvaelluspaikkaan lmaisemaan

huolestumistaan ja lujaa uskoaan paremmasta tulevaisuudesta. Puheita ei pidetty; ainoastaan laulu ja kukat olivat tunteitten tulkkina. Mutta mitä silloin ajateltiin ja tunnettiin, se tuli välittömämmin ilmoille kuin milloinkaan muulloin sitä ennen.

Kerrotaan, että eräänä helmikuun yönä 1899 muuan tuntematon nainen tuli huomaamatta keisarin patsaalle ja laski sen jalustalle pienen kukka-astian. Kuka hän oli ja mistä hän tuli, sitä ei tiedetty, mutta hän antoi merkin, jota yleisö seurasi. Kukkaistervehdykset peittivät pian koko patsaan jalustan. Lukuisat kauniit muistosanat, jotka niihin liittyivät, kuvasivat kaikessa koruttomuudessaan hetken tunnelmaa ja sitä, mitä maassamme ajateltiin Aleksanteri II:sta. Yhdessä näistä muistokirjoituksista olivat sanat: Maailman mahti murtuu, kato, Vaan unholaan ei vaivu hän, Joll' ompi kansan rakkaus.

Kansanvalistusseuran julkaisemia

Suurten miesten elämäkertoja.

1. J. L. Runeberg, kirj. Maila Talvio. 118 siv. Sid. 2: 75.
2. J. H. Pestalozzi, kirj. Zach. Castrén. 116 siv. Sid. 2: 75.
3. J. V. Snellman, kirj. A. Meurman. 152 siv. Sid. 2: 75.
4. Tapani Széchenyi, kirj. Antti Jalava. 127 siv. Sid. 2: 75.
5. Fredrik Cygnaeus, kirj. E. Nervander. 154 siv. Sid. 2: 75.
6. Martti Luther, kirj. A. Meurman. 179 siv. Sid. 2: 75.
7. Elias Lönnrot, kirj. O. A. Kallio. 162 siv. Sid. 2: 75.
8. Frans Deák, kirj. Antti Jalava. 180 siv. Sid. 2: 75.
9. Antti Chydenius, kirj. E. G. Palmén. 172 siv. Sid. 2: 75.
10. W. Ew. Gladstone, kirj. O. A. Kallio. 153 siv. Sid. 2: 75.
11. Aleksanteri I, kirj. Hugo Schulman. 142 siv. Sid. 2: 75.
12. Y. A. Wallin, kirj. K. L. Tallqvist. 143 siv. Sid. 2: 75.
13. H. G. Porthan, kirj. G. Suolahti. 200 siv. Sid. 2: 75.
14. F. M. Franzén, kirj. Ester Hällström. 175 siv. Sid. 2: 75.
15. Robert Owen, kirj. Laura Harmaja. 152 siv. Sid. 2: 75.
16. Leo Tolstoi, kirj. Eino Kalima. 192 siv. Sid. 2: 75.
17. Herbert Spencer, kirj. Otto Gaupp. 182 siv. Sid. 2: 75.
18. M. A. Castrén, kirj. A. M. Tallgren. 132 siv. Sid. 2: 75.

20. Björnstjerne Björnson, kirj. P. Nordmann. 192 siv. Kuvit. Sid. 2: 75.
21. Henrik Wergeland, kirj. Anna-Maria Tallgren. 142 siv. Sid. 2: 75.
22. Yrjö Washington, kirj. K. F. Kivekäs. 190 siv. Kuvit. Sid. 2: 75.
24. Aleksis Kivi, kirj. V. Tarkiainen. 186 siv. Kuvit. Sid. 3: 50.
26. Sakari Topelius, kirj. A. J. Sarlin. 208 siv. Kuvit. Sid. 3: 50, koruk. 5 mk.
28. Benjamin Franklin, kirj. J. V. Lehtonen. 227 siv. Sid. 5 mk.

Suomalaisuuden merkkimiehiä.

I. Agrikola, Juslenius, Arvidsson, Gottlund ja Juteini, kirj. O. A. Kallio. 2: 50, sid. 3: 50;

II. Paavo Tikkanen ja Fredrik Polén, kirj. Viljo Hytönen. 2: 50;

III. E. G. Ehrström, K. N. Keckman ja J. Fr. Cajan, kirj. A. R. Cederberg. 2: 50;

IV. Gabriel Rein, kirj. Th. Rein, ja M. Akiander, kirj. A. R. Cederberg. 2: 50.

Kaikki osat yhteen sidottuina 15 mk.

Suomalaisia puhujia ja puheita, toim. K. S. Laurila. 266 siv. Kuvit. 4: 50, sid. 6 mk.

O. A. Hainari, kirj. Osk. Relander. 1 mk.

K. M. Armfelt, kirj. Santeri Ivalo. 111 siv. 1 mk.

Kuuluisia puhujia ja puheita, toim. K. S. Laurila. 185+216 siv. 5: 50, sid. 7: 50.

Säveltaiteen mestareita, esitt. L. Schmidt. Kuvit. 4: 50, sid. 6 mk.

Uusimman historiamme alalta

on kustannuksellamme ilmestynyt m.m. :

Sata vuotta Suomen sivistyselämää. V. Malinen: Valtiolliset vaiheet. — Edv. Gylling: Väinö. — Viljo Hytönen: Taloudellisia ajatussuuntia. — Väinö Voionmaa: Yhteiskunnalliset liikkeet. — Niilo Liakka: Kansanopetus. — Yrjö Koskela: Kirjallisuus. — Volter Sipilä: Taide. — Arvi Grotenfelt: Tieteellinen elämä. 168 siv. 2:75. — »Kirjan erikoisen ansio on se, että tässä on lyhyimmistä tärkeimpään koottuna yhteen ja yhtäjaksoisesti esitetty kansamme sivistyselämän pääpiirteet viime vuosisadalta aivan nykypäiviin asti.»

Suomalaista sivistystaistelua 1858—1908. Suomalaisen oppikoulujen 50-vuotismuistoksi kirj. Viljo Hytönen. 112 siv. 1:25. — »Kirjan ansiopuolena tulee erikoisesti mainita sen selvä, kiertelemätön laanta, jonka tekijä on omaksunut kansalliseen taisteluun yleensä, ja erityisesti ruotsikiirikon koulupolitiikkaan eli juoniteluun nähden, sekä se ryhti ja lämmin mieli, millä tuota käsitystä kautta kirjan esitetään ja ajetaan.» Raataja.

Nälkävuodet Suomessa 1860-luvulla. kirj. A. Meurman. 77 siv. 1 mk. — Kirjan kuvailema aikakausi on uudemman historiamme kauneimpia sekä kirja parhaimpia historiallisia kansankirjoja.

Tapaukset Suomessa Krimin sodan aikana 1854 ja 1855, kirj. Hugo Schulman. 257 siv. 3:50, sid. 4 mk. — Meidänkin rannikoitamme läheltä koskevan sodan asiantuntemuksella kirjoitettu esitys.

Suomen sota 1808—1809, Satavuotismuistoksi kirj. Santeri Ivalo. 176 siv. Yli 50 kuv. 2:50, sid. 3:50. — Paras, uusin ja ajanmukaisin, varsin runsaasti kuvitettu »Suomen sodan» esitys.

Suomen yhdistäminen Venäjän valtakuntaan (8:50) ja Viipurin läänin palauttamisen muun Suomen yhteyteen (1:75), kirj. J. R. Danielson. — Valtiollisen historiamme mielenkiintoisimpia teoksia.

Hinta 3 mk. 50 p.

Näköispainos, Kvs-säätiön
Arkivististyksen digikirjasto

Digitoitu Suomen tiedekustantajien
liiton Kopiosto-korvauksista
myöntämällä apurahalla.

Alkuperäinen julkaisu:

Aleksanteri II / kirjoittanut Viljo Hytönen.
(Kansanvalistusseuran Elämäkertoja ;
29) [Helsinki : Kansanvalistusseura, 1918]
(Helsingissä : Raittiuskansan
Kirjapainossa, 1918)

Hytönen, Viljo, FT, 1879–1937

YKL 99.13

elämäkerrat; keisarit;

Venäjän keisari;

Venäjä

Aleksanteri II, 1818–1881 (Алекса́ндр II
Николаевич)

ISBN 978-952-7533-00-0

URN:ISBN:978-952-7533-00-0

Kvs-säätiö (Kansanvalistusseura sr)
Helsinki 2022